

RENÉ GUÉNON

Çeviren: Mahmut Kanık

MODERN DÜNYANIN
BUNALIMI

insan

MODERN DÜNYANIN BUNALIMI

RENÉ GUÉNON

René Guénon, her şeyden önce bu çağın bir tanığıdır. Modern dünya bu çağda ölümcül bir inişe geçti. René Guénon, insanlık çevriminin sonu gelmeden olaylara yorum getirecek, çağdaş yanlısıların tuzağından insanı kurtaracak yeni bir bulgunun ilk işaretlerini vermiştir.

Modern dünya, bu ölümcül inişe uçurumun ta dibine mi inecek, yoksa Yunan-Latin uygarlığının çöküşünde olduğu gibi, sürüklendiği uçurumun dibine varmadan önce, yeniden bir diriliş mi gerçekleşecek? Öyle görünüyor ki, yarı yolda duruş artık hiç mümkün değil. Ayrıca, geleneksel öğretilerce verilen bilgilere göre, *Kali-Yuga*'nın son safhasına, bu "Karanlık Çağ"ın en karanlık dönemine gerçekten girmiş durumdayız. Çünkü gerekli olan basit bir doğrulama değil, bütünsel bir yenilenmedir. Her alanda bir düzensizlik ve bir bunalım hüküm sürmektedir. Eskiden görülmüş olan bunalımların sınırını aşan bir noktaya gelinmiştir. Şimdiyse Batı'dan başlayarak bütün dünyayı istilâ edecek gibi görünmektedir. Çok iyi biliyoruz ki onların zaferi ancak geçici ve görünüştedir. Ama öyle bir aşamada, insanlığın güncel çevrim boyunca geçireceği en ciddi bunalım işareti de olabilir.

Durumun ciddiyeti görmezlikten gelinmemelidir. Hiçbir "iyimserlik" ya da "kötümserliğe" kapılmadan, onu olduğu gibi ele almak uygun olur. Çünkü, daha önce de söylediğimiz gibi, eski dünyanın sonu yeni bir dünyanın başlangıcı olacaktır.

 insan	MODERN DÜNYANIN BUNALIMI			 twitter.com/insanyayinlari facebook.com/insanyayinlari instagram.com/insanyayinlari insanyayinlari.com.tr
	RENÉ GUÉNON ÇEV: MAHMUT KANIK			
KİTAP NO	DİZİ ADI	DİZİ NO	BASKI	 9 789755 748016
671	GUÉNON KİTAPLIĞI	9	5	

**MODERN DÜNYANIN
BUNALIMI**

İnsan

İNSAN YAYINLARI : 671
GUÉNON KİTAPLIĞI : 9

LA CRISE DU MONDE MODERNE
© ÉDITIONS GALLIMARD, 1946
© İNSAN YAYINLARI

BİRİNCİ BASKI, 2016
BEŞİNCİ BASKI, EKİM 2020

YAYINCI SERTİFİKA NO: 12381
ISBN 978-975-574-801-6

MODERN DÜNYANIN BUNALIMI
RENÉ GUÉNON

ÇEVİREN
MAHMUT KANIK

İÇDÜZEN
MÜRETTİBHANE

KAPAK TASARIMI VE UYGULAMA
AHMET ALTIYAPRAK

BASKI-CİLT
ERKAM YAYIN VE SAN. TİC. A.Ş.
İKİTELLİ ORGANİZE SAN. BÖLG. MAH.
ATATÜRK BULVARI HASEYAD 1. KISIM NO: 60/3-C BAŞAKŞEHİR/İSTANBUL
MATBAA SERTİFİKA NO: 19891

İNSAN YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ NO: 96 BEYOĞLU/İSTANBUL
TEL: 0212-249 55 55 FAKS: 0212-249 55 56
WWW.İNSANYAYINLARI.COM.TR
İNSAN@İNSANYAYINLARI.COM.TR

MODERN DÜNYANIN BUNALIMI

RENÉ GUÉNON

Çeviren
Mahmut KANIK

insan

1886 yılında Fransa'da Blois'da doğdu. Gençlik yıllarından itibaren din, metafizik ve gizli bilimler üzerinde çalıştı. Doğu metafiziğine özel bir ilgi duydu. Doğu gelenekleri (özellikle de Hinduizm) incelemeleri onu sahih bir Gelenek (Tradition) olmadan bâtinî yolun doğru bir şekilde tecrübe edilemeyeceği sonucuna götürdü. Bu araştırmaları sonucunda 1912 yılında Müslüman oldu. Bir süre sonra Fransa'dan ayrılarak Mısır'a yerleşti ve çalışmalarını orada sürdürdü. Makaleleri düzenli olarak *Études Traditionnelles*'de yayımlandı. 1951 yılında hayata gözlerini yuman çağımızın bu büyük metafizikçisi ve arifi geride 20'den fazla eser bıraktı. Bunlardan bir kısmı sağlığında, bir kısmı da ölümünden sonra basılmıştır. Daha önce Türkçeye *Modern Dünyanın Bunalımı, Doğu ve Batı, Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri, Ruhçu Yanılgı, İslâm Manevîyatı ve Taoculuğa Toplu Bakış, Manevî İlimlere Giriş, Savaş Metafiziği ve Sembolik Silahlar, Geleneksel Formlar ve Kozmik Devirler, Âlemin Hükümdarı*, *Dante ve Ortaçağ'da Dinî Sembolizm, Kadim Bilimler ve Bazı Modern Yanılgılar* adlı kitapları çevrilmiş olan Guénon'un diğer eserleri de yayınevimiz tarafından yayımlanacaktır.

MAHMUT KANIK

1951 yılında Kırşehir'de (Toklumen) doğmuştur. Üniversite tahsilini Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Filolojisi'nde yapmış ve 1975'te mezun olmuştur. 1977-1983 yılları arasında, Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü'nde beş yıl boyunca, İslâmî Türk Edebiyatı ve Fransızca dersleri okutmuştur. 1983 yılından itibaren Uludağ Üniversitesi'nde çalışmağa başlamıştır. Hâlen Yabancı Diller Yüksekokulu'nda Yrd. Doç. Dr. olarak görevine devam etmektedir. Fransızca, İngilizce, Arapça ve Farsça bilen Mahmut Kanık, üniversite hocalığı dışında edebiyat, sanat ve düşünce ağırlıklı çalışmalar yapmaktadır. Yazıları, *Diriliş, Yedi İklim, Hece, Bürde, İpek Dili, Kitap Dergisi, Bursa'da Sanat ve Edebiyat* gibi dergilerde yayınlanmıştır.

İçindekiler

RENÉ GUÉNON VE ESERLERİ ÜZERİNE.....	7
ÖNSÖZ	31
BİRİNCİ BÖLÜM	
KARANLIK ÇAĞ	41
İKİNCİ BÖLÜM	
DOĞU-BATI KARŞITLIĞI.....	61
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BİLGİ VE EYLEM.....	77
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
KUTSAL BİLİM VE DİN DIŞI BİLİM	91

BEŞİNCİ BÖLÜM	
BİREYCİLİK	111
ALTINCI BÖLÜM	
TOPLUMSAL KARGAŞA.....	131
YEDİNCİ BÖLÜM	
MADDÎ BİR UYGARLIK	149
SEKİZİNCİ BÖLÜM	
BATI İSTİLÂSI.....	173
DOKUZUNCU BÖLÜM	
BAZI SONUÇLAR	189
DİZİN.....	205

RENÉ GUÉNON VE ESERLERİ ÜZERİNE

René Guénon 15 Kasım 1886'da Blois'da doğdu, 7 Ocak 1951'de Kahire'de öldü. Bu iki tarih arasında pek çok olay var: Yüksek matematik ve felsefe tahsili, öğretmenlik, birçok yayına fiilen katılma, tasavvuf çevreleriyle sık sık temasa geçme, tasavvufa girme ve benzeri durumlar...

Bunları bir yana bırakıyoruz. Onun İslâm'a geçişini önemli bir hareket noktası olarak görüyoruz. 1912 yılında İslâm'a geçince adını Abdulvâhid Yahya olarak değiştiren René Guénon, Hicrî 7. yüzyılda Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî tarafından kurulan Şâzelî tarikatına girer ve Şeyh Abdurrahman İllîş el-Kebir'den feyz ve bereket alır. Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî, İslâm'ın Orta çağ kutbu olan Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbn Arabî'nin manevî yolunda yürümüştür. René Guénon, her şeyden önce bu çağın bir tanığıdır.

Dünyanın sapmasıyla ilgili olarak çağımızda Batı'da bir hızlanma görüldü. Modern dünyanın doğmasıyla bu sapma

anı, aynı zamana tekabül etmektedir. Modern dünyada teknoloji, mekanizm, psişizm ve daha başka kuşku verici durumlar, maddî üstünlükler ön plana çıktı. Manevî dünyanın çatısında bir şeyler çatırdadı. Bir dünyanın inancı kayboldu: Parçalanma, kaos, çözülme, ustaca kamufllajlara rağmen giderek büyüdü. İşte, René Guénon'un eserleri kuşkusuz bütün bunların bilincine varmak anlamına geliyor. Ama bununla da kalmıyor, bu basit bilinci aşp, eski temellerin sarsılmasına yol açan mekanizmaları yere seriyor. Tutarsız bir dünyanın arkasında gizlenen gerçek yüzü gözler önüne sererek geçersizliğini ve insana ürküntü veren aptallığını ilan ediyor.

Guénon, insanlık çevriminin sonu gelmeden olaylara yorum getirecek, çağdaş yanılısamaların tuzağından insanı kurtaracak yeni bir bulgunun ilk işaretlerini vermektedir. İnsanlığın, yolunu büsbütün kaybetmemesi için, sağlam bir pusula işlevini üstlenmektedir. Guénon'un eserinden çıkan bu pusula, *geleleneysel öğretim*dir. Böylece, yeni bir insanlık çevriminin gelmesini hazırlayacak bir *elitin* oluşmasını kolaylaştırmak için katkıda bulunmaktadır. Bu eserlerin çağımız insanına Tanrı'nın bir lütfu olduğunu söylesek, herhâlde aşırılık yapmış olmayız.

Çağımızın ne durumda olduğunu anlamak için basını izlemek; TV haberlerini dinlemek; karınca yuvaları gibi insanların üst üste yığıldıklarını görmek; yollar ve sanayi kuruluşlarıyla doğanın katledilmesine tanık olmak; pis kokuya ve tırların saldırısına uğramak; ister evde ister dışarıda olsun gürültüye ve tek yönlü haber iletimine maruz kalmak; sadece "terör"ün hüküm sürdüğünü görmek; ferdî ya da toplu cinayetleri duymak; insanın mahremiyetinin iğfal edildiğine, psişik robotlaştırmaların yapıldığına şahit olmak; evet çağımızın ne durumda olduğunu anlamak için bunlar yeterlidir.

Guénon'un eserleri, sanki rüyadaymışçasına olan bu tabloyu, bu modern dünyayı yalnızca eleştirmekle kalmıyor, fakat aynı zamanda açıklamasını da yapıyor; insanlığın bu sınırdan nasıl kurtulacağını da düşünsel planda gösteriyor.

* * *

Modern kargaşa içinde çağdaşlarından ayrılan Guénon'un eserleri Gonzague Truc, René Allar, Dr. Pierre Ponsoye gibi pek çok yazarı etkilemiştir. 1951'de André Gide'e ayrılan *Nouvelle Revue Française*'in özel sayısında Henri Bosco, André Gide'in şu sözlerini aktarıyor: "Guénon haklıysa, benim bütün eserlerim tepe taklak olur. Guénon'un yazdıklarına hiç itirazım yok, kesinlikle yok, onlar çürütülemez." Ve Gide, günlüğünde (*Fez*, 1943) şunları yazıyordu: "Eğer gençliğimde Guénon'un eserleriyle karşılaşsaydım, neler gelirdi başıma! Ama o zamanlar Guénon'un eserleri henüz yazılmamıştı. Şimdiyse, artık çok geç... Ben, Descartes ve Bacon taraftarıyım. Ama ne önemi var! Guénon'un kitapları çok ilginçtir ve bana çok şey öğretmişlerdir, tepkiyle de olsa..."

Geleneksel düşüncelerin sergilenmesinde, Guénon'un izinde ya da ona paralel olarak giden bir de ekip vardır: Maggiori (Albert Puyon De Pourville), Ananda K. Coomaraswamy, Abdulhak Leon Champrenaud ve Abdulhadi John Gustaf Aguéli. Bu son zat, İsveçli bir ressamdır. 1897'de Müslüman olmuştur. İslâm tasavvufunu ve özellikle İbn Arabî'yi çok iyi bildiği söylenir. 1901'de Mısır'da Şâzelî şeyhlerinden Şeyh Abdurrahman İlliş'e intisab etmiş ve daha sonra onun halifesi olmuştur. Ayrıca Peder Poucel'in, 1919'dan 1945'e kadar yazdığı 25 eserden 6'sı, Guénon ve eserleriyle ilgilidir.

Bir başka yazar Frithjof Schuon'dur (İsâ Nureddîn). Guénon'un eserlerinden biraz farklı olarak, bir dizi eseriyle gele-

neksel formların manevî yorumunu yapıyor Schuon. Abartmadan, aşırılığa gitmeden söylüyoruz; Schuon'un eserleri renklidir, yaldızlıdır, canlıdır; çünkü güzellik ve canlılık onun eserlerinde önemli bir rol oynar. Eserlerinde temel olarak, değişmez ilkelerin tanımları ve yorumları yer almaktadır.

F. Vreede de, Guénon'la çok sıkı bir düşünsel içtenlik içinde yaşamıştır. Daha sonraları Cakarta Üniversitesi Fransız dili profesörlüğü yapan Vreede, geleneksel düşüncelerin bir dağıtıcısı ve yayıcısı olmuştur.

René Guénon'un eserleri birçok Batı diline çevrilmiştir. Hatta Tibet'e kadar bile ulaşmıştır. Türkçede ise, 1979 sonbaharında ilk kez *Diriliş* dergisinde dört ay süreyle Guénon'un eserlerinden çevirilerimiz yayımlanmıştır. Daha sonraki yıllarda, biraz sonra belirteceğimiz gibi, bazı kitapları bizim tarafımızdan ve başkaları tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Fakat daha çevrilecek önemli eserleri vardır.

Bunlar gösteriyor ki, artık Guénon biliniyor, tanınıyor. Artık *gelenek*, teknikten rövanşını alıyor. Artık dünya, eskisi gibi geleneğe karşı bir ilgisizlik içinde değil. Artık üniversiteler Guénon'un eserini hiçe indirgemiyor, aksine Guénon'un hayatı ve eserleri üzerine doktora tezleri yapılıyor. Örneğin, Sorbonne'da Prof. J. P. Laurent tarafından hazırlanan ve René Guénon'un hayatı ve eserleri arasında mukayese yapan tez; yine bir başka profesörün, Sayın Jean Hani'nin tezi. Sonra, Guénon'un düşüncelerine karşı olumsuz eğilimleri olan *Planète* dergisinin Guénon özel sayısı çıkaracağına kim inanırdı? Öyleyse Batı'da, Guénon'dan başlayan bir "düşünce akımı"nın varlığından söz edilmektedir, anlamına geliyor bu. Bu akım kendi sınırlarından dışarı taşmıştır. Guénon'un eserleri artık biliniyor, bu bir gerçek. Bunda Fransa'da yayımlanan *Études*

traditionnelles dergisinin büyük bir payı vardır; ayrıca İtalya'da çıkan *Rivista di Studi Tradizionali* dergisinin de. İtalya, geleneksel düşüncenin açılım yaptığı bir ülke olmuştur. Bu derginin başlıca yazarları Bayan Georges Manora ve René Allar'dır. Fakat İtalya'da geleneksel düşünceler Guénon'un be-nimsediğinden daha köktenci ve "siyasal" bir nitelik kazanmıştır. Özellikle J. Evola'nın çalışmaları bu bağlamda değerlendirilir. Bu sıralamayı yaparken, *Symbolisme* dergisini anmadan geçemeyeceğiz. Marius Lepage'ın yönettiği bu dergi, Guénon'un düşüncelerine büyük yer vermiştir. *Planète* dergisinin Guénon özel sayısında Guénon'un hayatı ve eserlerinin takdimi, Sayın Jean-Claude Frère tarafından yapılmıştır.

* * *

Guénon sözlüklerde ve ansiklopedilerde yer almamış mıdır? Bunu anlamak için *Yeni Alpha Ansiklopedisi*'nin "G" harfine bakmak yeterli olacaktır. Orada aynen şunlar yazılıdır:

René Guénon: Fransız yazarı (Blois, 1886 - Kahire, 1951). Katolik bir burjuva ailesinden gelmez. Önceleri matematiğe ilgi duyan René Guénon, Paris'e geldikten sonra din çevrelerine girip çıkar (1904). Gnostik kiliseye bağlanır ve orada piskopos olur (1909). *La Gnose* dergisinde görünür ve bir tarikat kurmayı düşler. O nedenle de Hint düşünce ve doktrinlerini incelemeye koyulur. Taoist ve sûfi düşüncelerini araştırır. Tutumu giderek aydınlığa kavuşur. René Guénon, modern dünyaya, özellikle bilimsel gelişmeye karşı eleştirel bir tavır içindedir: Onun, insanlığın niteliksel bir değişimine yol açacağını sanmak saçma olur, diye düşünür. Hikmet, onun için, yegâne geleneğe, evrensel, gizemli geleneğe, din ve kültürlerin merkezini teşkil eden asıl geleneğe dönüşür. Bu gelenek (*Tradition*) sırrı

bir bilgiyi, yani tasavvufa yönelik belli bir seçkin zümreye has, hissedilen şeylerin ancak sembolleri olduğu ebedî düşüncelerin sınırlarını keşfeden ledünnî bir bilgiyi içerir.

İnsanın en yüksek eylemi, asıl özü, ruhu sezgilemesidir. (Guénon burada yeniden Platon'un *Müşahede*'sine* dönmüştür. Bu, bir tür metafizik aktivitedir. Yüce prensipler ki, dinler ve felsefeler ancak birer brüt yakıştırmalarıdır bunun. Sembol-leri dışında, Guénon Hıristiyanlıktan uzaklaşır. Hıristiyanlıkta yeniden varolma (*incarnation*)** gerçek irfan (*gnose*) için biricik olgudur, imanın bir uzantısıdır, başka bir düşünceye giriş değildir çünkü.

1930'da yayıncısı tarafından Mısır'a gönderilen Guénon, oraya yerleşmeye karar verir. Yakınlarını kaybedince, artık kendisini gittikçe Batı dünyasına yabancı hisseder. İslâm dinini benimseyip kabul eder. İsmi de 1912'lerde tasavvufa girdiği sırada benimsediği Abdulvâhid Yahya diye değiştirir. 1934'te Şeyh Muhammed İbrahim'in kızıyla evlenir. Ölünceye kadar Mısır'da İslâm'a uygun bir yaşam sürdürür. 20. yüzyılın ilk yarısının eşsiz eserlerinden biri olan eserini orada tamamlar. Ölümü, 1951'de Kahire'dedir.

* * *

René Guénon'un başlıca eserleri

1. *L'Erreur Spirite* (Ruhçu Yanılgı)
2. *Aperçus sur l'Initiation* (İnisiyasyona Toplu Bakışlar)

* *Contemplation*; seyre dalma, derin düşünme. –ed.n.

** *Incarnation*: Tecessüd, bedenlenme. – ed. n.

3. *Aperçus sur l'ésotérisme chrétien* (Hıristiyan Mistik Düşüncesi)
4. *L'Homme et son devenir selon la Vedânta* (İnsan ve Vedanta'ya Göre İnsanın Hâlleri)
5. *La Métaphysique orientale* (Doğu Metafiziği)
6. *Saint-Bernard* (Aziz Bernard)
7. *Initiation et réalisation spirituelle* (İnisiyasyon ve Manevî Tahakkuk)
8. *Études sur la Franc-Maçonnerie I* (Masonluk Üzerine İncelemeler I)
9. *Études sur la Franc-Maçonnerie II* (Masonluk Üzerine İncelemeler II)
10. *Le Théosophisme* (Teosofizm)
11. *Études sur l'Hindouisme* (Hinduizm Üzerine İncelemeler)
12. *Comptes Rendus*
13. *Introduction générale à l'étude des doctrines hindoues* (Hindu Öğretilerinin İncelenmesine Genel Giriş)
14. *Les états multiples de l'être* (Varlığın Mertebeleri)
15. *Le Symbolisme de la Croix* (Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi))
16. *Autorité Spirituelle et Pouvoir Temporel* (Maddî İktidar, Manevî Otorite)
17. *Orient et Occident* (Doğu ve Batı)
18. *Le Règne de la Quantité et les Signes des Temps* (Nice-liğin Egemenliği ve Çağın Alâmetleri)
19. *La crise du monde moderne* (Modern Dünyanın Bunalımı)

20. *La Grande Triade* (Büyük Üçlü)
21. *L'ésotérisme de Dante* (Dante ve Ortaçağ'da Dinî Sembolizm)
22. *Le Roi du Monde* (Âlemin Hükümdarı)
23. *Les principes du calcul infinitésimal*
24. *Symboles fondamentaux de la Science sacrée* (Kutsal Bilimin Temel Sembolleri)
25. *Formes traditionnelles et cycles cosmiques* (Geleneksel Formlar ve Kozmik Devirler)
26. *Aperçus sur l'ésotérisme islamique et le Taoïsme* (İslâm Manevîyatı ve Taoculuğa Toplu Bakış)
27. *Mélanges* (Seçme Yazılar)

* * *

René Guénon'un Türkçeye çevrilen eserleri

1. *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. Mahmut Kanık, Risale Yayınları, İstanbul, 1986; 2. baskı Verka Yayınları, Bursa 1999; 3. Baskı, Hece Yayınları, Ankara 2005; elinizdeki baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016; ayrıca çev. Nabi Avcı, Yeryüzü Yayınları, İstanbul, 1979.
2. *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alâmetleri*, çev. Mahmut Kanık, İz Yayıncılık, İstanbul, 1990. 2. baskı 2003.
3. *İslâm Manevîyatı ve Taoculuğa Toplu Bakış*, çev. Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989; 3. baskı 2016.
4. *Doğu ve Batı*, çev. Fahrettin Arslan, Yeryüzü Yayınları, İstanbul, 1980; Hece Yayınları, Ankara, 2004.

5. *Âlemin Hükümdarı*, çev. İsmail Taşpınar, İnsan Yayınları, 2. baskı 2014.
6. *Ruhçu Yanılgı*, Fevzi Topaçoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
7. *Doğu Düşüncesi*, çev. Fevzi Topaçoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.
8. *Doğu Metafizigi*, çev. Sadık Kılıç, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
9. *Maddî İktidar Ruhânî Otorite*, çev. Birsal Uzma, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992.
10. *Geleneksel Formlar ve Kozmik Devirler*, çev. Fevzi Topaçoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997; 2. baskı 2016.
11. *Manevî İlimlere Giriş*, çev. Fevzi Topaçoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
12. *Kadim Bilimler ve Bazı Modern Yanılgılar*, çev. Fevzi Topaçoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.
13. *Yatay ve Dikey Boyutların Sembolizmi*, çev. Fevzi Topaçoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001.
14. *Savaş Metafizigi ve Sembolik Silahlar*, çev. M. Tahralı, İ. Taşpınar, A. Ataman, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.
15. *Dante ve Ortaçağ'da Dinî Sembolizm*, çev. İsmail Taşpınar, İnsan Yayınları, İstanbul, 2001; 3. baskı 2014.
16. *Vedanta'ya Göre İnsan ve Hâlleri – Hint Felsefesinde Kâmil İnsan*, çev. Atilla Ataman, Gelenek Yayınları, Ankara, 2002.
17. *İnisiyasyona Toplu Bakışlar*, çev. Mahmut Kanık, Hece Yayınları, Ankara, 2003.

René Guénon hakkında yazılan kitaplar

1. *La vie simple de René Guénon*, Paul Chacornac, éd. Traditionnelles, Paris, 1982.
2. *René Guénon*, Paul Sérant, éd. La Colombe, 1953.
3. *Propos sur René Guénon*, Jean Tourniac, Dervy-Livres, Paris, 1973.
4. *René Guénon et son Œuvre*, J. Marciau, Poitiers, 1947.
5. *René Guénon ou la sagesse initiatique*, L. Meroz, Plon, 1962.
6. *El-Medrese eş-Şâzeliyye el-Hadîse ve imâmuhâ Ebu'l-Hâsen eş-Şâzeli*, bikalem ed-Doktur Abdülhalim Mahmud, Kahire, 1987.
7. *René Guénon et l'actualité de la pensée traditionnelle*, René Alleau ve Marina Scriabine, Milan, 1982
8. *Le sens caché dans l'œuvre de René Guénon*, Jean-Pierre Laurant, Lausanne, 1976, 262-276. sayfalar René Guénon'un makalelerinin etraflı bir bibliyografyasını içermektedir.
9. *El-feylesûf el-müslim René Guénon ev Abdulvâhid Yahya*, Kahire, 1954.
10. *Knowledge and the Sacred*, New York, 1981.
11. *L'Islam et la Fonction de René Guénon*, Michel Valsan, Les Éditions de l'Œuvre, Paris, 1984.
12. *René Guénon*, Pierre-Marie Sigaud, Lausanne, 1984. 305-313. sayfalar Guénon'un kitaplarının ve değişik dillere yapılan çevirilerinin bir listesini içermektedir.

13. *René Guénon*, Martin Lings; bu yazı, *Doğu Düşüncesi* (İz Yayıncılık, İstanbul 1997) adlı çeviride, s. 7-19'da yer almıştır.

René Guénon hakkında çıkan dergi özel sayıları

1. *Études traditionnelles*, 1951, ölümünden hemen sonra.
2. *France-Asie*, hemen hemen aynı tarihlerde, Saigon'da, 1951.
3. *Planète plus*, no: 15, Nisan, 1970.

Hakkında yazı yazılan çeşitli dergiler

1. *Le Figaro littéraire*, André Rousseaux, 3 Şubat 1951.
2. *Carrefour*, François Bruel, 1951.
3. *Nouvelles Littéraires*, Louis Pouvels, 1951.
4. *Réforme*, Olivier de Corfort,
5. *Études Traditionnelles*, Michel Valsan (293-294; 305; 307; 372-373; 389-390; 406-407-408; 411; 423; 424-425 sayılar; ve Charles-André Gilis (447. sayı).

* * *

3 Şubat 1951'de *Le Figaro littéraire*'de André Rousseaux tarafından yayımlanan yazı, daha sonraları *Littérature du XXe siècle* (Albin Michel, Paris, 1957) adlı kitapta yer almıştır. O yazının öneminden dolayı burada aynen sunuyoruz:

RENÉ GUÉNON

7 Ocak 1951’de Kahire’de ölen René Guénon, büyük halk kitlelerince tanınan bir yazar değildir. Ama bu çağda Doğu’nun manevî düşüncesine ilgi duyan Batılılar arasında hiç kimse ondan daha kesin ve mutlak bir tavır takınmamıştır. Hiç kimse, Doğu’ya dönme konusunda onun kadar ileri gitmemiştir. O, modern Batı’yla bütün ilgisini koparmıştır. İnsan onun yaşamında geçen özgün olaylara eğilecek olsa, Guénon’un yaşamı bir roman olurdu. Eserlerine gelince, ne tür tartışmalara yol açarsa açsın, insanın manevî kurtuluşunu sağlamak için çağımızın en önemli ürünlerinden birini temsil eder onun eserleri.

René Guénon, 1886’da Blois’da doğmuştur. Asya’nın dinî öğretilerine nasıl oldu da ilgi duydu? Daha sonra nasıl oldu da onlara gönlünü kaptırdı? Burada, çağımızın başında, Rabindranath Tagore’nin nasıl bir başarı kazandığını anımsayalım. Yine aynı dönemde Romain Rolland, Ramakrişna’nın hayatını yayımlamıştır. Hindistan, René Guénon için, ruhunun tutuşup alevlendiği manevî bir ocak olmuştur. 1921’de yayımlanan ilk kitabının adı *Hindu Öğretilerinin İncelenmesine Genel Giriş*’tir.

O çağdan itibaren, tasavvufun yolunu Doğu’da bulmuştur. Kararlı bir biçimde oraya bağlanmıştır. Zaten daha önceden incelemeler yapıyordu. Saf bilgi yöntemlerini geliştireyordu. O andan itibaren, Batı felsefesiyle olan bağı koparması kaçınılmaz olmuştur. Çünkü Batı felsefesinin yöntemleri olan modern bilimsel yöntemler, René Guénon’a, ruhun ilerlemesini sağlayacak yöntemlere bütünüyle ters yöntemler olarak görünüyordu. O yöntemlerde insan tabiatının alanını aşmayan bir düşünsel alıştırma olduğunu düşünüyordu; oysaki metafiziksel bilgi, tabii yaşamın ötesine yükselmektedir. “İn-

san oraya insan olarak ulaşamaz; fakat normal durumlarında insan olan ve aynı zamanda başka bir şey olan ve beşerî varlıktan daha üstün bir varlık olan insan olarak ancak o noktaya ulaşabilir.” diyordu.

René Guénon’a göre, modern Batı işte bu akıl üstü alana girme konusunda yolunu kaybetmiştir. 1924’te yayımladığı *Doğu ve Batı* adlı kitabı bu tezi kuvvetle doğrulamaktaydı. Batı, diyordu René Guénon, Ortaçağ düşünürlerince izlenen yolları terk ederek tefekkürü ve “Yüce ilkeyle Tevhîd’in anlamını” unuttu. Bu kanıda ilerledikçe Guénon, kararlı bir seçim yapmak zorunda kalıyordu. Bu denli karşıt iki hayatı uzlaştırmak mümkün müydü? Onlar arasında bir orta yol bulmak mümkün müydü? İşte, Guénon’un 1925’te Sorbonne’da verdiği ünlü konferansında ortaya koyduğu sorun budur. Bir yandan Doğu’nun geleneği koruduğunu söylüyordu; öte yandan Batı’nın geleneği kaybettiğini ve unuttuğunu ileri sürüyordu. Bir yandan Doğu’nun metafiziksel bilgiyi sürdürdüğünü, öte yandan Batı’nın metafiziksel bilgiyle ilgili hiçbir şey bilmediğini söylüyordu ve sonuç olarak da şunu ifade ediyordu:

Bu iki uygarlık arasında ortak bir ölçü bulmak nasıl mümkün olur? İnsan, içine girdiği bilmem hangi düşünceyle kör olmadıkça nasıl cüret eder de maddî üstünlüğün düşünsel çöküntüyü telafi edeceğini ileri sürebilir? Burada saf entelektüalite söz konusudur.

Guénon daha da ileri gidiyor ve şunu ekliyordu:

Bana öyle geliyor ki benimsenmesi uygun olan yol hakkında, ne kuşkuyla ne de tereddüde kapılmamak için, bu sorular üzerinde bir an düşünmek yeterlidir.

Kendi payına daha önceleri o soruların cevapları üzerine kafa yormuş muydu acaba? Karısının ölümünün, doğduğu ülkeyle olan son bağına da koparması mı gerekiyordu? Önce Kuzey Afrika'ya bir gezi yapmak üzere Paris'ten ayrıldı. Büyük olasılıkla İslâm'a Fas'ta girdi. (Bu dönüş daha önce de olabilir. Kimileri 1912'ye kadar götürüyor bu tarihi.) 1930 sonbaharında Mısır'a vardığında, adını değiştirdi ve Abdulvâhid Yahya adını aldı. Ömrünün son yirmi yılını Mısır'da geçirmiştir. Önceleri el-Ezher mahallesinde yaşamıştır. El-Ezher, büyük İslâm üniversitelerinden biridir. Daha sonraları, Nil Nehri'nin sol yakasındaki Yeni Doki mahallesine, küçük bir müstakil eve yerleşti ve orada öldü. Müslüman bir kadınla yeniden evlendi. O kadından üç çocuğu doğmuştur. İki kız, Hatice ile Leylâ ve bir erkek çocuk, Ahmed. Avrupa'nın adetlerini bütünüyle terk etmiştir. Evine kabul edilen ender ziyaretçilerden biri, onun ölümünden sonra şunları yazıyordu:

Bizdeki zenginlerin evleri gibi dayalı döşeli bir salona alındık. Sadece Arapça konuşan sevimli bir bayan bize oturmamızı söyledi. Az sonra dik kıvrımlı, beyaz uzun bir giysi içinde, son derece incelmış, elleri ve yüzü pırıl pırıl bir şahıs, gürültüsüzce ve çıplak ayaklarıyla kilim ve hasırlar üzerinde kayarak önümüzde belirdi. Arapça bize oturmamızı söyledi. "Hoş geldin" dedikten sonra, bağdaş kurarak yanımıza oturdu. İnce bıyıklı ve son derece zayıflamış yüzünde parıl parıl parlayan mavi gözleri derin bir maneviyat ifade ediyordu.

Zaten böyle bir ziyaret istisnaî bir durumdu. René Guénon yakınları dışında hiç kimseyi kabul etmiyordu. Üstelik adresini de gizli tutuyordu. Mektuplarını *poste-restante*'dan alıyordu. Çünkü, dünyada kendi düşüncesinden olan pek çok

dostu vardı. Can sıkıcı ve rahatsız edici insanları hiç sevmezdi. Hele Avrupa'dan gelen ve kendisi hakkında bir makale yazmak, söyleşi yapmak isteyen meraklılardan özellikle kaçmak isterdi. Münzevî hayata çekildiği yer, onun için halkın boş-boğazlıklarına ve ölçüsüzlüklerine yasak olan, temel hakikatin kutsal özelliği anlamına geliyordu.

İslâm'a niçin dönmüştü? Çünkü, bu manevî inzivayı kesin olarak İslâm'da bulduğuna inanıyordu. Bu manevî durum ona layık olanlara özgü bir durumdu. Bu konuda 1947'de *Cahiers du Sud*'de yayımlanan bir makalede açıklamada bulunmuştu. O makaleden anlamlı bir bölüm aktaralım:

Bütün geleneksel öğretiler içinde, İslâm öğretisi, zâhirî ve bâtınî diyebileceğimiz, biri ötekinin tamamlayıcısı olan iki öge arasındaki farkın en net biçimde belirtildiği, tek öğretilerdir. Arapçada bu iki terim şöyle ifade edilir: Şerîat, yani sözlük anlamıyla herkese açık büyük ve anayol; hakikat, iç gerçek ki seçkin bir zümreye özgüdür. Bu hiç de keyfî bir ayırım değildir. Tersine, eşyanın tabiatından dolayı böyledir; çünkü, herkes hakikat bilgisine ulaşmak için aynı niteliklere ya da aynı yeteneklere sahip değildir.

Herkese açık “anayol”un bâtınî hakikatle olan ilgisi hakkında da şunları söylüyordu:

Şeriat, Batı dillerindeki *religieux* (dinî) sözcüğünün belirtebileceği her şeyi kapsar. İslâm dininde yasal ve toplumsal öğelerin tümü, özellikle dinle bütünleşir. Her şeyden önce, dinin bir yaşam biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Oysa hakikat saf bilgidir. Ama şunu hemen belirtelim ki şeriata da yüksek ve derin anlamı ve gerçek varoluş nedenini kazandıran yine bu bilgidir.

İşte, René Guénon'un Müslüman oluşunun nedeni buydu. Ona göre, İslâm saf bilgiye ulaşmak için biçilmiş kaftandı. Fakat bu yol da, Batı'nın anladığı şekliyle, bütün dinler gibi aşılmasıydı. René Guénon, temel hakikat geleneğini dinlerin önüne ve üstüne yerleştiriyordu. Bu konu üzerinde ileride duracağız. Nitekim; René Guénon, nefsin Yüce İlkeyle birleşiminin en saf anlamını Hint maneviyatında bulmuştu.

Ama İslâm inancı içerisinde öldü. Son nefesinde ağzından *Allah* kelimesi döküldü. Cenazesinde âdet olarak bir kuzu kesildi ve kanı ölü evinin eşiğine yayıldı. Tabutu, Dar-rasa Müslüman mezarlığına götürülmeden önce cenaze namazı kılındı; ama yine de el-Ezher hocalarından hiçbiri orada görünmedi. Sırrîlik öğreticisi geleneksel İslâm'ın yanında, yani Müslüman bilginlerin nezdinde geleneğe uygun bir şöhrete ulaşamamıştı. Zaten René Guénon'un içine kapandığı yalnızlık dünyası, çok uzun zamandan beri onu bu dünyadan çekip almıştı.

* * *

Onun ölümünden sonra, *Études traditionnelles* dergisinin 1949 ve 1950 yıllarına ait sayıları elime geçti. Her fasikülün alt başlığından anlaşıldığına göre, bu dergi Doğu ve Batı'nın metafiziksel ve tasavvufî öğretilerine ait yayımlara özellikle yer veriyordu. René Guénon bu derginin müdürü değildi; müdür, Paul Chacornac'dı. Fakat son gününe kadar, Doküman şeyh, René Guénon, derginin başyazarıydı. Aynı sayıda üç ya da dört kez onun imzası görülebiliyordu. Önceleri adı *Le Voile d'Isis* olan bu dergi, onun öğretisinin bir yayın organıydı. O dergide yayımlanan metinler, Guénon'un düşüncelerini son durumlarına kadar açıklıyor ve bize, meydana getirdiği büyük eserin bir özetini sunuyordu.

René Guénon'un hayattayken yayımladığı son yazıları, belki de 1950 Eylül'ünde, "La cité divine" (*İlâhî Site*) başlığıyla bir makalede yayımlanacaktı. Bu site, Saint Augustine'le ilgili değil, fakat Hint geleneğiyle ilgilidir. O yazılardan hatırlımda kalan sonuç kısmıdır. Orada Guénon, bize o manevî sitenin ne olduğunu söylüyor: "Bu manevî site gerçekleştiği ölçüde ancak "medeniyet"ten söz etme hakkını bulacağız." Buna şunları ekliyordu. Bunlar son satırlardı:

İşte modern dünya, bu adla adlandırılan her şey ve en üst düzeyde "medeniyet" denilen şey, sadece bir karikatür olabilir ve hatta birçok açılardan medeniyetin tam karşıtı olur. Geleneğe karşı bir uygarlığın böyle bir ada layık olması şöyle dursun, aslında gerçek medeniyetin kesinlikle karşı tezi durumuna düşer.

Bu satırlar yayımlandıktan kısa bir süre sonra Guénon ölür. Guénon'un ölümü, bu satırlara manevî bir miras görünümünü veriyorsa, demek ki, kendi onuruna yazmış oldu bu satırları! Hatta onun öğretisi üzerine açılacak olan tartışmalar bir derinlikten ve bir ciddiyetten yoksun kalır. Barbarlığın içine inanılmaz, akıl almaz bir biçimde dalmaya "medeniyet" ve "ilerleme" adını veren evrensel körleştirmeye, büyük bir dirençle olduğu kadar büyük bir bilinçle de rıza göstermediği için o, her şeyden önce, büyük bir insandır. 20. yüzyılın başlangıcından beri, belli sayıdaki insanlar, ahlâkî değeri olan sağlıklı bir tepkiyi göstermişlerdir. René Guénon, bunlardan biriydi. Ve bu yönüyle Simone Weil'i andırıyordu. Simone Weil de, modern dünyanın kurtuluşunun tek koşulu olarak, tam bir manevî ve ahlâkî devrimi gerekli görüyordu. René Guénon'un hayatının ve eserlerinin başlangıcında (Doğulu haya-

tının ve tasavvuf şeyhi olarak eserinin kuşkusuz), yolundan sapmış Batı'yla kesinkes bir kopukluk olmuştur.

Oysa Guénon'un düşüncesinden ve öğretisinden söz ettim. Onun kesin isteğine göre, bunun hemen düzeltilmesi gerekir. Guénon'un "düşüncesi"yle ilgilenen birine Guénon şöyle cevap veriyordu: "Kesinlikle böyle bir şey yokmuş gibi görülmelidir, en azından" diyordu, "eserimiz söz konusu olduğunda zaman pek bir şey sayılmamalıdır. Çünkü, eserimizin içine bize özgü bir düşünce koymadık; eserimiz sadece geleneksel verilerin bir açıklamasıdır. Bu açıklamalarda bize ait olan ise sadece onların ifadeleridir." Bu verilerin beşerî olmayan ve beşer üstü bir kaynağı olduğunu kesin olarak ifade ediyordu. İnsan için "beşer üstü bir hayat akımı içine girmesi ve yeniden dirilmesi için oraya dalma imkânı verilmesi" söz konusudur. Ancak insan, bugün olduğundan daha fazla hiçbir dönemde "bilginin yüce aşaması"ndan böylesine uzaklaşmamıştır. Guénon şu bildiriye kendine mal ediyor, bu bildiriye benimsiyordu: "Modern insanda, aşkın alanı duyular dünyasından ayıran yanılğı yaşamaktadır; öyle ki modern insan, duyular dünyasını ilâhî alandan yoksun olarak algılamaktadır." Guénon'un eseri, ilâhî alana girmek isteyenlere bir çeşit yol göstermeydi. "Fakat", diyordu, "şunu iyice bilmek gerekir ki, kendi içinde kavramlar ve özellikle gerçekte karşılığı olmayan soyut düşünceler bizi hiç mi hiç ilgilendirmemektedir. Bütün bu zihinsel hazırlıkları filozoflara ve düşünörlere bırakıyoruz." Bizzat düşünür tipi olarak da Descartes'i örnek veriyordu ve bu tipi şu ifadelerle tanımlıyordu: "Tamamen ferdi ve beşerî yeteneklerin ulaşmaya olanak vermediği şeyleri zorunlu olarak bilmeyen birisi." Bir başka ifadeyle, böyle bir insan, "metafiziksel ve aşkın alana ait her şey hakkında ancak bilgisiz biri olabilir."

René Guénon'un yerleştiği alan böylece bilinince, hızlı bir göz atışla onu incelediğimizi iddia etmek kuşkusuz kendini beğenmişlik olur. Özet olarak diyebiliriz ki, onun eserlerinde bize sunulan temel hakikat, bütün dinlerin önünde ve üstünde olan bir gelenekten gelmektedir. Guénon, çeşitli dinlerde o hakikatlerin izlerini yeniden buluyor; fakat kendisine göre, o izler dinlerde az çok zayıflamış ve bozulmuş hâldedir. İşte bu yüzden o, her dinî düşünceyle hem bir yakınlık kurmakta hem de her sahih dinden ayrılmaktadır. Ayrıca *religieux* ya da *mistik* sözcüklerinin ifade ettikleri şeyi tasavvuftan (*ésotérisme*) özenle ayırmak gerekir. René Guénon için tasavvuf, temel hakikati teşkil eder. Bu konuda, *Christianisme et initiation* (Hıristiyanlık ve İnisiyasyon) başlığı altında yaptığı uzun bir incelemede vardığı sonuç, oldukça ilginç ve anlamlıdır.

Guénon'un "Hıristiyanlığın inisiyatik kaynakları" dediği şeye gelince, bunların Hıristiyan inancından bizi nerelere kadar götürdüğü görülecektir; yeter ki *Le Symbolisme de la Croix* adlı eseri açılıp incelensin. Orada bütün çağların ve bütün ülkelerin geleneklerinin ortak simgesi olan haç hem üstün hem de metafiziksel bir anlamın anlatımlarını içermektedir.

Zaten şurasını belirtmek gerekir ki, Hıristiyanlık dini, ahiret mutluluğunu düşünür, oysaki tasavvufun amacı, insanı kurtuluşa götürmektir. Bu nedenle René Guénon, ikisi arasındaki fark üzerinde ısrarla duruyordu. Mutluluk ona göre kötü bir şey olarak görünüyordu değil; ama o buna razı oluyordu, daha ötesini istiyordu.

Bu kurtuluşun incelenmesi, bizi tam tasavvufun içine, yani bizim bu konudaki bilgimizin ulaştığı alanın ötesine sokmaktadır. Bu konulara meraklı okuyucuları, René Guénon'un eserlerine göndermek için alışılmış usûlü kullanmayacağım. Çün-

kü, Guénon meraklı insanlardan iğrenirdi. Tasavvufla amatörce ilgilenilmesini istemezdi. İşin içine kendi düşüncesinin girmediğini söylerken, kendisinin mutlak hakikatin hizmetinde olduğunu söylemek istiyordu. Onun görevi, o mutlak hakikati, o hakikate yaklaşmak isteyenlere tanıtmaktı. Bu hakikatin bütünlüğü her tür kaba ve yakışıksız yaklaşımlara karşı o hakikati savunmasını gerekli kılıyordu. Herhangi bir çelişki onun yazılarından birinin yanlış yorumunu veriyorduydu, bu ona değil, fakat onun görevine, onun misyonuna bir hakaretti. İşte tartışmalarda çok sert ve çok şiddetli replikleri buradan kaynaklanmaktadır. Guénon, bununla bir polemige girmeyi kesinlikle düşünmüyordu; fakat bir durumu savunmak istiyordu. Şu anlamda söylüyoruz; tasavvuf hakikatin bir iletişimidir ki, bu hem hakikatin yüceliğini hem de o hakikati arzulayan kişinin manevî saygınlığını onurlandırır. Burada soylu manevî bir hayat söz konusudur ki, bu hayat kimi özel şeyleri layık oldukları yere yerleştirir. Propaganda hareketlerinin, modern dünyayı kirleten, insanları değersizleştiren bu makinelerin tersine, o hayatın değerini yükseltir, bayağılaştırmaya karşı koyar. René Guénon, birtakım gerçeklerin ya da en azından gerçek diye kabul edilen şeylerin herkesin seviyesine indirilmesini reddediyordu; hele bu 'herkes' terimi büyük çoğunluğu aptal ve cahil olan bir kesimi kapsıyorsa. Bayağılaştırma, dünyevî bilgileri daha da bayağılaştırarak yaygın; dünyevî bilgiler daha iyisine layık değildir, diye düşünüyordu Guénon. Ama kutsal bilgilerin daha başka hakları vardır. İşte Guénon, modern dünyaya kutsal bilgileri hor gördüğünden dolayı sitem ediyordu. Bu konuda şunları yazmıştır:

Bu nitelikte dünyevî alanın meşruiyetini kabul ettiğini ileri süren, sadece tek modern Batı medeniyeti vardır.

Hatta Batı medeniyeti insan etkinliğinin büyük bir bölümünü dünyevî alan içine sokmayı bir “ilerleme” olarak değerlendirmektedir; öyle ki tamamen modern kafa yapısına sahip biri için, en son durumda artık dünyevî alandan başka bir alan söz konusu olmamaktadır. Böyle birinin tüm çabası, kutsal alanı inkâra ya da dışlamaya doğru yönelmektir. Buradaysa ilgiler tersine çevrilmiştir: Geleneksel bir uygarlık, küçülmüş de olsa, dünyevî bakış açısının varlığını, kaçınılmaz bir durum olarak ancak hoş görebilir ve mümkün olduğunca dünyevî bakış açısının doğuracağı sonuçları sınırlandırmaya çalışır. Modern uygarlıktaysa, aksine, kutsal alana artık hoş görüyle bakılmamaktadır...

Bu parçayı bütünüyle alıntılanmaya değerdi; çünkü tam isabet ediyor. Gerçi tasavvuf şeyhiyle öğretisel bir uygunluk içermiyor. Kuşkusuz bu yüce öğretinin de bir kusuru vardır: Çünkü, canları aşk ateşinde yakmak yerine, o sadece ruhun ışıklarıyla aydınlanıyor. Buna karşılık, insanı kendi insanî değerlerinden koparan, insan kitlelerinden canavarlar üreten bu dünyanın çürüklüğünü, René Guénon’dan daha iyi bir şekilde hiç kimse gösterememiştir.

Modern Dünyanın Bunalımı, elinizdeki bu eser, *Doğu ve Batı* adlı eserinde ele aldığı bazı konuları netliğe kavuşturmak için yazılmıştır. René Guénon’un karşı çıktığı bazı yanlış düşünceler, kimileri tarafından ısrarla savunulmaya başlamış; bunun üzerine yazar, bu eserini 1927 yılında kaleme almıştır. *Doğu ve Batı* adlı eserinde ele aldığı konulara bu eserinde yeni bo-

yutlar kazandırmıştır. Öncelikle modern dünyayı insanlık tarihi içine yerleştirir. Kozmik devrelere göre tarih içindeki yerini ve konumunu saptar. Çağımızın *Kali-Yuga* ya da “Karanlık Çağ” denilen bir dönem içinde bulunduğunu belirtir. Batı dünyasının Doğu dünyasından daha ileri ve hızlı bir yozlaşma süreci içinde olduğunu ifade eder. Guénon, burada modern Batı dünyasının özelliği olan öğelerin tasvirini ve eleştirisini yapar. Karanlık Çağ; bilgi ve eylem; eylemin bilgiye üstünlüğü; 16. yüzyıldan beri oluşan “dindışı” özellik; kutsal bilim ve dindışı bilim; toplumsal kargaşayla son bulan bireycilik; son olarak da tamamen maddeci olan, bütün insanlığı istila eden ve tehdit altında tutan, korku, terör ve ürperti salan Batı uygarlığı gibi konuları derinlemesine ele alır. *Doğu ve Batı* adlı kitabının ana temasını yeniden ele alan bu tespitler, Batı’da gerçek bir “elit”in oluşmasını amaçlamakta ve modern dünyanın bunalımına kesin ve gerçek çözümler önermektedir. Bu fikirler, Guénon’un Batı’yı *Doğululaştırmakla* suçlanmasına neden olmuştur. Fakat geçen yıllar Guénon’un haklı olduğunu göstermiştir. 1945 yılında yazdığı ve bu kitabın bir nevî tamamlayıcısı durumunda olan ve *Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alâmetleri* kitabında, burada ele aldığı konuları daha da geniş ve derin bir boyutta sunmuştur. Guénon bu eserlerinde bunalımın kaynağına inmiş, yanlış nesnel ve kuramsal olarak ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda bu yanlışların nasıl giderileceğine dair derli toplu fikirler ve çözümler de önermiştir.

Bu eser, Marco Pallis ve Richard Nicholson tarafından *The Crisis of the Modern World* (Luzac, London 1962) adıyla İngilizceye de çevrilmiştir.

Eseri çevirirken hiç kuşkusuz çeşitli zorluklar yaşadık. Ancak onların üstesinden gelmeye çalıştık ve yazarın üslubu-

nu korumaya özen gösterdik. Yazarın üzerinde ısrarla durduğu kavramları aynen kullandık. Örneğin *entelektüalite*, *elit*, *seçkinler* vb. *Entelektüalite* kavramına Türkçede, maneviyat, ilim-irfan, hikmet gibi karşılıklar verilebilir. Yazar bu kavramı bunların hepsini kapsar biçimde kullanmaktadır. Ayrıca “Gelenek” (*Tradition*) kavramına, insan üstü (*suprahumain*) bir menşei olan bir anlam yüklemektedir.

Bu baskıda, eser tamamen gözden geçirilmiştir. Bunda, elden geldiğince titiz davranılarak, okuyucularımıza daha güzelini sunma amacı güdülmüştür. Bu çeviri eseri okurken, yazarının hissettiği duyguyu okuyucunun da hissetmesi umulur.

* * *

Sonuç olarak, çağımızın bir tanığı ve Müslüman bir sufi ve düşünür olan René Guénon (*Abdulvâhid Yahya*) kendi misyonunu yerine getirmiş ve ardında 26 küsur eser bırakmıştır. Eserlerini hep René Guénon imzasıyla ve Fransızca yazmıştır. Sanskritçe dili, Arapça, İbranice, Latince, Yunanca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Rusça, Lehçe gibi dilleri bildiği bilinmektedir.

İslâm Manevîyatı ve Taoculuğa Toplu Bakış (İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, 2. baskı 2016) adlı çevirimizde de, yazar ve eserleri hakkında genişçe bilgi vermiştik. Burada verdiğimiz bu bilgilerin Guénon ve eserleri üzerinde yapılacak daha geniş ve kapsamlı araştırma ve incelemelere ışık tutmasını dileriz.

Mahmut Kanık

ÖNSÖZ

Birkaç yıl önce, *Doğu ve Batı*'yı yazdığımız zaman, bu kitabın konusunu oluşturan sorunlar hakkında bütün yararlı bilgileri, hiç olmazsa o an için, vermiş olduğumuzu düşünüyorduk. Ne ki, o günden beri olaylar sürekli artan bir hızla gelişti. O zaman söylediklerimizin bir kelimesini bile değiştirmeden, bazı tamamlayıcı açıklamalar yapmamız ve daha önce üzerinde durmayı gereksiz bulduğumuz bazı noktaları geliştirmemiz gerekti. Bu açıklamaların yapılması gerekti; çünkü, son zamanlarda yeniden ve hatta daha saldırgan bir şekilde, kendilerine açıkça karşı çıktığımız ve dağıtmaya çalıştığımız bazı yanlış düşüncelerin savunulduğunu gördük. Bu yüzden hiçbir polemige girmeden olanca özeni gösterip, olayları bir kez daha gözden geçirmenin iyi olacağı kanısına vardık. Bu bağlamda çağdaşlarımızın büyük çoğunluğuna öylesine yabancı görünen, fakat aynı zamanda temel nitelik taşıyan bazı düşünceler var ki bunları onlara anlatmaktan bıkmamak ge-

reker. Hatta bunlar çeşitli şekillerde sunularak ve koşullar el-verdiği ölçüde genişçe açıklanarak defalarca anlatılmalıdır. Bu durum, ilk anda sezinlemenin her zaman mümkün olmadığı güçlüklerle yol açabilir.

Elinizdeki kitabın adı bile, onu nasıl anladığımızın iyi bilin-mesi ve bu konuda herhangi bir kuşkuyla yer verilmemesi için, öncelikle yapmamız gereken birkaç açıklama ister. “Bunalım” sözcüğünü en olağan anlamıyla ele alarak, modern dünyanın bunalımından söz edilebilmesi artık çoğu kimsenin yadırgama-dığı bir konudur. Hiç olmazsa bu bakımdan oldukça duygusal bir değişim oldu: Olayların etkisiyle bazı yanılsamalar da kay-boluyor. Bizim açımızdan sevindirici bir durumdur bu. Çünkü her şeye rağmen, güncel kaos ortasında zayıf bir ışığı andırsa da, burada çok uygun bir belirti, modern zihniyetin düzeltil-me imkânının belirtisi vardır. Örneğin, daha önceleri dokunul-maz ve tartışılmaz bir dogma hâline getirilen belirsiz bir “iler-leme” inancı, artık çoğunlukla kabul edilmiyor. Batı uygarlı-ğının gelişmesini aynı doğrultuda sürdürüp gitmesi yerine, bir gün gerçekten duruş noktasına varabileceğini ya da büyük bir felâketle tamamen yok olabileceğini biraz bulanık, biraz belir-sizce de olsa kimileri seziniyor. Belki onlar tehlikenin nerede olduğunu görmüyorlar. Gösterdikleri kuruntular ve çocuksu korkuları kafalarındaki yanılığın hâlâ sürüp gittiğini yeterin-ce kanıtlamaktadır. Fakat sonunda bir tehlikenin varlığını ke-sinlikle anlamaktadırlar. Anlamaktan çok sezinleseler bile, da-ha yakın dönemlerde kaybolan, ardında küçük ve çok az fark edilen, zorlukla tanınan izler bırakan birçok uygarlığın dün-ya tarihinde ayrıcalıklı bir yer tutmadığını kavrayabiliyorlar.

Öyleyse, modern dünyanın bir bunalım geçirdiği söy-lenirse, bundan en çok anlaşılması gereken, onun kritik bir

noktaya ulaştığı; başka bir ifadeyle, az çok derin bir dönüşümün çok yakın olduğu, bir yön değişiminin ister istemez şu ya da bu şekilde, belâlı ya da belâsız, kısa vadede kaçınılmaz olarak kendisini göstereceğidir. Bu kanaat tamamen geçerlidir ve bizim düşündüklerimizle, ama yalnızca bir kısmıyla tamamen uyuşmaktadır. Çünkü bütünüyle genel bir görüş açısından bakacak olursak, bizce, modern çağ dünya için bir bunalım dönemi arz etmektedir. Zaten sonuna doğru da çok yaklaştık gibi görünüyor. İşte yüzyıllarca süregelen, fakat sonuçlarının şimdiki kadar aşikâr olmadığı bu durumların anormal özelliği bugün her zamankinden daha çok hissedilmektedir. Az önce değindiğimiz artan bir hızla olayların akması da bu yüzdendir. Kuşkusuz bu, bir süre daha böyle devam edebilir, ama sürekli olarak değil ve hatta belirli bir sınır gösteremesek de bunun uzun süre böyle devam edemeyeceği kanısındayız.

Fakat “bunalım” (*crise*) sözcüğünde de söylemek istediklerimizi daha iyi açıklamaya elverişli olan başka anlamlar yatmaktadır. Gerçekten günlük kullanışta sık sık gözden uzak tutulan, fakat terime asıl anlamı ve kendine özgü değer bütünlüğü kazandırılmak istendiğinde, sürekli başvurulan etimolojisine göre diyoruz ki, bu sözcük “yargı” (*judgement*) ve “ayır etme” (*discrimination*) sözcükleriyle eş anlamlıdır. Hangi konuda olursa olsun, olayların “kritik” denilebilecek safhası, işte elverişli ya da elverişsiz bir çözümle, şu ya da bu anlamda beklenmedik bir şekilde sonuçlanmasıdır. Şu hâlde, kimi olumlu kimi olumsuz sonuçlar arasında, bir tür sınıflama yaparak, “lehte” mi “aleyhte” mi olduğunu saptamak, böylece terazinin hangi tarafa eğildiğini görmek mümkündür. Kuşkusuz böyle bir bunalımı bütünüyle çözeceğiz, diye bir iddiamız yok; nitekim böyle bir iddia çok yersiz olur; çünkü, bunalım

henüz çözümlenmiş değil; ne zaman ve nasıl çözümleneceğini tam olarak kestirmek de mümkün değil. Kaldı ki herkesçe ve açıkça kavranılabilen verilere dayanmayan, sonunda pek çok yanlış yoruma sebep olabilecek ve sorunu çözmek yerine anlaşılmazlığını bir kat daha artıracak bazı tahminlerden kaçınılması tercih edilir. Bütün yapabileceğimiz, belli bir noktaya kadar ve elimizdeki imkânlar elverdiği ölçüde, yetenekli olanlara bu konuda şimdiye değin ortaya konmuş görünen bazı sonuçların bilinmesine ve böylece, çok kısmî ve oldukça dolaylı da olsa, ileride yeryüzü insanlığına yeni bir tarihsel dönemi açacak olan gelecek “yargılama”da işe yarayacak öğelerin hazırlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Biraz önce kullandığımız ifadeler bazılarının zihninde “kıyametteki yargı günü” fikrini uyandıracaktır. Doğrusunu söylemek gerekirse bunda haksız da değiller. Nitekim, bunun gerek sözlük anlamıyla, gerek simgesel anlamıyla ya da her iki şekilde anlaşılması bir şey değiştirmez. Bunun hiç önemi yoktur. Çünkü, gerçekte bu terimler hiçbir zaman birbirine ters düşmez. Bu konuda daha geniş açıklama yapmamızın ne yeri ne de zamanıdır. Her hâlükârda az önce değindiğimiz “leh” ve “aleyh” dengelemesi, yani olumlu ve olumsuz sonuçların ayırt edilmesi, elbette sürekli olarak iki grupta saptanan “seçilmişler” ve “lanetliler” ayrımını düşündürecektir. Bu bir benzetme de olsa, hiç olmazsa eşyanın tabiatına uygun, geçerli ve iyi bir benzetme olduğunu kabul etmek gerekir; ki bu da yine bazı açıklamaların yapılmasını gerektiriyor.

Bugün bunca insanın “dünyanın sonu” fikriyle kafasını kurcalaması kuşkusuz bir rastlantı değildir. Buna bazı bakımlardan üzülebiliriz. Çünkü, yanlış anlaşılan bu düşüncenin yol açtığı çılgınlıklar, bunun sonucu çeşitli çevrelerdeki “Mesih”le ilgili

taşkınıklar, çağımızın zihinsel dengesizliğinin doğurduğu bütün bu belirtiler, aynı dengesizliği kesinlikle ihmal edilemez ölçüde artırmaya yarıyor. Bununla birlikte bu durum, göz önüne almadan geçemeyeceğimiz bir gerçektir. Bu tür şeylerle karşılaşıldığında takınılacak en iyi tavır, kuşkusuz bunları önemsiz yanlışlar ve kuruntular gibi görüp, hiç incelemeden basit bir biçimde dışlamaktır. Bununla birlikte, bunlar gerçekten yanlış da olsa, en iyisi, onları olduğu gibi ifşa ederek, onları meydana getiren nedenleri ve her şeye rağmen onlarda bulunabilecek gerçekleri, az çok bozulmuş da olsa, araştırmaktır diye düşünüyoruz. Çünkü, yanlış tamamen olumsuz bir varoluş tarzı olduğundan, mutlak yanlışta hiçbir yerde rastlanamaz ve böyle bir şey anlamsız bir laftan ibaret olur. Meseleleri bu tarzda değerlendirerek, bu “dünyanın sonu” kaygısının, şu anda içinde yaşadığımız genel sıkıntıyla sıkı sıkıya bağlı olduğunu kolayca görürüz: Bazı zihinlerde denetimsiz bir şekilde herhangi bir şeyin gerçekten sona ermek üzere olduğu önsezisini bulanıkça uyandırarak, o belleklerde çok doğal olarak demin değindiğimiz saçmalıklar şeklinde dışa vuran düzensiz ve çoğunlukla fazla maddileştirilmiş tasvirler oluşturur. Zaten bu açıklama onlar yararına bir özür değildir ya da en azından sorumlu olmadıkları zihinsel etkinliklere eğilim duyup, ellerinde olmadan yanlışta düşenler affedilse bile, bu asla yanlışın kendisini affetmek için bir neden olamaz. Bununla birlikte, bizimle ilgili olarak, ne modern dünyanın “sözde dinsel” belirtileri konusunda, ne de genel olarak çağdaş yanlışların tümü konusunda aşırı bir hoşgörüde bulunduğumuz söylenemez. Hatta bazılarının bize karşı tam tersi bir eleştiride bulunacağını da biliyoruz. Belki burada söylediklerimiz, bizim için önemli olan tek noktadan, yani tarafsız ve nesnel olan gerçek noktadan bakarak, meseleleri nasıl ele aldığımızı onlara daha iyi anlatacaktır.

Dahası da var: “dünyanın sonu” ve onun güncel belirtile-ri düşüncesinin sadece “psikolojik” bir açıklaması kendi içinde ne kadar haklı olursa olsun, bizim gözümüzde bütünüyle yeterli olamaz. Bunlarla yetinmek demek, her fırsatta açıkça karşı çıktığımız bu modern yanılışmaların birinden etkilenmek demek olur. Kimi insanların, mahiyetini ve seviyesini tam olarak tanımlayamadıkları bir şeylerin çok yakın olan sonunu belli belirsiz hissettiklerini söylemiştik. Belirsiz de olsa, asılsız yorumlara ya da hayalî saptırmalara bağlı da olsa, bu insanların gerçek bir algıya sahip olduklarını kabul etmek gerekir. Çünkü, son ne olursa olsun, eninde sonunda çıkacak olan bunalım oldukça belirgindir. İkirtil olmayan ve saptanması kolay bir yığın belirti, herkesi uygun biçimde aynı sonuca doğru götürmektedir. Kuşkusuz bu son, bazılarının anlamak istediği gibi, genel anlamda “dünyanın sonu” değildir; ama en azından bir dünyanın, bir uygarlığın sonudur. Ve eğer sona ermesi gereken, güncel biçimiyle Batı uygarlığıysa, o uygarlık dışında hiçbir şey görmeyenlerin, onu benzersiz bir “uygarlık” saymaya alışık olanların, o uygarlığın bitişiyle her şeyin biteceğini ve o yok olmaya yüz tutarsa, bunun gerçekten “dünyanın sonu” olacağını sanmaları normaldir.

O hâlde, meseleleri gerçek boyutlarına indirgemek için, bütün geleneksel öğretilerin bu konuda söylediğine göre, diyebiliriz ki gerçekten bir dünyanın sonuna, yani kozmik bir dönemle uyuşan bir dünyanın sonuna, bir çağ ya da tarihi bir dönemin sonuna yaklaşıyor gibiyiz. Daha önce geçmişte bu tür birçok olay olmuştur; kuşkusuz gelecekte de olacaktır: Kısa ya da uzun dönemleri bitirişlerine, yeryüzü insanlığının tümünü ya da sadece bir kısmını, bir ırk veya belli bir toplumu kapsayışlarına göre, farklı önemler taşıyan olaylar... İçinde bulun-

duğumuz dünya koşullarında baş gösterecek bir değişimin, çok genel bir kapsamı olacağını, büründüğü ve hiç araştırmak da istemediğimiz şekli ne olursa olsun, az çok bütün dünyayı etkileyeceğini varsayabiliriz. Her hâlükârda, böyle olayları düzenleyen yasalar her derecede örneksime yoluyla uygulanabilir. Dolayısıyla, kavranılması mümkün olduğu oranda ve sadece yeryüzüyle ilgili bir anlamda, “dünyanın sonu” için söylenen bu yasalar basit ve oldukça sınırlı bir anlamda herhangi bir dünyanın sonu için de söz konusu olabilir. Bu doğrudur.

Giriş niteliğindeki bu gözlemler, ileride gelecek düşünceleri anlamaya büyük ölçüde yardım edecektir. Daha önce de, diğer eserlerimizde “devirsel yasalar” a oldukça sık değinme fırsatı bulmuştuk. Zaten Batılı kafalarca kolayca anlaşılır biçimde, bu yasalarla ilgili tam bir açıklama yapmak belki zordur; ama en azından, güncel dönemin ne olduğu ve dünya tarihi bütününde tam olarak neyi temsil ettiği konusunda doğru bir fikir edinmek istenirse, bu konuda birtakım verilere sahip olmak zorunludur. Bu nedenle, bu çağın özelliklerinin, geleneksel öğretilerin devirsel dönem hakkında her zaman belirttikleri özellikler olduğunu, bu çağın o devirsel döneme tekabül ettiğini göstermekle işe başlayacağız. Böylece, herhangi bir görüş açısından kural dışı ve düzensiz olan şeyin, aslında çok geniş bir düzenin zorunlu bir ögesi, bütün tezâhürlerin gelişimini düzenleyen yasaların kaçınılmaz bir sonucu olduğunu da göstereceğiz. Ayrıca, şunu da hemen söyleyelim ki, geçici olarak üstün gibi görünen karışıklığa ve karanlığa pasif olarak katlanmak için bir neden değildir bu. Çünkü, öyle olsaydı, ancak sükûtu tercih ederdik. Tam tersine, bu “Karanlık Çağ” dan kurtuluşu hazırlamaya elinden geldiğince çalışmak için mevcut nedenlerden sadece biridir; ki birçok belirti

bu çağın sonunun şimdiden az ya da çok yaklaşmış olduğunu, hatta çok yakın olduğunu haber veriyor. Bu da bir düzen içindedir. Çünkü denge, iki karşıt eğilimin eş zamanlı eyleminin bir sonucudur. Eğer biri ya da öteki devinimini tamamen durduracak olsa, denge ebediyen kurulamaz. Böylece, dünya yok olup gider. Ama bu varsayım gerçekleşemez; çünkü bir karşıtın her iki ögesi de ancak birbiriyle bir anlam kazanır. Dolayısıyla, görünüşleri ne olursa olsun, bütün kısmî ve geçici dengesizliklerin sonunda, toplam dengenin gerçekleştirilmesine yardım edeceğinden emin olabiliriz.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARANLIK ÇAĞ

Hint öğretisi, *Manvantara* adını verdiği insanlık çevriminin, ilk ruhaniyetin derece derece kararması şeklinde evreler gösteren dört çağa bölündüğünü öğretmektedir. Bunlar eski Batı geleneklerinin kendilerince altın, gümüş, tunç ve demir çağları olarak belirledikleri dönemlerin aynıdır. Biz şu anda *Kali-Yuga* veya “Karanlık Çağ” denilen dördüncü çağdayız. Söylentiye göre, altı bin yılı aşkın bir süredir, yani “klasik” tarih olarak bilinen çağlardan çok önceki bir dönemden beri bu çağdayız. O zamandan beri, eskiden herkesçe anlaşılabilir durumda olan gerçekler, gittikçe kapalı ve güç anlaşılır olmuştur. Bu gerçeklere sahip olanların sayısı da giderek azalmıştır. Eğer bütün çağlardan önce mevcut olan “gayr-i insanî” (*non humaine*) bilgelik hazinesi hiç kaybolmamışsa, bu onun kendisini bakışlardan gizleyen, gittikçe anlaşılmaz olan ve altında keşfedilmesi son derece güç olan perdelere büründüğündendir. Bu nedenle, çeşitli simgeler al-

tında da olsa, en azından görünürde ve dış dünya için bazı şeylerin kaybolduğu sorunu her yerde vardır. Gerçek bilgiye ulaşmayı dileyenler, onları yeniden bulmak zorundadırlar. Fakat böyle gizlenen bir şeyin, bu çevrimin sonunda görülebilir hâle geleceği, eşyayı kendi arasında birleştiren süreklilik gereğince aynı zamanda yeni bir çevrimin başlangıcı olacağı da söylentiler arasındadır.

Fakat çevrimsel gelişmenin neden böyle en ulvîden en süflîye doğru gittiği –hemen görülebileceği gibi ve modernlerin anladığı anlamda “ilerleme” düşüncesinin olumsuz olan daha aşağıya inici bir anlamda tamamlandığı– de kuşkusuz sorulacaktır. Buna cevabımız şu olacaktır: Bir şeyin gelişmesi, ileri geldiği ilkedен gittikçe artan bir hızla uzaklaşmasını gerektirir. En yüksek noktadan hareket ederek mecburen en aşağıya doğru yönelir. Tıpkı ağır cisimler gibi, duruş noktasına varıncaya dek sürekli artan bir hızla aşağıya iner. Bu düşünüş, ilerleyici bir maddileştirme olarak nitelendirilebilir. Çünkü, ilkenin anlatımı saf ruhanîliktir. İlke değil, ilkenin anlatımı diyorum; çünkü ilke bütün karşıtların ötesinde olduğundan, herhangi bir karşıt belirten terimlerin hiçbirisiyle ifade edilemez. Zaten daha bir uygunluk olsun diye Batı dillerinden aldığımız *esprit* ve *matière*, ruh ve madde gibi kelimeler bizim için ancak simgesel bir değer taşır. Her hâlükârda bunlar, çağdaş felsefenin verdiği özel yorumlardan ayıklanmaları koşuluyla yukarıda söz konusu olanla uyuşabilir. Çağdaş felsefedeki “ruhçuluk” (*spiritualisme*) ve “maddecilik” (*matérialisme*) ise, bizim gözümüzde, birbirini içeren iki tamamlayıcı şekilden ibarettir; aynı şekilde, bu olağan görüş açılarının üstüne çıkmak isteyen biri için pekâlâ önemsiz sayılabilirler. Ama zaten burada incelemek istediğimiz saf metafizik değil-

dir. Bu nedenle, esas ilkeleri gözden kaçırmadan, her türlü yanlış anlaşılmayı önlemek için gerekli önlemleri alarak, meseleleri –tabii ki mahiyetlerini değiştirmeden– daha kolay anlaşılır bir hâle getirebileceklerinden dolayı, eksik olmalarına rağmen bu terimleri kullanabiliriz...

Biraz önce, zuhûrun gelişimi üzerine söylediklerimiz, bütün içinde doğru olmakla birlikte, oldukça basitleştirilmiş ve şemalandırılmış bir görüş arz etmektedir; şöyle ki, bu görüş gelişimin tek yönde, hiçbir değişim olmadan gerçekleştirildiğini düşündürebilir. Oysa gerçek çok karmaşıktır. Önceden de belirttiğimiz gibi, gerçekten her şeyde biri inen diğeri yükselen ya da başka bir deyişle, biri merkezkaç diğeri merkezci iki karşıt eğilim vardır. Birinin ya da diğerrinin üstünlüğünden, zuhûrun birbirini tamamlayan iki evresi doğar: Biri ilkedden uzaklaşma, diğeri ilkeye dönüş. Bunlar da çoğu kez simgesel olarak kalbin hareketleriyle veya nefes alıp vermaye karşılaştırılabilir. Bu iki evre art arda gelen evreler olarak tanımlanmalarına rağmen, gerçekte onlara teka-bül eden iki eğilimin, çeşitli oranlarda da olsa, daima birlikte hareket ettiklerini kabul etmek gerekir. Ayrıca, bazen öyle olur ki inen eğilimin, dünyanın genel gidişinde kesinlikle üstün gelmek üzere olduğu bazı kritik anlarda, karşıt eğilimi güçlendirmek için o andaki şartların elverdiği ölçüde en azından nisbî bir denge kurulabilecek özel bir eylemin devreye girdiği görülür. Böylece bu denge, düşüş hareketinin geçici olarak durdurulması ya da etkisiz kılınması gibi bir düzeltme hareketi sağlamış olur.¹

1. Bu, Hint geleneğinde *Vişnu* ile temsil edilen “ilâhî koruyuculuk” fonksiyonuna ve özellikle, tabii ki burada derinlemesine ele al-

Çok kısa bir özetini verdiğimiz bu geleneksel verilerin, modernlerin giriştiği tarih felsefesi denemelerinin hepsinden çok değişik, ayrıca derin ve geniş kavramları mümkün kıldığını anlamak pek güç olmasa gerektir. Fakat şimdilik, şu andaki çevrimin kaynaklarına veya basitçe *Kali-Yuga*'nın başlangıç dönemine inmeyi hiç düşünmüyoruz. Amacımız sadece, *Kali-Yuga*'nın son safhalarındaki oldukça sınırlı bir alanla en azından doğrudan ilgilenmektir. Yukarıda sözünü ettiğimiz büyük devirlerin her biri içinde, çok küçük bölümler hâlinde ikinci dereceden değişik evreler fark edilebilir. Ayrıca her bölüm bütüne benzediğinden, bu küçük bölümler çok küçük bir ölçüde, sanki içinde buldukları büyük çevrimin genel gidişini yeniden ortaya koymaktadır. Ama yine burada da bu yasanın çeşitli özel durumlardaki uygulanış şekillerini genişçe araştırmak, bu kitap için çizdiğimiz çerçevenin çok ötesine çıkacaktır. Giriş niteliğindeki bu değerlendirmeleri bitirmek için biz sadece, insanlığın geçirdiği son dönemlerden bazılarını, özellikle bunalımlı dönemleri, “tarihî” diye adlandırılan dönemleri zikredeceğiz. Çünkü, gerçekten bu dönem alışılmış ya da daha doğrusu “din dışı” tarihin anladığı tek dönemdir. Böylece bu da bizi çok doğal olarak incelememizin asıl konusuna götürecektir. Çünkü, bu bunalımlı çağların sonuncusu modern çağ diye adlandırılan çağdan başkası değildir.

Gereği kadar dikkat edilmemiş gibi görünen oldukça garip bir olay vardır: Az önce değindiğimiz anlamda, salt “tarihî” denilen dönem tam olarak milâttan önce altıncı yüzyıla dayanır. Sanki zamanın orasında, normal araştırmacıların

mayı düşünmediğimiz, *Avatâras* öğretisine veya zuhûr etmiş olan dünyada ilâhî prensibin “inişler”i düşüncesine tekabül eder.

sahip olduğu araştırma yöntemleriyle aşılması mümkün olmayan bir engel var. O tarihten itibaren her yerde oldukça belirgin ve çok sağlam bir kronoloji elde bulundurulurken, tersine o tarihten önce olanlar için genellikle çok bulanık bir tahmin yapılır. Aynı olaylar için verilen tarihler çoğunlukla birkaç asır değişir. Örneğin Mısır gibi, basit, dağınık kalıntılardan öte verilere sahip olunan ülkeler için durum çok çarpıcıdır. Ayrıca daha şaşırtıcı olan bir durum da var: Çok uzak çağlar hakkında astronomik gözlemler sayesinde tutulmuş, hiçbir kuşkuyla yer bırakmayan yıllıklara sahip Çin'in durumu gibi, istisnaî ve ayrıcalıklı bir durumu, çağdaş yazarlar “efsanevî” çağlar olarak nitelendirirler; sanki kendilerinin el atmalarını kesinlikle haklı görmedikleri bir alan var ve o alana girmelerini kendilerine yasaklıyorlar. Öyleyse, “klasik” antikite denilen şey, doğrusunu söylemek gerekirse, tamamen izafî bir antikiteden ibarettir. Hatta, gerçek antikiteden daha çok modern çağlara yakındır; çünkü süresi, Hint öğretisine göre, *Manvantara*'nın sadece onuncu parçası olan *Kali-Yuga*'nın yarısına bile erişmemektedir. Buradan modernlerin, tarih bilgilerinin erginliğiyle övünmekte ne dereceye kadar haklı oldukları da yeterince anlaşılmaktadır. Kuşkusuz kendilerini haklı göstermek için bütün bunların yalnızca “efsanevî” dönemler olduğunu ve bu nedenle de onları hiç hesaba katmadıklarını söyleyeceklerdir. Ama bu cevap açıkça bilgisizliklerinin ve anlayışsızlıklarının ve geleneği hor gördüklerinin bir itirafıdır. Modern düşünce, ileride ifade edeceğimiz gibi, gelenek karşıtı (*antitraditionnel*) bir düşünceden başka bir şey değildir.

Milâttan önce altıncı yüzyılda, nedeni ne olursa olsun, hemen bütün toplumlarda önemli değişiklikler oldu. Bu deği-

şiklikler ülkelere göre farklı özellikler arz etti. Bazı ülkelerde, geleneğin daha önceleri mevcut olan durumlarının yeniden uyarlanması, tamamen sahih anlamda gerçekleşen bir uyarlanması olmuştur. Örneğin, Çin’de böyle olmuştur. O çağda ilkel bir şekilde tek bir bütün hâlinde meydana gelen öğreti, oldukça belirgin iki kısma ayrılmıştır. Çin’de, seçkin bir zümreye özgü olan ve saf metafizikle gerçek anlamda spekülâtif geleneksel bilimleri içeren Taoizm; istisnasız herkese açık olan temel olarak pratik ve toplumsal uygulamaları saha olarak seçen Konfüçyanizm. İrânlılardaysa, aynı şekilde Mazdeizm’in yeniden bir uyarlanması olduğu görülüyor. Çünkü, bu çağ son Zerdüş² dönemi olmuştur. Aksine Hindistan’da da o zamanlar, entelektüel ve sosyal alanda, etimolojik anlamıyla “ilke yokluğu”ndan geleneksel düşünceye karşı bir başkaldırıyla sonuçlanan, her tür otoriteyi olumsuzlaştırarak gerçek bir anarşiye yol açan –en azından bazı kollarında–, zaten asıl özelliği ne olursa olsun önemli olmayan Budizm’in doğduğu görüldü.³ Oldukça tuhaf olan bir durum da şudur:

-
2. Belirtmek gerekir ki Zerdüş adı gerçekte özel bir kişiliği değil, fakat hem nebevî hem de yasa koyucu bir fonksiyonu belirtir. Farklı dönemlerde yaşayan birçok Zerdüş olmuştur. Bu fonksiyonun ortak bir özelliği olduğu muhtemeldir. Hindistan’da Vyâsa’nınki de aynıdır; hatta Mısır’daki de aynıdır. Thoth ve Hermes’e atfedilen fonksiyon, bütün papazlık kast’ının eserini temsil eder.
 3. Budizm sorunu gerçekte şu kısa açıklamanın düşündürebileceği kadar basit olmaktan uzaktır: Her ne kadar Hindular kendi öz gelenekleri açısından Budistleri sürekli mahkûm ediyorsa da, aralarından çoğu Buda’ya karşı büyük bir saygı beslerler. Hatta onun kişiliğinde dokuzuncu *Avatâra*’yı görecek kadar ileri gidenler de vardır. Hâlbuki, diğerleri onu İsâ ile özdeş tutuyorlar. Öte yan-

Hindistan'da, o dönemin sonrasında, geçmişten ulaşan hiçbir anıt bulunmamaktadır ve her şeyi, önemini tuhaf bir şekilde abarttıkları Budizm'le başlatmak isteyen müsteşrikler bu durumdan kendi tezleri lehine yararlanmak istemişlerdir. Bununla birlikte bu durumun açıklanması çok basittir: Önceki yapıların hemen hepsi ahşaptı. Dolayısıyla, geride hiçbir iz bırakmadan kaybolup gittiler.⁴ Ama şurası bir gerçektir ki, inşaat tarzındaki böyle bir değişim, mutlaka o değişimin olduğu ulusun varlığının genel koşullarının büyük değişimine tekabül eder.

Batı'ya yaklaşırsak, aynı dönemin Yahudilerde Babil tutsaklık dönemi olduğunu görürüz. Belki de belirtilmesi gereken en akıl almaz olaylardan biri de, yetmiş yıllık kısa bir sürenin, onlara yazılarına varıncaya kadar her şeylerini kaybetmeleri için yeterli oluşudur. Çünkü, daha sonraları kutsal kitaplarını, o zamana kadar yürürlükte olan harflerden tamamen farklı yeni harflerle yeniden yazmak zorunda kaldılar. Yine, hemen hemen aynı tarihle ilgili olarak daha başka olay-

dan, bugün bilindiği şekliyle Budizm'in *Mahâyâna* ve *Hînayâna* ya da "Büyük Vasıta" ve "Küçük Vasıta" diye bilinen iki şeklini birbirinden özenle ayırmak gerekir. Genel bir tarzda diyebiliriz ki Hindistan dışındaki Budizm, Ashoka'nın ölümünden sonra hızla kaybolmaya başlayan ve birkaç asır sonra da tamamen kaybolan Hindistan'daki asıl Budizm'den çok farklıdır.

4. Bu durum Hindistan'a özgü olmayıp Batı'da da görülen bir durumdur. Çağdaş tanıklıklarla kanıtlanmış olduklarından varlıkları itiraz kabul etmeyen Galya sitelerinden hiçbir kalıntının bulunmaması da tamamen aynı nedene bağlıdır. Aynı şekilde, burada da çağdaş tarihçiler, Galyalıları ormanlarda yaşayan vahşiler olarak tasvir etmek için kanıt yoksulğundan yararlanmışlardır.

lar zikredilebilirse de, biz sadece o dönemin Roma için, kral-
ların “efsanevî” döneminin bitip tam anlamıyla “tarihî” dö-
nemin başlangıcı olduğunu belirtelim. Ayrıca, o zaman Kelt
halklarında önemli hareketlerin vuku bulunduğunu bulanık bir
şekilde de olsa biliyoruz. Bu konuda da daha fazla durmadan,
Yunanistan’la ilgili duruma geçelim. Aynı şekilde, orada da 6.
yüzyıl “Klasik” denen uygarlığın başlangıç noktasıdır ve mo-
dernler, “tarihî” özelliği sadece ona atfederler. Böylece o dö-
nemden önce geçen her şey “efsanevî” kalacak kadar az bilin-
mektedir. Aslına bakılırsa, son arkeolojik buluşlar, o dönem-
de en azından gerçek bir uygarlığın bulunduğunu kuşkuyla yer
bırakmayacak biçimde göstermektedir. Bu ilk Helen uygar-
lığının entelektüel açıdan kendisini izleyen uygarlıktan çok
daha ilginç olduğunu ve aralarındaki ilişkilerin Ortaçağ Av-
rupası’yla Modern Avrupa ilişkilerine benzediğini düşünmek
için bazı nedenlerimiz var. Bununla birlikte, bölünmenin bu
son durumdaki kadar radikal olmadığını da belirtmek uygun
olur. Çünkü kısmî de olsa, geleneksel düzende ve temel ola-
rak “misterler”^{*} alanında yapılan bir uyarılma oldu. Ayrıca,
eski Orfeusçuluk’un (*Orphisme*) yeni bir biçimde ihyası de-
mek olan Pisagorculuk’u da buna katmak gerekir. Bu gelene-

* *Mysterion* kelimesi, Yunanca “dilsiz olmak, dudakları ve gözle-
ri kapamak” anlamlarını taşıyan *myein* ya da *Mu-O* fiilinden gel-
mektedir. Kelime anlamı ile Behçet Necatigil’in “Mitologya söz-
lülüğü” eserinde, “İman edenlere günahlarından arınma, öte dün-
yada mutluluk içinde yaşama sağlayan gizli dinler mensupları. Tö-
renleri gizli tutmayı kutsal bir vazife sayarlardı.” şeklinde geçmek-
tedir. Bir başka deyişle misterler, eski çağların gizemsel bilgisidir.
“Gizem”, “sır”, ya da “muammâ” manalarına gelmektedir. Türk-
çedeki anlamı bakımından “inisiyasyon” ve “gizem” sözcükleri-
nin birleşiminden oluşan bir birleşik terimdir.

ğın Uzak-Kuzeyli (*Hyperboréen*)* Apollon Delfi kültüyle olan açık bağları, insanlığın en eski geleneklerinden biriyle sürekli ve düzenli soy zinciri koruduğunu düşündürmektedir. Ama öte yandan, daha önce hiçbir örneği bulunmayan, fakat daha sonra bütün Batı dünyası üzerinde kötü etkiler bırakacak bazı şeylerin ortaya çıktığı görüldü: “Felsefe” adını alan ve bu adı koruyan özel düşünce şekline söz etmek istiyoruz. Bu noktada, üzerinde bir süre durmamızı gerektirecek kadar önemlidir.

“Felsefe” sözcüğü tek başına çok doğru bir anlamda anlaşılabilir, kuşkusuz ilkel anlamıyla; eğer iddia edildiği gibi özellikle onu ilk kullananın Pisagor olduğu doğruysa... Etimolojik anlamıyla “hikmet aşkı”ndan başka bir anlam ifade etmez. Öyleyse, her şeyden önce, felsefe hikmete ulaşmak için önceden çözülmesi gereken bir durumu belirtir. Ayrıca, çok doğal bir anlam genişlemesiyle, yine aynı durumdan doğarak, bilgiye ulaştıracak araştırmayı da belirtir. O hâlde felsefe, giriş ve hazırlık niteliğinde bir aşamadır; hikmete doğru bir ilerlemedir. Hikmetten daha aşağı bir duruma teka-

* Ezoterik tradisyona göre, dünyanın ekseninin değişmesinden önce, Avrupa ve Asya'nın kuzeyinde, yani Kuzey Kutbu'nun bulunduğu bölgede yer alan, ılıman iklimin egemen olduğu kıta üzerinde ileri bir uygarlık bulunuyordu. Kimilerine göre beyaz ırkın anavatanı burasıydı. Kıta, yüz binlerce yıl önce sel, deprem gibi doğal afetlerin ardından beliren ilk tufanla birlikte sulara gömülmüştür. Daha sonra yine eksen değişikliğinden ötürü bu bölge buzullarla kaplanmıştır. Edouard Schureuard *Büyük İnisyeler* kitabında Hiperborealıları sarı saçlı, mavi gözlü olarak betimler. Eski Yunanlı yazarlar da burada hastalığı tanımayan, mutlu insanların yaşadığını yazmışlardı. Pisagor'a göre de burada, yılda iki kez ürün veren verimli topraklar üzerinde, çok uzun ömürlü olan, iyiliksever ve saf insanlar yaşamıştı.

bül eden bir aşamadır.⁵ Daha sonra meydana gelen sapma, bu geçiş düzeyini amaç olarak almış ve felsefeyi hikmet yerine koymuştur. Bu da hikmetin gerçek niteliğinin unutulmasına veya tanınmamasına neden olmuştur. Böylece “dindışı” diyebileceğimiz felsefe, yani tamamen aklî, sözümona tamamen hümanist bir bilgelik doğmuş oldu; ve gerçek geleneksel, akıl-üstü ve “gayri beşerî” bilgeliğin yerini almış oldu. Böyle olmakla birlikte, gerçek hikmetin bazı parçaları bütün Antikite boyunca varlığını sürdürmüştür. Bunu da ilkin öz itibarıyla “inisiyatik” özelliği tartışılmayan “misterler”in sürüp gitmesi ve sonra filozofların öğretilerinin de çoğu kez hem zâhirî hem de bâtinî bir yönü olması kanıtlamaktadır. Zaten, birkaç yüzyıl sonra, İskenderiyelilerde, belki birçok bakımdan eksik de olsa, çok belirgin bir şekilde ortaya çıkan bu “bâtinî” yön üstün bir görüş noktasına bağlanmaya imkân vermektedir. “Din dışı” felsefenin böylesine bir kesinlikle kurulmuş olması için, sadece “zâhirî” olanın bâkî kalması, “bâtinî” olanın ise basit bir şekilde bütünüyle inkârına gidilmesi gerekiyordu. Yunanlarla başlayan hareketin modernler nezdinde kesinlikle bu sonuca ulaşması ve onlarca daha önceden onaylanmış eğilimlerin en aşırı sonuçlara kadar gitmesi gerekiyordu. Akılcı düşünceye verdikleri aşırı önem, oradan yine “akılcılığa”, yani akıl-üstü alanı sadece bilmemekle kalmayıp, o olana ait ne varsa hepsini bile bile inkâra giden modern tutuma varmak için daha bir belirginleşecekti. Ama şimdilik daha fazla bir şey söylemeyelim. Çünkü, kitabımızın bir başka bölümünde bu sonuçlara yeniden döneceğiz ve gelişimlerinin nasıl olduğunu göreceğiz.

5. Buradaki ilişki, Tao öğretisindeki “yetenekli insan”la “üstün insan”ın durumu arasındaki ilişkiyle aşağı yukarı aynıdır.

Biraz önce söylenenlerde, özellikle bizimle ilgisi bakımından bir şeyi hiç hatırdan çıkarmamak gerekir: Modern dünyanın kaynaklarından bazılarını “Klasik” Antikitede aramak uygun olur. Modern dünya kendi kökeni konusunda Yunan-Latin uygarlığını gösterirken ve kendisinin onun bir devamı olduğunu iddia ederken, büsbütün haksız değildir. Bununla birlikte şunu söylemek gerekir ki, burada söz konusu olan sadece dolaylı ve hayli aldatıcı bir sürekliliktir. Çünkü, bu Antikitede, her şeye rağmen entelektüel ve ruhsal alanda eş değerlerini modernlerde bulamadığımız çok şey mevcuttur. Her durumda, bunlar gerçek bilginin üstünde gittikçe artan karanlık içinde oldukça farklı iki aşamadır. Zaten, Antik uygarlığın çöküşünün aşama aşama olduğu ve uygarlığın sürekliliği için bir çözüm bulunmaksızın, az çok bugünkü gördüğümüz duruma benzer bir durumda gittiği de tahmin edilecektir. Ama gerçekte böyle olmadı. Bu arada Batı'nın bunalımlı bir dönemi daha olmuştur. Aynı zamanda, bu dönem yukarıda değindiğimiz yeniden doğrulma dönemlerinden biridir.

Bu dönem, bir yandan Yahudi halkının göçüyle, öte yandan Yunan-Latin uygarlığının son dönemiyle aynı zamana rastlayan Hıristiyanlığın başlangıç ve yayılış dönemidir. Bu olayları önemli olmalarına karşın çabucak geçebiliriz. Çünkü, buraya kadar anlattıklarımızdan daha çok bilinen olaylardır bunlar. Ayrıca, eş zamanlılıkları, görüşleri çok yüzeysel olan tarihçiler tarafından bile belirtilmektedir. Antik çöküşle güncel dönemin bazı ortak noktalarına da sık sık dikkat çekilmiştir. Bu benzerliği çok ileri noktalara götürmek istemiyoruz; ama gerçekten oldukça çarpıcı benzerliklerin olduğunu da bilmeliyiz. Birçok alanı salt “din dışı” felsefe kaplamıştır: Bir yandan şüphecilikğin ortaya çıkışı, diğer yandan Stoacı ve Epikür-

cü ahlâkın başarısı “entelektüalite”nin hangi noktaya kadar düştüğünü göstermektedir. Aynı zamanda, artık kimsenin anlamadığı eski kutsal öğretiler de bu anlayışsızlık yüzünden, kelimenin tam anlamıyla “putperestlik” şekline dönmüş, yani bu öğretiler artık derin anlamlarını yitirdiklerinden yalnız dış görünüşleriyle yaşamlarını sürdüren “bâtil inançlar” hâline gelmiştir. Bu düşüğe karşı tepki denemeleri olmuştur: Biz-zat Helenizm, temasta bulunduğu Doğu öğretilerinden aldığı öğeler yardımıyla yeniden canlanıp dirilmeye çalışmıştır. Ama bu yeterli değildi. Yunan-Latin uygarlığı son bulmalı, ayrıca canlanma başka yerden gelmeli ve tamamen ayrı bir biçimde yapılmalıydı. Bu değişimi tamamlayan, Hıristiyanlık oldu. Yeri gelmişken şunu da belirtelim; o dönemle çağımız arasındaki bazı ilişkilerin ışığı altında yapılacak bir mukayese, belki de günümüzde ortaya çıkan taşkın “Mesihçilik”in belirgin öğelerinden biri olmuştur. Eşyanın eski durumunun yıkılması için gerekli olan barbar istilâlarıyla bulandırılan dönemden sonra birkaç yüzyıl süren normal bir düzen yeniden canlandı. Bu da Ortaçağ’dır, aslında “entelektüalite”sini kavramaktan aciz olan modernlerce hor görülmüştür. Ortaçağ onlara “Klasik” Antikiteden çok daha tuhaf ve uzak görünmektedir.

Bize göre, gerçek Ortaçağ, Charlemagne hakimiyetinden 14. yüzyıl başlarına kadar olan dönemi kapsar. Bu tarihten itibaren, çeşitli dönemlerde yoğunlaşarak bize kadar gelen yeni bir çöküş başlar. Çağdaş bunalımın gerçek başlangıç noktası işte burasıdır: Ortaçağ, Batı uygarlığıyla esas olarak özdeşleşen “Hıristiyanlık”ın çöküşünün başlangıcı da bu tarihtir. Bu tarih aynı zamanda o Hıristiyanlıkla sıkı bağı olan feodal rejimin sonu, “uluslar” yasasının kuruluşunun kaynağıdır. O hâlde, Modern çağı, genellikle kabul edilen tarihten farklı ola-

rak iki yüz yıl kadar geriden başlatmak gerekir. Rönesans ve Reform birer sonuçtur ve bir önceki çöküşle meydana çıkmışlardır. Ama bir yükseliş olmaktan çok, oldukça derin bir düşüşü belirtmişlerdir. Çünkü, biri bilim ve sanat alanında, öteki dinsel alanda olmak üzere, geleneksel ruhla kesinkes bağlarını koparmışlardır; kaldı ki dinî alan böyle bir kesintinin olması için en zor görünen bir alandır.

Çeşitli vesilelerle de söylediğimiz gibi, Rönesans aslında birçok şeyin ölümü olmuştur. Greko-Romen uygarlığına dönmek bahanesiyle bu uygarlığın ancak dış kabuğu alınmıştır. Çünkü, yazılı metinlerde yalnızca bu yönü açıklanabilmişti. Dolayısıyla, eksik onarımın zaten çok iğreti bir özelliği olabilirdi; çünkü yüzyıllardan beri gerçek hayatlarını yaşamayı bırakmış olan şekiller söz konusuydu. Ortaçağ'ın geleneksel bilimlerine gelince; bu çağda onlar, son birkaç eser verdikten sonra, vaktiyle bir tufanla yok olan geçmiş uygarlıklar gibi, tamamen kaybolmuşlardır. Dolayısıyla, bu kez hiçbir şey onların yerini tutamamıştır. Artık geriye sadece “din dışı” felsefe ve “din dışı” bilim, bir başka deyişle gerçek entelektüalitenin inkârı, bilginin en alt düzeyde sınırlandırılması, hiçbir ilkeye bağlı olmayan olayların ampirik ve analitik incelenmesi, bir yığın anlamsız ve belirsiz ayrıntılar içinde dağılma, durmadan birbirlerini çürüten asılsız varsayımların ve modern uygarlığın mevcut tek üstünlüğünü oluşturan pratik uygulamalar dışında hiçbir sonuca götürmeyen eksik görüşlerin birikimi kalmıştır. Kendi dışında her tür girişimi boğacak kadar gelişen bu üstünlük, zaten çok az arzulanan, ayrıca bu uygarlığa salt maddeci bir özellik veren ve onu gerçekten bir canavar yapan bir üstünlüktür.

Çok şaşırtıcı bir durum da, Ortaçağ uygarlığının hızla büsbütün unutulmaya terk edilmiş olmasıdır. 17. yüzyıl insanları

bile Ortaçağ hakkında en ufak bir kavrama sahip değildi. Ayrıca, o çağdan kalan anıtlar, o insanların gözünde ne entelektüel ne de estetik açıdan hiçbir şeyi simgelemiyordu. O süre içinde zihniyetin ne kadar değiştiğini buradan da anlayabiliriz. Biz burada bu kadar radikal bir değişime yol açan faktörleri araştırmayacağız. Kuşkusuz bunlar çok karmaşıktır. Gerçek niteliği zorunlu olarak çok gizemli olan, yönlendirici bir iradenin müdahalesi olmadan böyle bir değişimin kendiliğinden meydana gelebileceğini kabul etmek zordur. Bu bakımdan, aslında uzun zamandan beri bilindikleri hâlde, bazı şeyleri yeni buluşlarmış gibi sunarak, belli bir dönemde bunları halk arasında yaygınlaştırma gibi çok tuhaf durumlar olmaktadır. Oysa, bunların bilinmesi pek yarar sağlamayacak bazı sakıncalar nedeniyle kamuoyunda o zamana kadar yaygınlaştırılmamıştı.⁶ Ortaçağ'ı bir "karanlıklar", cehalet ve barbarlık dönemi yapan efsanenin doğup git gide gerçeklik kazanmış olması, ayrıca modernlerin benimsediği tarihin önceden düşünülmüş hiçbir fikir olmadan çarpıtılmasına girişilmesi de oldukça gariptir. Ama bu sorunu incelemede daha ileri gitmeyeceğiz. Çünkü, bu iş hangi şekilde tamamlanmış olursa olsun, şimdilik bizi en çok bu sonucun tespiti ilgilendirmektedir.

Rönesans'la birlikte ün kazanan ve modern uygarlığın tüm programını önceden özetleyebilen bir kelime vardır: "Hümanizm". Gerçekten de her şeyi hümanist boyutlara indirgemek, üst düzeydeki ilkeleri hesaba katmamak, simgesel olarak ifa-

6. Çok ciddi sonuçlar doğurması gereken bu tür olaylar arasından sadece ikisini örnek vereceğiz: Çinlilerin milâttan önce bildikleri, sözümona matbaanın icadı ve Amerika'nın "resmen" keşfi. Bütün Ortaçağ boyunca Amerika'yla her tür iletişim ve ulaşım, düşünüldüğünden çok daha düzenli bir biçimde yapılmaktaydı.

de edilirse, yeryüzünü fethetmek bahanesiyle gökyüzünden yüz çevirmek söz konusuydu. Yolunu izlediklerini iddia ettikleri Yunanlar, bu anlamda en büyük entelektüel çöküş zamanlarında bile bu kadar ileri gitmemişlerdi. En azından çıkarıcı kaygıları, modernlerde kısa zamanda görüldüğü gibi ilk plana geçmemişti hiçbir zaman. “Hümanizm”, çağdaş “laisizm”in ilk şekliydi. Ayrıca, her şeyi doğrudan doğruya, kendisi amaç kabul edilen insanın ölçülerine indirgemek istendiğinden, sonunda insanda bulunabilecek en düşük seviyeye kadar aşama aşama inildi ve sadece insan tabiatının maddî yanına ait ihtiyaçların tatmin edilmesine çalışıldı. Boşuna bir çalışma! Çünkü, insan tabiatı daima tatmin olabileceğinden daha fazla sunî ihtiyaçlar yaratır.

Modern dünya, bu ölümcül inişle uçurumun ta dibine mi inecek, yoksa Yunan-Latin uygarlığının çöküşünde olduğu gibi, sürüklendiği uçurumun dibine varmadan önce, bu defa da yine yeni bir diriliş mi olacak? Öyle görünüyor ki, yarı yolda duruş artık hiç mümkün değildir. Ayrıca, geleneksel öğretilerce verilen bilgilere göre, *Kali-Yuga*'nın son safhasına, bu “Karanlık Çağ”ın en karanlık dönemine gerçekten girmiş durumdayız. Çünkü, gerekli olan basit bir doğrulma değil, bütünsel bir yenilenmedir. Her alanda bir düzensizlik ve bir bunalım hüküm sürmektedir. Eskiden görülmüş olan bunalımların sınırını aşan bir noktaya gelmiştir. Şimdiyse Batı’dan başlayarak bütün dünyayı istilâ edecek gibi görünmektedir. Çok iyi biliyoruz ki onların zaferi ancak geçici ve görünüştedir. Ama öyle bir aşamada, insanlığın güncel çevrim boyunca geçireceği en ciddi bunalım işareti de olabilir. Hindistan’ın kutsal kitaplarınca bildirilen “kastların karışacağı, ailenin bile artık olmayacağı” o korkunç döneme gelmedik mi? Bu durumun gerçek-

ten dünyanın bugünkü durumu olduğunu anlamak, her yerde İncil'in "umutsuzluk belâsı" dediği derin düşkünlüğü görüp saptamak için, insanın çevresine şöyle bir bakması yeterlidir. Durumun ciddiyetini görmezlikten gelmemelidir. Hiçbir "iyimserlik" ya da "kötümserliğe" kapılmadan, onu olduğu gibi ele almak uygun olur. Çünkü, daha önce de söylediğimiz gibi, eski dünyanın sonu yeni bir dünyanın başlangıcı olacaktır.

Şimdi, akla bir soru geliyor: İçinde yaşadığımız dönem gibi bir dönemin varoluş nedeni nedir? Gerçekten kendi içinde değerlendirilince, mevcut koşullar, ne denli elverişsiz olursa olsun, yine de eşyanın genel düzenine, bir Uzakdoğu formülüne göre, bütün düzensizliklerin toplamından oluşan bir düzene girmek zorundadır. Bu çağ ne denli can sıkıcı ve kargaşalı olursa olsun, öteki bütün çağlar gibi, insanî gelişmenin bütününde belli yerini almalıdır. Zaten geleneksel öğretilerce de önceden haber verilen vakıa bu bakımdan yeterli bir belirtidir. Gelişen bir maddileştirme yönünde ilerleyen bir zuhûr çevriminin genel seyri hakkında, söylediklerimiz doğrudan doğruya böyle bir durumu açıklamaktadır. Ayrıca, özel bir bakış açısından anormal ve düzensiz olan herhangi bir şeyin, daha üstün veya daha yaygın bir görüş açısından yalnızca bir yasanın sonucu olduğunu gösterir. Üstelemeden şunu da belirtelim ki her durum değişikliği gibi, bir çevrimden diğerine geçiş ancak karanlıkta tamamlanabilir. Yine burada da çok önemli, ayrıca uygulaması çok çeşitli olan ve bu yüzden ayrıntılı bir açıklamasını yapacak olsak bizi çok uzaklara götürecek olan bir başka yasa daha vardır.⁷

7. Bu yasa Eleusis misterlerinde buğday tanesi simgesiyle gösterilirdi. Simyacılar onu "çürüme"yle ve "Büyük Eser" in başlangıcını belirten siyah renkle simgelerlerdi. Hıristiyan mistiklerinin "ru-

Hepsi bu da değil: Modern çağ zorunlu olarak, başlangıçtan beri güncel çevrimin içinde, gizil güç hâlinde duran bazı ihtimallerin gelişimine uygun düşmektedir. Bütün hiyerarşisinde bu ihtimallerin işgal ettiği sıra ne denli aşağı olursa olsun, bu ihtimaller kendileri için belirlenen düzene göre, genel zuhûr içinde yerlerini almalıdır. Bu bağlamda geleceğe göre, çevrimin son safhasını belirleyen unsurun, önceki safhalar boyunca ihmal edilen veya reddedilen unsurların yeniden işletilmesi olduğu söylenebilir. Gerçekten de önceki uygarlıkların istemediği bir şekilde yaşayan modern uygarlık için saptayabileceğimiz husus hemen hemen budur. Bunu anlayabilmek için, Doğu dünyasında günümüze kadar gelen bu tür uygarlıkların temsilcilerinin, Batı bilimleri ve bunların endüstriyel uygulamaları hakkında ne değer biçtiklerini görmek lazımdır. Başka bir düzene ait bir bilgiye sahip olanın gözünde bu alt bilgiler ne kadar boş da olsa, her şeye rağmen “gerçekleştirilmek” zorundadır. Bu da ancak gerçek entelektüalitenin kaybolabileceği bir dönemde olabilirdi. Kelimenin en dar anlamıyla, salt pratik bir değeri olan bu araştırmalar yapılmalıydı; ama ilk maneviyatın (*spiritualité primordiale*) tam tersine, madde ötesinde hiçbir şey görmeyecek kadar maddeye dalan ve maddeden daha çok yararlanmak istedikçe maddenin esiri olan insanlar tarafından yapılabilirdi. Bu da kendilerini sürekli artan düzensiz ve gayesiz bir çalkantıya, salt çokluk içinde dağılmaya ve nihayet bozulmaya götürecekti.

Ana hatlarıyla belirlenen ve temel konularıyla ele alınan modern dünyanın gerçek açıklaması böyledir. Ama açıkça be-

hun karanlık gecesi” dedikleri şeyse, en yüce durumlara yükselen varlığın manevî gelişimine dikkatten ibarettir. Ayrıca daha başka pek çok uygunlukları belirtmek de mümkündür.

lirtelim ki, bu açıklama hiçbir sûrette bir aklanma olarak değerlendirilemez. Kaçınılmaz da olsa mutsuzluk yine mutsuzluktur! Kötüden iyi çıkacak olsa bile bu kötülüğün karakterini değiştirmez. Zaten burada “iyi” ve “kötü” terimlerini özellikle “ahlâkî” amaçların dışında, sadece iyi anlaşılmaq için kullanıyoruz. Kuşkusuz, kısmî düzensizlikler olmadan olmaz; çünkü, bunlar genel düzenin zorunlu öğeleridir. Ama buna rağmen bir düzensizlik dönemi, başlı başına bazı doğal yasaların sonucu olarak bir sapma ve bir tür yanlış olan canavarlığa veya eşyanın normal seyrinden ileri gelmesine rağmen, tek olarak ele alınırsa, bir bunalım ve bir sapıklık olan tufana benzer bir şeydir. Her şey gibi modern uygarlığın da zorunlu olarak bir varoluş nedeni vardır. Bu uygarlık eğer bir çevrimi sona erdiren bir uygarlıksa, olması gerektiği gibi olduğu, yerinde ve zamanında geldiği söylenebilir. Ama bununla birlikte, çoğu kez yanlış anlaşılmaq İncil’in şu sözüne göre yargılanmalıdır: “Böyle tuzakların olması kaçınılmazdır. Ama bu tuzaklara aracılık eden kişinin vay hâline!” (Matta 18: 5-9)

* * *

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU-BATI KARŞITLIĞI

Modern dűnyanın önemli özelliklerinden biri de, DoĐu ve Batı arasında grűlen uyuşmazlıktır. Bu sorunu daha önce de özellikle incelememize raĐmen, bazı grűşleri belirtmek ve birkaç yanlış anlaşılmayı önlemek için konuya tekrar eĐilmemiz gerekmektedir. Őurası bir gerçektir ki, herhangi bir halkın veya ırkın yeteneklerine uygun bir yönde, her biri kendine zgű biçimde gelişen deĐişik ve çok sayıda uygarlık olmuştur her zaman. Ama farklılık kesinlikle karşıtlık demek deĐildir. Ayrıca, deĐişik durumlardan tűrű sadece farklı uygulamaları temsil ettikleri ve aynı temel ilkelere dayandıkları hâlde, çok farklı biçimlerdeki uygarlıklar arasında bile bir tűr eş deĐerlik bulunabilir. Normal ya da geleneksel diyebileĐimiz bűtűn uygarlıklarda durum böyledir; aralarında temel olarak hiçbir karşıtlık yoktur. EĐer böyle bir şey varsa, onlar da yűzeyseldir ve yapay olmaktan öteye geçmez. Öte yandan, hiçbir stűn ilke tanımayan ve esasta ilke-

leri inkâr üzerine kurulan bir uygarlık, sadece bu özelliğinden ötürü bile öteki uygarlıklarla anlaşma vasıtalarından yoksundur. Çünkü bu anlaşma, gerçekten etkin ve derin olması için, ancak en üst düzeyde, yani sapık ve anormal olan uygarlığın yoksun olduğu hususlarda olabilir. Dünyanın şimdiki durumunda bir yandan geleneksel düşünceye bağlı kalan bütün uygarlıklar, yani Doğu uygarlıkları; öte yandan özellikle gelenek karşıtı (*antitraditionnel*) olan bir uygarlık, yani modern Batı uygarlığı vardır.

Bununla birlikte, kimileri, insanlığın Doğu ve Batı diye ikiye ayrılmasının gerçeğe uyuşup uyuşmadığını tartışmışlardır. Fakat en azından günümüz söz konusu olunca, sorun hiç tartışma götürmez. Her şeyden önce, Avrupa ve Amerika'nın ortaklaşa paylaştığı bir Batı uygarlığı vardır. Bu uygarlığın değeri hakkında verilecek hüküm ne olursa olsun, herkesin üzerinde ittifak etmesi gerektiği bir olgudur bu. Söz konusu Doğu olunca, sorun biraz daha zorlaşmaktadır. Çünkü, gerçekte bir değil, pek çok Doğu uygarlığı vardır. Fakat bunların ortak çizgilerinin olması, yani geleneksel uygarlığın özelliklerini göstermeleri ve bu özelliklerin Batı uygarlığında bulunmaması, Doğu ve Batı karşıtlığını tümüyle geçerli saymak için yeterlidir. Durum böyledir. Geleneksel karakter, bütün Doğu uygarlıklarının ortak noktasıdır. Bu konuda düşünceleri daha iyi saptamak için, daha önce yaptığımız genel bölümlenmeyi bir kez daha hatırlatacağız. Ayrıntılara inmek istenirse, belki biraz fazla basitleştirilmiş gibi olmasına rağmen, ana hatlarıyla yetinilirse bu tasnif doğrudur: Temel olarak Çin uygarlığıyla temsil edilen Uzak Doğu; Hint uygarlığıyla temsil edilen Orta Doğu; İslâm uygarlığıyla temsil edilen Yakın Doğu. Bu sonuncuya, birçok bakımdan Doğu ve Batı arasında

bir orta yol gibi bakılması gerektiğini, birçok özelliğinin onu Ortaçağ Batı uygarlığının özelliklerine yaklaştırdığını belirtmek uygun olur. Fakat İslâm uygarlığı modern Batı'ya göre ele alınırsa, tıpkı öteki Doğu uygarlıkları gibi aynı nedenlerden ötürü, onun da Batı uygarlığının karşıtı olduğunu ve bu açıdan bakılınca, onun Doğu uygarlıklarıyla ortak yanı olduğunu kabul etmek gerekir.

Üzerinde özellikle durulması gereken nokta şudur: Batı'da geleneksel uygarlıklar varken, Doğu ve Batı karşıtlığının hiçbir anlamı yoktu. Ama özel olarak modern Batı söz konusu olunca ancak bunun bir anlamı vardır. Çünkü, bu karşıtlık az çok belirlenmiş iki coğrafi bölge karşıtlığından daha çok iki düşünce karşıtlığıdır. Bazı çağlarda –ki bize en yakın olanı Ortaçağ'dır– Batı düşüncesi, en önemli yanlarıyla, modern zamanlarda eriştiği duruma benzemekten çok, Doğu düşüncesinin bugün içinde bulunduğu duruma benziyordu. Tıpkı Doğu uygarlıklarının kendi aralarında karşılaştırılması gibi, o zamanlar Batı uygarlığı da Doğu uygarlıklarıyla karşılaştırılabiliyordu. Son yüzyıllarda, daha önceki çöküş dönemlerinde ortaya çıkan bütün sapmalardan çok daha ciddi, büyük bir değişim oldu. Hatta bu değişim, insanî etkinliklerde gerçekten bir yön değiştirmeye kadar gitmiştir. Bu değişim yalnızca Batı dünyasından doğmuştur. Buna göre, şimdiki durumu göz önüne alarak Batı düşüncesi dediğimiz zaman, bundan anlaşılması gereken yalnızca modern düşüncedir. Ayrıca, öteki düşünce sadece Doğu'da devam ettiği için, güncel koşullara göre, onu Doğu düşüncesi diye tanımlayabiliriz. Kısaca, bu iki terim sadece bir olayın durumunu belirtmektedir. Karşı karşıya olan bu iki düşünceden birinin gerçekten Batı'ya ait olduğu açıkça görünüyorsa da, –çünkü, ortaya çıkışı yakın tarihe aittir–

vaktiyle Doğu ve Batı'ya ortaklaşa ait olan öteki düşüncenin kökeni konusunda hiçbir önyargıda bulunamayız. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu düşüncenin kökeni, insanlığın kökeniyle iç içedir. Çünkü, normal diye nitelendirebileceğimiz tek düşünce budur. Az çok tanıdığımız bütün uygarlıkları – ancak biri hariç, o da modern Batı uygarlığıdır– bu düşünce esinlendirmiştir.

Kuşkusuz kitaplarımızı okuma zahmetine katlanmayan bazıları, bizim bütün geleneksel öğretilerin Doğu kaynaklı olduğunu ve Batı Antikitesinin bile, bütün çağlarda, geleneklerini Doğu'dan aldığını söylemiş olduğumuzu sanarak bizi suçlamaktadır. Oysaki biz bu konuda böyle bir şey, hatta böyle bir kanıyı uyandırabilecek hiçbir şey yazmadık. Nedeni basit; çünkü bunun yanlış olduğunu çok iyi biliyoruz. Gerçekten geleneksel veriler bu tür bir iddianın açıkça karşıtıdır: Günümüzdeki çevrimin ilk geleneğinin Hyperborean bölgelerinden geldiğini kanıtlayan kesin doğrulamalar her yerde vardır. Daha sonraları, çeşitli dönemlere tekabül eden ikinci dereceden birçok akım olmuştur. En azından kalıntıları hâlâ seçilebilir durumda olan en önemli akımlardan biri, Batı'dan Doğu'ya gitmiştir. Fakat bunlar, genel olarak tarih öncesi denilen çok uzak çağlarla ilgili olup şu anda düşündüklerimiz onlar değildir. İlk gelenek birikiminin çok eski zamanlarda Doğu'ya iletildiğini, ayrıca doğrudan doğruya ilk gelenekten çıkan öğreti biçimlerinin şimdi yine orada bulunduğunu söylüyoruz. Bugünkü durumda, gerçek geleneksel düşüncenin bütün kapsamıyla en sağlam temsilcisi Doğu'da bulunmaktadır.

Bu açıklamaları tamamlamak için, günümüzde değişik ortamlarda gün yüzüne çıkan “Batı geleneği”nin yeniden canlandırılıp onarılmasına ilişkin bazı düşünceler hakkında kısaca

da olsa fikirlerimizi açıklamamız gerekiyor. Aslında bu fikirlerin sağlayacağı tek yarar, bazı insanların çağdaş olumsuzlarmadan pek hoşnut olmadıklarını, çağımızın kendilerine sunduğuyla yetinmeyip başka Şeylere gereksinim duydukları, çağdaş bunalımdan kurtulmanın tek çaresi olarak Şu veya bu Şekilde geleneğe dönüş imkânını sezinler gibi olduklarını göstermesidir. Ne yazık ki “gelenekçilik” gerçek geleneksel düşünceyle hiç de aynı Şey değildir. Doğrusu, gelenekçilik hiçbir doğru bilgi varsaymayan, belirsiz bir özlemde, basit bir eğilimde başka bir Şey olamaz. Ayrıca, zamanımızın zihinsel karışıklığı içinde, açıkça söylemek gerekirse, bu özlem her yerde ciddiyyetten uzak, ciddi bir temele dayanmayan düşsel düşünüşlere neden olmaktadır. Bu insanlar dayanabilecekleri sahih bir gelenek bulamadıklarından, hiç mevcut olmamış sözde gelenekler düşleyecek kadar ileri gittiler; bu sözde gelenekler ise yerine koymak istedikleri uygarlık kadar ilkelerden yoksundur. Modern karışıklığın tümü bu yapılarda yansımaktadır; bunları yapanların niyetleri ne olursa olsun, genel dengesizliğin artmasına katkıda bulunmaktan öte bir sonuç elde etmemektedirler. Bu türe bir örnek olarak, gizli bilimlerle uğraşan bazılarınca en tutarsız kimseler yardımıyla ortaya çıkarılan ve tamamen hayalî bir “Doğu geleneği”yle, yani teosofistlerinkiyle özellikle yarışması amaçlanan sözümona “Batı geleneği”ni zikredeceğiz. Başka yerlerde bunlardan yeterince söz ettiğimizden, Şimdi daha çok dikkate değer gördüğümüz öteki birkaç teoremin incelemesine geçmek istiyoruz; çünkü, burada en azından gerçek bir varlığa sahip geleneklere değinme arzusu bulunmaktadır.

Az önce Batı bölgelerinden gelen geleneksel akıma değindik. Atlantis’le ilgili eski metinler bu akımın kaynağını belirtir.

mektedir. Geçmişte meydana gelen büyük felâketlerin sonucusu olan bu kıtanın kayboluşundan sonra, Atlantis geleneğinin kalıntılarının çeşitli bölgelere taşınmış olduğu, o bölgelerde önceden var olan başka geleneklere özellikle büyük *Hyperborean* geleneğin küçük kollarına karışmış olduğu kuşku götürmez. Özellikle Kelt öğretilerinin bu kaynaşmanın ürünlerinden biri olması da mümkündür. Biz bunları tartışmaktan çok uzağız; fakat şurası iyice bilinmelidir ki tam anlamıyla Atlantis biçimi, ait olduğu uygarlıkla birlikte, binlerce yıl önce kaybolmuştur. İnsanlık o zaman henüz *Kali-Yuga*'ya girmemişti. Bu önemli bir fark olsa bile, yıkımı belki birçok bakımdan bugün tespit ettiğimiz sapmaya benzer bir durum sonucunda olmuş olabilir. Ayrıca, bu gelenek, çevrimimizin ancak ikinci bir dönemine tekabül etmektedir. Dolayısıyla onun, bütün geleneklerin kendisinden çıktığı ve başlangıçtan sona dek süregelen ilk gelenekle özdeş olduğunu iddia etmek, büyük bir yanılğı olur. Bunların doğruluğunu gösteren tüm verileri burada saymanın yeri ve zamanı değildir. Biz burada bir Atlantis geleneğini, şimdi yeniden canlandırmanın ya da doğrudan doğruya ona bağlanmanın imkânsız olduğu sonucuna varıyoruz. Zaten bu tür girişimlerde çok değişik fanteziler bulunur. Bununla birlikte, daha sonraki geleneklerde karşılaşılan öğelerin kaynağını araştırmanın ilginç olabileceği de doğrudur; yeter ki bu birtakım kuruntulardan sakınmak için gerekli tüm önlemler alınarak yapılsın. Fakat bu araştırmalar, dünyamızın güncel koşullarından hiçbirine uyarlanamayacak bir geleneğin yeniden diriltilmesine yol açamaz.

Ayrıca, "Keltizm"e bağlanmak isteyenler de var. Bunların sundukları önerinin gerçekleşmesi biraz daha akla yatkın gibi gelebilir; çünkü, böylece bize daha yakın bir şeye başvurmak-

tadırlar. Ama bugün “Keltizm”in saf hâlde ve dayanak noktası alınabilmesi için hâlâ yeterli bir dirilikte nerede bulacaklar? Biz burada bazılarının yaptığı gibi, arkeolojik ve “edebî” bir dirilişten söz etmiyoruz. Bunlar, söz konusu olan durumdan tamamen başkadır. Çok bilinen ve hâlâ yararlanılabilir durumdaki Keltizmin nice ögesi bize kadar çeşitli yollarla gelmiştir; evet, bu doğrudur. Fakat bu ögeler bir geleneğin bütünlüğünü göstermekten çok uzaktır. Şurası şaşırtıcıdır ki, bu gelenek vaktiyle bulunduğu ülkelerde, daha sonra o ülkelere gelen ve hep yabancı kalan birçok uygarlığa ait gelenekler kadar bile bilinmemektedir. Şimdi burada, en azından bütünüyle peşin yargıyla hareket etmeyenler için, düşünmeyi gerektirecek bazı şeyler yok mudur? Dahası da var: Kayıp uygarlıkların bıraktığı kalıntılarla ilişkili olan bu tür durumlarda, onları ancak bugün hâlâ yaşayan geleneksel uygarlıklardaki benzeri ögelerle karşılaştırarak anlamak mümkündür. Ayrıca modern Batılılar için anlamı kaybolan pek çok şeyin bulunduğu Ortaçağ hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Temel özelliği daima yaşayan, ruhu hep diri kalan geleneklerle kurulacak bu temas, hâlâ diriltilmesi mümkün olanı diriltmenin tek yoludur. Daha önce de birçok kez belirttiğimiz gibi, bu, Doğu’nun Batı’ya yapabileceği en büyük yardımlardan biridir. Vaktiyle çeşitli devirlerde olduğu gibi, yine çeşitli biçimlerde ortaya çıkması mümkün olan bir “Kelt düşüncesi”nin sürüp geldiğini inkâr etmiyoruz. Fakat Kelt geleneğini bütünüyle koruyan manevî merkezlerin daima var olduğu konusunda bizi inandırmaya çalıştıkları zaman, bize bu konuda kanıt getirilmesini bekleriz. Durum değişinceye kadar da bu bize, tamamen gerçek dışı gibi görünmese bile, çok şüpheli görünmektedir.

Gerçek şu ki, süregelen Keltik ögelerin çoğu, Ortaçağ’da Hıristiyanlık tarafından kendi içinde eritilmiştir. “Kutsal Kâ-

se” (*Saint Graal*) efsanesi ve onunla ilgili her şey bu bakımdan özellikle inandırıcı ve anlamlı bir örnektir. Eğer bir Batı geleceği yeniden kurulsaydı, zorunlu olarak, kelimenin tam anlamıyla dinî bir haricî biçim alırdı ve bu haricî biçim de Hıristiyanlık olabilirdi diye düşünüyoruz zaten. Çünkü, bir yandan öteki muhtemel biçimler çok uzun bir süredir Batı zihniyetine yabancıdır; öte yandan hâlâ süregelen geleneksel düşüncenin kalıntıları, Batı’da ancak Hıristiyanlıkta, daha açıkçası Katoliklik’te bulunmaktadır. Bu durumu hesaba katmayan her “gelenekçi” girişim temelden yoksun olacağı için, kaçınılmaz olarak başarısızlığa uğramaya mahkûmdur. Şurası son derece aşikârdır ki, ancak etkin bir biçimde var olan bir şey üzerine dayanılabilir; sürekliliğin aksadığı yerdeyse ancak yapay yeniden kurmalar olabilir ki, bunların yaşayabilmeleri mümkün değildir. Çağımızda Hıristiyanlık gerçek ve derin anlamıyla pek anlaşılmamıştır diye itiraz edilecek olursa, biz buna Hıristiyanlığın söz konusu temeli elde etmek için gerekli her şeyi kendi içinde ve hatta dış şeklinde en azından sakladığını belirterek cevap veririz. O hâlde, beklenmedik olasılıklarla karşılaşmayacak en zayıf hatta biricik girişim Ortaçağ’dakine benzer şekilde bazı şeyleri, koşulların değişmesinin gerektirdiği farklarla yeniden diriltmektir. Ayrıca Batı’da tamamen kaybolmuş öğeler için de, az önce belirttiğimiz gibi, bütünlüklerini sürekli korumuş geleneklere başvurmak, sonra da sağlam ilkelere dayanan entelektüel bir seçkinler grubunun yapabileceği bir uyarılama işini gerçekleştirmek uygun olur. Bunları daha önce söylemiştik; fakat üzerinde tekrar durulması gerekiyor. Çünkü günümüzde, pek çok kararsız hayaller serbestçe ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, şurasını iyice anlamak gerekir ki, eğer Doğu gelenekleri kendi öz biçimleri içinde, tanım gereği, bütün biçimlerin ötesinde kalmak zorunda olan bir elit ta-

rafından özümlenebilse bile, beklenmedik değişiklikler olmadıkça, Batılı halk çoğunluğunca hiçbir zaman özümsemeyecektir. Bunlar, onlara göre değildir. Eğer Batılı bir seçkinler grubu oluşursa, demin belirttiğimiz nedenlerden ötürü, işlevlerini yerine getirebilmeleri için Doğu öğretilerini tam anlamıyla tanımaları kaçınılmaz olacaktır. Fakat onların yaptığı işin semeresini alacak insanlar —ki bunlar çok sayıda olacaktır, kuşkusuz bu işlerin bilincine hiçbir zaman varamayacaklar. Bununla birlikte alacakları etki hiç kuşkusuz ve hatta akıllarına gelmeyecek yollarla oldukça gerçek ve etkin olacaktır. Bu konuda biz hep bunu söyledik; burada da mümkün olduğu kadar belirgin bir şekilde bunu tekrarlamamız gerektiğine inandık. Çünkü, her zaman herkes tarafından tamamıyla anlaşılmayı ummuyorsak da, en azından bize ait olmayan sözlerin bize atfedilmemesini istiyoruz.

Şimdi bütün bu ön tahminleri bir kenara koyalım. Çünkü, bizi özellikle ilgilendirmesi gereken konu, işlerin bugünkü durumudur. Bir an için, çevremizde gözleyebildiğimiz kadarıyla “Batı geleneği”nin yeniden diriltilmesine dair düşüncelere dönelim. Tek bir gözlem, bu düşüncelerin, deyim yerindeyse “bir düzen içinde” olmadığını göstermeye yeter. Şöyle ki, bu düşünceler Doğu karşısında daima az veya çok itiraf edilen bir düşmanlık duygusuyla tasarlanmıştır. Hıristiyanlığa dayanmak isteyenlerin bile bazen bu duyguyla hareket ettiklerini söylemek gerekir; her şeyden önce sanki onlar gerçekte hiç var olmayan karşıtlıkları keşfetmeye çalışıyorlar. Eğer aynı şeyler hem Hıristiyanlıkta hem de Doğu öğretilerinde bulunsa ve hemen hemen özdeş bir biçimde şöyle ya da böyle açıklansa, her iki durumda da aynı anlama gelmezler; hatta birbirlerine karşıt anlamdadırlar gibi saçma düşüncelerin yayıldığını, işte böyle duyduk. Buna benzer ifadeleri söyleyen-

ler, iddiaları ne olursa olsun, geleneksel öğretileri anlamakta pek ileri gidemediklerini böylece kanıtlamış oluyorlar. Çünkü, bütün haricî biçim farklılıkları altında gizlenen temel özdeşliği göremiyorlar ve hatta bu özdeşliğin tamamen açık olduğu yerlerde bile onu tanımamakta diretiliyorlar. Bu yüzden bunlar Hıristiyanlığı, bütün düzenlerde tam bir sentez hâlinde bulunan, gerçek geleneksel öğreti kavramıyla bağdaşmayan, tamamen yüzeysel bir tarzda değerlendirirler. Bunlar, temel ilkedен yoksun oldukları için, karşı koymak istedikleri modern düşünceden, düşündüklerinden çok daha fazla etkilenmişlerdir. Ayrıca bunlar, “gelenek” sözcüğünü kullanırken de, kesinlikle bizim kullandığımız anlamda kullanmamaktadırlar.

Çağımızı belirleyen zihinsel karışıklıkta bu “gelenek” sözcüğü, hiçbir önemi olmayan basit ve bazen de yepyeni adetler gibi, çoğunlukla anlamsız şeyler için ayırım gözetilmeksizin kullanılmaktadır. “Din” sözcüğüyle ilgili olarak da aynı şekilde bir yanlış kullanım olduğunu başka bir yerde belirtmiştik. Tekabül ettikleri düşüncelerin de bir tür yozlaşmasını dile getiren bu dil saptırmalarından sakınmak gerekir. Ayrıca, kendisini “gelenekçi” olarak adlandıran birinin, sözcüğün tam anlamıyla geleneğin ne olduğunu eksik de olsa bildiği söylenemez. Bizse, salt beşerî alana ait olan her şeye bu adı vermeyi kesinlikle reddediyoruz. Bunu açıkça belirtmekte yarar var; çünkü her an, örneğin “geleneksel felsefe” gibi bir deyimle rastlamaktayız. Bir felsefe gerçekten felsefenin olabileceği her şey olsa bile, böyle bir sıfata kesinlikle hakkı yoktur. Çünkü felsefe, kendisini aşan şeyi inkâr etmese bile, tamamen akîlî düzen içinde kalır. Ayrıca, insanlar tarafından ortaya konulan ve hiçbir vahye ya da ilhama dayanmayan bir yapıdır. Tek kelimeyle o, temelde “din dışı” bir şeydir. Zaten felsefe, bazılarının zevk aldığı tüm düşlere rağmen, bir ırkın

ve bir çağın zihniyetini düzeltmeye yetebilecek “kitabî” bir bilim değildir şüphesiz. Oysa bu iş için, en uygun durumda bile bizzat tabiatı gereği dışta kalmaya mahkûm edilen, gerçek olmaktan çok, sözde kalan felsefî kurgudan başka bir şey gerekir. Kaybolmuş geleneği yeniden onarıp onu gerçekten diriltmek için yaşayan geleneksel ruhla temas kurmak gerekir. Bu ruhun da hâlâ tam olarak ancak Doğu’da yaşamakta olduğunu daha önce söylemiştik. Her şeyden önce Batı’da, bu geleneksel ruha doğru bir dönüş isteğinin olması da gerekir. Bu sadece basit bir istek olabilir. Şimdiye dek ortaya çıkan ve bizce çok eksik olan “anti-modern” birtakım tepki hareketleri, bizi bu kanıda doğrulamıştır. Çünkü bütün bunlar, olumsuz ve eleştirel yanlarıyla mükemmel olmakla birlikte, gerçek entelektüaliteyi onarmaktan çok uzak olup, ancak oldukça dar zihinsel bir ufkun sınırlarında gelişim göstermiştir. Bu da bir başarı sayılır; şu anlamda ki, yakın bir geçmişe kadar en ufak bir izine bile rastlamanın çok zor olduğu bir ruh hâlinin ipucu sayılabilir. Eğer bugün bütün Batılılar modern uygarlığın salt maddî gelişimiyle yetinmekte oy birliği etmiyorlarsa, bu bile belki onlar için kurtuluş umudunun henüz tamamen kaybolmadığını gösterir.

Nasıl olursa olsun, herhangi bir tarzda Batı kendi geleneğine dönecek olursa, o zaman Doğu ile olan karşıtlığı da böylece çözülecek, arada karşıtlık diye bir şey kalmayacaktır. Çünkü karşıtlık, Batı’nın sapması olgusundan doğmuştur. Gerçektenyse geleneksel düşünceyle gelenekselliğe karşı düşünce arasındaki karşıtıktan başka bir şey değildir bu karşıtlık. Böylece az önce değindiğimiz kimselerin varsayımlarının tersine, geleceğe dönüşün ilk sonuçlarından biri, Doğu’yla hemen mümkün bir uyuşumun sağlanması olacaktır; tıpkı benzer veya eş

değer öğelere sahip bütün uygarlıklar arasında, sadece onlar arasında olan anlaşma ve uyuşma gibi bir anlaşma olacaktır; çünkü değer ifade edecek bir anlaşmanın yapılacağı alanı kuran, yalnızca bu öğelerdir. Gerçek geleneksel düşünce hangi biçime bürünürse bürünsün, aslında her yerde ve her zaman aynıdır; şu veya bu zihinsel koşullara, şu veya bu zaman ve yer durumlarına özellikle uyarlanmış değişik biçimler, tek ve aynı gerçeğin ifadeleridir. Fakat görünen bu çokluk altındaki temel birliği yakalamak için salt entelektüalte düzeyine çıkabilmek gerekir. Zaten normalde uygulama ve sonuç olarak ne varsa hepsinin bağlı olduğu ilkeler, bu entelektüel düzeyde bulunmaktadır. Öyleyse, gerçekten derin bir uyuşma sözkonusu olacaksa, her şeyden önce bu ilkeler üzerinde uyuşma gerekmektedir. Çünkü bütün mesele bu noktada düğümlenmektedir. En üstün bilgi olan ilkeler bilgisi, yani kelimenin tam anlamıyla metafiziksel bilgi bizzat ilkeler gibi evrenselidir. Öyleyse uygulamaya geçer geçmez kaçınılmaz olarak baş gösterecek tüm kişisel olasılıklardan tamamen uzaktır. Bunu belirtmek gerekiyor. Bu yüzden salt entelektüel alan, değişik zihniyetler arasında bir uyarılma çabasına gereksinim duyulmayan tek alandır. Ayrıca, böyle bir çalışma tamamlandığında artık yapılacak iş, diğer bütün alanlarda ittifakın aynı şekilde gerçekleşmiş olması için sonuçları geliştirmektir. Çünkü daha önce söylediğimiz gibi, her şey dolaylı ya da dolaysız olarak buna bağlıdır. Buna karşılık, ilkeler dışında özel bir alanda sağlanan ittifak, her zaman çok iğreti ve kararsız bir ittifak olacaktır; ayrıca gerçek bir anlaşmadan daha çok diplomatik bir uzlaşmaya benzeyecektir. Bunun için üzerinde ısrarla durduğumuz bu uzlaşma ancak yukarıdan gelebilir, aşağıdan değil. Bu, iki anlamda anlaşılmalıdır: Aralarında bulunan hiyerarşik bağımlılığı her zaman kesinlikle göz önünde bulundu-

rarak, çeşitli uygulama alanlarına derece derece inmek için, işe en yüksekte, yani ilkelerden başlamak gerekir. Bu çalışma özelliği gereği, ancak bir elitin eseri olabilir; elit sözcüğünü en doğru ve tam anlamıyla kullanıyoruz: Yalnızca entelektüel bir elitten söz etmek istiyoruz, zaten başkası olamaz. Çünkü bize göre, dış toplumsal ayrılıkların hiçbir önemi yoktur.

Bu değerlendirmeler, Batı uygarlığının sadece Doğu uygarlıklarıyla gerçek bir yaklaşım olanağı konusunda değil, fakat aynı zamanda kendisinin de normal ve tam bir uygarlık olması için, nelerinin eksik olduğunu yeterince anlatmaktadır. Zaten gerçekte bu iki sorun birbirine öyle bağlıdır ki, ikisi aslında tek bir sorundur. Bunların hangi nedenlerden dolayı böyle olduğunu açıkça gösterdik. Şimdi de salt modern düşünce olan gelenek karşıtı (*antitraditionnel*) düşüncenin neden ibaret olduğunu ve buna bağlı sonuçların, daha doğrusu güncel olayların içinde, acımasız bir mantıkla göz önüne serildiğini gördüğümüz sonuçların neler olduğunu daha açıkça göstermek istiyoruz. Fakat bu konuya girmeden önce, son bir düşünceyi de belirtmeden geçemeyeceğiz: Deyim yerindeyse “modern karşıtı” olmak “Batı karşıtı” olmak değildir; çünkü bu, aksine, Batı’yı kendi düzensizliğinden kurtarmaya uğraşmak için değerli olabilecek tek çabadır. Öte yandan, kendi geleneğine bağlı her Doğulu da bu konuyu ancak bizim ele aldığımız gibi ele alır ve konuya başka türlü bakmaz. Hiç kuşkusuz asıl Batı’nın, modern uygarlıkla özdeşleşen Batı’dan daha az hasmı vardır; zaten asıl Batı’ya karşı çıkmak anlamsızdır. Bugün kimileri de “Batı’nın savunulması”ndan söz etmektedirler ki bu çok gariptir. Oysa ileride göreceğimiz gibi, gerçekten her şeyi batırmakla, tüm insanlığı kendi düzensiz etkinliğinin girdabı içine çekmekle tehdit eden, Batı’dır. Bu çok gariptir, diyoruz; ama eğer bu savunmanın Doğu’ya karşı yapıl-

ması gerektiği düşünülüyorsa –ki bazı sınırlandırmalara rağmen durum öyle görünüyor– o zaman bu tamamen haksız ve yersiz bir durumdur. Çünkü gerçek Doğu, kim olursa olsun kimseye sataşmayı ya da ona egemen olmayı düşünmez. Kendi bağımsızlığından ve kendinin rahat bırakılmasından başka bir şey istemez. Bu da, kabul edileceği gibi, oldukça meşru bir istektir. Bununla birlikte, Batı'nın savunulmaya çok muhtaç olduğu da bir gerçektir. Eğer bu eğilimler sınırlarını taşarsa, kaçınılmaz olarak Batı'yı yıkıma götürecektir. Öyleyse, buna “Batı'nın reformu” demek gerekir. Bu reform, olması gerektiği gibi yani gerçek bir geleneksel reform olsaydı, çok doğal bir sonuç olarak Doğu ile bir yakınlaşmayı doğurabilirdi. Bizze gelince, yine de vaktiyse böyle bir sonuç modern uygarlığın kendisine doğru dev adımlarla ilerlediği son felâketten sonra elde edilirse, olanaklarımız ölçüsünde, yeri geldikçe hem bu reforma hem de bu yakınlaşmaya katkıda bulunmak istiyoruz. Fakat bu felâketten kaçınmak için vakit çok geç bile olsa, bu niyetle yapılan bir çalışma yararsız değildir. Çünkü böyle bir çalışma her hâlde, ne kadar uzak olursa olsun, başlangıçta söz ettiğimiz “ayırt etme yetisi”ni hazırlamaya ve böylece, gelecek dünyanın tohumları olacak olan öğelerin, şimdiki dünyanın batışı sırasında kurtarılıp korunmasını sağlamaya yarayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLGİ VE EYLEM

Şimdi de günümüzde Doğu ve Batı düşünceleri arasında, daha genel olarak geleneksel (*traditionnel*) ve gelenek karşıtı (*antitradionnel*) düşünceler arasında bulunan karşıtlığın temel görünümlerinden birine, daha önce açıkladığımız gibi, çok özel bir şekilde değineceğiz. Belli bir görüş açısından bakıldığında, bu karşıtlık düşünce ve eylem karşıtlığı veya daha doğrusu bu iki terimden her birine atfedilecek karşılıklı kavramlar karşıtlığı olarak görünür. Aralarındaki ilişkilere bakarak bu kavramlar çok farklı biçimlerde ele alınabilir: Acaba bunlar, çoğu kez düşünüldüğü gibi, gerçekten birbirinin karşıtı mıdır, yoksa birbirinin bütünleyicisi midir? Ya da gerçekten aralarında, bir uyum ilişkisi değil de bir bağımlılık ilişkisi olamaz mı? İşte, meselenin farklı görüntüleri bunlardır. Ayrıca bu görüntüler pek çok açıdan birbiriyle ilgilidir; üstelik eşit biçimde önemi haiz değildir; ama her biri bazı açılardan farklı olabilir ve her biri belli bir gerçeğe tekabül eder.

Her şeyden önce en yüzeysel ve en yapmacık görüş açısı, düşünce ve eylemi, sözcüğün gerçek anlamıyla, iki karşıt kavram olarak görüp basitçe birini diğèrinin karşısına koyan görüş açısıdır. Gerçekten de dış görünüşlerde bir karşıtlık vardır, bu inkâr edilemez. Bununla birlikte, eğer bu karşıtlık mutlaka ortadan kaldırılamaz olsaydı, düşünce ve eylem arasında tam bir bağdaşmazlık olurdu ve böylece asla bir arada bulunamazlardı. Oysa, gerçekte durum böyle değildir; en azından normal durumlarda, sadece düşünceyle veya sadece eylemle ilgilenen bir topluluk ve hatta belki de bir fert yoktur. Gerçek şu ki iki eğilim vardır: İkisinden biri veya diğèri, aşağı yukarı zorunlu olarak ağır basar; öyle ki sözcüğün en geniş anlamıyla insan etkinliği, her alanda ve her yönde aynı anda eşit olarak etkin olamayacağı için, birinin gelişmesi ötekinin zararına gerçekleşiyor gibi görünebilir. Karşıtlık görünümü veren de budur. Ama bu karşıtlar veya sözde karşıtlar arasında mümkün bir uzlaşma olmalıdır. Zaten karşıtlığın bulunduğu noktadan belli bir seviyenin üstüne çıkıldığında, karşıtlıkları kaybolan bütün karşıtlıklar için aynı şeyi söyleyebiliriz. Kim karşıtlıktan veya çelişkiden söz ederse, bununla uyumsuzluğu ve dengesizliği, yani bizim daha önce yeterince belirttiğimiz, ancak izafi, özel ve sınırlı bir görüş açısından var olabilen bir şeyi kastetmiş demektir.

Düşünce ve eylem, birbirinin bütünleyicisi olarak ele alındığında, daha derin ve daha gerçek bir görüş noktasına varılır. Çünkü bu iki terim herhangi bir şekilde birbirini dengeleyeceğinden, karşıtlık orada uzlaşmış ve çözümlenmiş hâlde bulunur. O zaman da karşılıklı olarak birbirini tamamlayan ve destekleyen tek ve aynı varlığın çift –yani iç ve dış– etkinliğini oluşturan, aynı derecede zorunlu iki öge söz konusu olacaktır.

tır; bu varlık ister ele alınan her insan teki olsun, ister kolektif olarak ele alınan tüm insanlık olsun. Bu görüş birincisinden daha ahenkli ve daha tatminkârdır kuşkusuz. Ama yalnız buna bağlı kalınırsa, bu şekilde belirlenen karşılıklı ilişki gereğince, insan düşünce ve eylemi aynı plana koymaya kalkışacaktır; öyle ki birinin diğerine nisbetle herhangi bir üstünlüğü olduğunu asla belirtmeksizin, aralarındaki dengeyi mümkün olduğu kadar eşit tutmaya çalışacaktır. Böyle bir görüşün yine de yetersiz olduğunu gösteren husus, hangi anlamda çözümlenmek istenirse istensin, bu üstünlük sorununun olacağı ve geçmişte de sürekli olduğu hususudur.

Üstelik bu açıdan önemli olan mesele, kısaca tabiat ve ırk meselesi olan, bir fiilî üstünlük meselesi değildir; bu, hukuk üstünlüğü diyebileceğimiz bir üstünlüktür. Bu ikisi birbirine ancak belli bir noktaya kadar bağlıdır. Kuşkusuz iki eğilimden birinin üstünlüğünün kabul edilmesi, onun diğerine tercihen mümkün olduğu kadar geliştirilmesini gerektirecektir. Ama uygulamada, düşünce ve eylemin bir insan ya da toplum hayatında tutacağı yerin büyük ölçüde o toplum ya da insanın öz tabiatına bağlı olduğu bir gerçektir. Çünkü; burada her birinin özel imkânlarını da hesaba katmak gerekir. Düşünce yeteneğinin Doğulularda daha yaygın ve genellikle daha gelişmiş olduğu aşikârdır. Büyük bir olasılıkla, hiçbir ülke yok ki bu yetenek Hindistan'daki kadar olsun. Bu nedenle bu ülke, Doğu ruhu dediğimiz şeyin en üstün temsilcisi sayılabilir. Aksine, genel bir şekilde eylem yeteneğinin ve bu yetenekten doğan eğilimin de, bireylerin büyük çoğunluğuyla ilgili olarak, Batı toplumlarında ağır bastığı açık bir gerçektir. Bu eğilim, şimdi olduğu gibi, abartılmamış ve amacından saptırılmamış olsaydı bile, öyle sürüp giderdi ve düşünce sadece çok sınırlı bir elitin

işi olarak kalırdı. Bu nedenle, eğer Batı bir gün yeniden normal duruma gelse ve düzenli bir toplumsal örgüte sahip olsa, Batı'da çok sayıda *Kṣatriya* ve pek az sayıda *Brāhman*¹ bulunacağı söylenir Hindistan'da. Eğer entelektüel elit gerçekten oluşmuş ve üstünlüğü kabul edilmiş olsaydı, her şeyin düzene girmesi için bu bile yeterdi. Çünkü manevî güç kesinlikle sayı üzerine dayandırılmaz; nicelik yasası maddenin yasasıdır. Nitekim Antikçağ'da ve özellikle Ortaçağ'da, Batılıların eyleme olan doğal eğilimleri, derin düşünmenin/teemmülün, yani saf aklın üstünlüğünü tanımlarına engel olmuyordu. Buna iyice dikkat edilsin! Peki öyleyse niçin modern çağda durum başka türlü oluyor? Acaba Batılılar eylem yeteneklerini ölçüsüzce geliştirip, sonunda entelektüalitelerini yitirmeye kadar vardıklarından mı? Yoksa kendilerini teselli için, eylemi her şeyin üzerine koyan teoriler icat ettikleri için mi? Ya da “pragmatizm”de olduğu gibi, ne kadar değerli olursa olsun, kendi dışındaki her şeyi inkâra kadar gittiklerinden mi? Veya aksine bugün saptadığımız, önce üstün olup, entelektüel güçsüzlüğü doğuran bir görüş tarzı olduğundan mı? Her iki varsayımda da ve hatta bu iki varsayımdan birinin ya da diğersinin bileşiminde bulunduğu çok muhtemel olan durumda da sonuçlar tamamıyla aynıdır. Olayların ulaştığı bu noktada, tepki göstermenin tam zamanıdır. Bir kez daha söyleyelim ki işte bu noktada, eğer Batı isterse, Doğu onun imdadına koşa-

-
1. Gerçekten de derin düşünme (teemmül/*contemplation*) ve eylemden her biri, *Brāhman*'lar ve *Kṣatriya*'lar denen iki kast sisteminin karşılıklı temel fonksiyonlarıdır. Ayrıca aralarındaki ilişkiler de aynı zamanda manevî otorite ve maddî iktidar arasındaki ilişkiler gibidir. Ama biz meselenin bu yanını, ayrıca incelenmesinin daha iyi olacağı düşüncesiyle, burada özellikle ele almamayı düşünüyoruz.

bilir. Ama Doğu'nun bu imdada koşması, kimilerinin sandığı gibi, Batı'ya yabancı olan kavramları ona zorla kabul ettirmek için değil, aksine anlamını yitirdiği kendi öz geleneğini yeniden bulmasında ona yardım etmek için olabilir.

Olayların bugünkü durumunda Doğu-Batı karşıtlığının, Doğu'nun derin düşünmeyi eylemden üstün tutmasından, buna karşılık modern Batı'nın da eylemin derin düşünmeye olan üstünlüğünü kabul etmesinden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce basitçe karşıtlık ya da bütünleyicilikten söz ederkenki durumda olduğu gibi, artık burada birbiriyle karşı karşıya bulunan iki terim arasında bir insicam ilişkisi söz konusu olmadığı gibi, değişik görüş açıları da söz konusu değildir. Bu görüş açılarından her biri varoluş sebebine sahip olabilir ve en azından herhangi bir nisbi gerçeğin ifadesi olarak kabul edilebilir. Kendi tabiatı gereği bağımlılık ilişkisi tersine çevrilemediğinden, iki kavram gerçekten birbirinin karşıtıdır; dolayısıyla biri diğerini dışta bırakır; öyle ki bağımlılığın olduğu kabul edilir edilmez, ister istemez biri gerçek, diğeri sahte olur. Sorunun temeline inmeden önce şunu da belirtelim: Doğu'da devam eden ruh, yukarıda söylediğimiz gibi, her çağda var olan bir ruhtur. Oysa öteki düşünce, ancak çok yakın bir dönemde ortaya çıkmıştır ki, bu durum bu düşüncenin, bütün değerlendirmelerin dışında, anormal bir şey olduğunu düşünmeye yol açar. Bu izlenim, modern Batı düşüncesinin kendine özgü eğilimi izlerken içine düştüğü abartmayla da teyit edilmiştir; her fırsatta eylemin üstünlüğünü açıklamakla yetinmeyen Batı, eylemi tek kaygı yapacak ve gerçek mahiyetini bilmediği ya da bilmezlikten geldiği düşüncenin bütün değerlerini inkâr edecek bir noktaya ulaşmıştır. Tam tersine, Doğu öğretileriye, bir yandan düşüncenin eyleme göre

üstünlüğünü ve hatta aşkınlığını mümkün olduğu kadar açık bir biçimde kabul ederken, öte yandan da eyleme layık olduğu yeri vermişler ve insanî olaylar dizisindeki büyük önemini seve seve tanımışlardır.²

Doğu öğretileriyle eski Batı öğretileri, tıpkı değişmeyenin değişebilene olan üstünlüğünü kabul ettikleri gibi, düşüncenin eyleme olan üstünlüğünü de kabul etmektedirler.³ Varlığın sadece geçici bir anlık değişiminden ibaret olan eylem, kendinde ilkesini ve yeterli sebebini bulunduramaz. Eğer eylem normal alanın ötesinde bulunan bir ilkeye bağlanmıyorsa, sadece saf bir yanılısama olacaktır. Muktedir olduğu bütün hakikatini ve varoluşunu ve hatta tüm gücünü kendisinden çıkardığı bu ilke, ancak derin düşünmede veya tercihen marifette bulunabilir. Çünkü; bizzat marifet/bilgi ve marifetle ulaşılan ameliye hiçbir şekilde birbirinden ayıramayacağından, aslında bu iki terim eş anlamlıdır veya en azından birbiriyle çakışır.⁴ Ay-

-
2. Geleneksel Doğu öğretilerinin ve özellikle Hint öğretisinin eyleme verdiği, nisbî olmasına rağmen çok gerçek olan bu önemden kuşkulananlar, bundan iyice emin olmak isterlerse, özellikle *Kşatriyaların* kullanımlarına özgü bir kitap olan *Bhagavad-Gîtâ*'ya başvurmaları gerekir. Bu konunun iyice anlaşılması isteniyorsa, o kitap unutulmamalıdır.
 3. İşte bu şekilde belirlenen ifade gereğince, *Brâhman*'ların durağan varlıkların, *Kşatriya*'ların ise hareket eden varlıkların ya da değişen varlıkların simgesi olduğu söylenir. Böylece bu dünyadaki bütün varlıklar, tabiatlarına göre biriyle ya da diğeriyle ilişki hâlinindedir. Çünkü kozmik düzenle beşerî düzen arasında mükemmel bir uyum vardır.
 4. Eylemin özü itibariyle geçici karakterinin sonucu olarak, gerçekten eylem alanında sonuçların daima kendilerini meydana getiren şeylerden ayrı olduklarını, oysaki aksine bilginin meyvesini bizzat kendisinde taşıdığını burada belirtmek gerekir.

nı şekilde değişim, en genel anlamıyla anlaşılmaz ve çelişiktir, yani kaynaklandığı bir ilke yoksa, imkânsızdır. İlke değişime bağlı olamaz; öyleyse ilke, zorunlu olarak değişmez niteliktedir. İşte bu nedenledir ki, Batı Antikitesinde Aristo, her şeyin bir “hareketsiz muharrik güç”e gereksinimi olduğunu ileri sürmüştür. Bu “hareketsiz muharrik güç” rolünü, eyleme nazaran kesinlikle marifet/bilgi oynar. Eylemin tamamen değişim ve “oluşum” dünyasına ait olduğu da son derece açıktır. Onun o dünyadan ve ona bağlı sınırlamalardan çıkmasını yalnızca marifet/bilgi sağlar. “Değişmez”e, yani en üstün bilgi olan metafiziksel veya ilkesel bilgi durumuna ulaştığı zaman, kendisi de “değişmezlik” niteliğine sahip olur; çünkü, her gerçek bilgi esasen nesnesiyle bir özdeşleşmedir. Onlar bilgi konusunda, yansımali bilgi diyebileceğimiz sadece aklî ve istidlâlî bilgiyi, yani dolaylı ve eksik bilgiyi göz önünde bulunduyorlar ve giderek bu aşağı seviyeli bilgiye bile ancak pratik amaçlarına yararlı olduğu ölçüde değer veriyorlar. Eylemin içine eylemi aşan her şeyi inkâr edecek derecede girdiklerinden, bizzat eylemin ilke yokluğundan, önemsiz olduğu kadar verimsiz bir telâşa dönüştüğünü fark etmiyorlar.

İşte modern çağın en çok göze çarpan özelliği de budur: Ardı arkası kesilmeyen bir telâş, sürekli değişim ve bizzat olayların kendisiyle birlikte sürüklendiği, durmadan artan hız gereksinimleri... Bu, çokluk içinde dağılmadır. Öyle bir çokluk ki, artık hiçbir üstün/aşkın ilke bilinciyle birleşemez. Ayrıca bu, bilimsel kavramlarda olduğu gibi, günlük hayatta da aşırılığa vardırılan bir çözümleme, sınırsız bir parçalama ve beşerî faaliyetin, hâlâ çalışabileceği tüm alanlarda gerçek bir ufalanışıdır. İşte, Doğuluların gözünde öylesine çarpıcı olan bireşim (*synthèse*) yeteneksizliği ve her türlü yoğunlaşma imkânsızlığı

da buradan kaynaklanmaktadır. Bunlar gittikçe artan bir mad-dileşmenin doğal ve kaçınılmaz sonuçlarıdır. Çünkü madde, özü itibariyle çokluk ve bölünme demektir. Bu nedenle sırası gelmişken, ondan doğan her şeyin, bireyler arasında oldu-ğu kadar toplumlar arasında da sadece kavgalara ve her tür-lü anlaşmazlıklara yol açabileceğini söyleyelim. Maddeye ne kadar dalınırsa, bölünme ve karşıtlık öğeleri de o kadar ço-ğalır ve yaygınlaşır. Buna karşılık, insan saf maneviyata doğ-ru ne kadar yükselirse, ancak evrensel ilkelerin bilinciyle tam olarak gerçekleştirilebilen tevhîde o kadar yaklaşır.

İşin en tuhaf yanı da hareket ve değişimin, bu kavramların ulaştırabileceği herhangi bir gaye uğruna değil de, sadece ken-dileri için araştırılmalarıdır. Bu durum, geçici özelliğine yuka-rıda işaret ettiğimiz tüm beşerî melekelerin doğrudan doğru-ya haricî bir eylem tarafından emilmesinden ileri gelmektedir.

Yine burada, bir başka görünüm altında ve daha yoğunlaş-tırılmış bir düzeyde ele alınan dağılma söz konusudur: An, saf bir dengesizlik hâliyle sınırlı olduğundan, eğer erişilebilirse, bunu bu dünyanın son çözülüşüyle çakışacak bir anlığa doğ-ru bir eğilim olarak da ifade edebiliriz. Nitekim *Kali-Yuga*'nın son döneminin en belirgin işaretlerinden birisi de budur.

Bu bakımdan aynı şey bilimsel alanda da olmaktadır: Bi-limin ulaştığı kısmî ve eksik sonuçlar için araştırma yapmaktan daha çok, salt araştırma yapmak için araştırma yapılıyor. Bu alanda gittikçe artan temelsiz kuramlar ve varsayımlar art arda gelmektedir. Daha kurulur kurulmaz bu kuramların yer-leri kendileri kadar kısa ömürlü olan başka kuramlarca dol-durulmaktadır. Böylece içinde kesinlikle elde edilmiş birta-kım öğeleri bulmanın olanaksız olduğu tam bir kaos oluşu-yor; çünkü bunlar, hiçbir şey kanıtlamayan ve hiçbir şey ifa-

de etmeyen korkunç bir olaylar ve ayrıntılar yığınınından öteye geçmiyor. Kuşkusuz burada, hâlâ var olduğu oranda, spekülâtif görüş noktasını ilgilendiren bilimden söz ediyoruz. Pratik uygulamalar konusu için ise aksine tartışma götürmez sonuçlar vardır. Bu sonuçlar kolayca görülebilir; çünkü bu uygulamalar doğrudan doğruya maddî alanla ilgilidir ve yine, çünkü bu alan modern insanın gerçek bir üstünlükle övünebileceği tek alandır. O hâlde keşiflerin ve özellikle mekanik ve endüstriyel icatların daha da gelişerek ve çoğalarak gittikçe artan bir hızla bu çağın sonuna dek ilerleyeceği beklenebilir. Bizzat kendilerinde taşıdıkları yıkım tehlikeleriyle, bunların son felâketin temel etkenlerinden biri olup olmayacağını ve bu yüzden olayların önlenemeyecek bir noktaya gelip gelmeyeceğini kim bilebilir?

Her hâlükârda güncel durumda, artık hiçbir istikrarın olmadığı izlenimi çok genel bir şekilde hissediliyor; ama kimileri tehlikeyi hissedip tepki göstermeye çalışırlarken, çağdaşlarımızın çoğu da, kendi öz zihniyetlerinin dışı vurmuş bir yansıması olarak gördükleri bu karışıklık içinde hayatın tadını çıkarmaya çalışıyor. Her şeyin saf bir “oluşum” hâlinde görüldüğü, değişmeye ve daimî olana hiçbir şekilde yer verilmediği bir dünya ile her gerçeği yine bu oluşum içinde olup bitiren insanların kafa yapısı arasında gerçekten tam bir uyum vardır. Bu da gerçek bilgiyi olduğu kadar bu bilginin nesnesini de –aşkın ve evrensel ilkeleri kastediyoruz– inkâr etme anlamına gelir. Daha da ileri giderek şunu söyleyebiliriz: Bu hangi düzeyde olursa olsun, isterse nisbî düzeyde olsun, tüm gerçek bilgilerin inkârı demek olur; çünkü yukarıda açıkça söylediğimiz gibi, “mutlak” olmadan “izafî”; “zorunlu” olmadan “olağan”; “değişmeyen” olmadan “değişim”; “birlik” olmak-

tan “çokluk” anlaşılabilir; ayrıca imkânsızdır. “İzafilik” (*relativisme*) kendi içinde bir çelişki içermektedir. İnsan her şeyi değişime indirgemek istediği zaman mantıksal olarak değişimin bile varlığını inkâr gidecektir. Aslında Elealı Zenon’un ünlü delillerinin başka bir anlamı yoktu. Gerçekten söz konusu bu tür kuramların yalnızca modern zamanlara özgü olmadığını da söylemek gerekir; çünkü hiçbir şeyi abartmak gerekmez. Yunan felsefesinde buna benzer başka örnekler bulabiliriz. “Evrensel akış” formülüyle Heraklit’in durumu, bu konuda en çok bilinen örnektir; hatta Elealıları, Atomcuların kavramlarıyla olduğu kadar bu kavramlarla, bir tür saçmaya indirgeme yöntemiyle savaşılmaya iten de aynı şeydir. Hindistan’da bile benzeri şeylere rastlanmaktadır; ama tabii ki felsefenin bakış açısından farklıdır. Gerçekten de bazı Budist ekoller aynı özelliği göstermişlerdir; çünkü onların temel tezlerinden biri de “her şeyin feshedilebilirliği” idi.⁵ Ancak bu kuramlar sadece bir istisnaydı. Ayrıca, tüm *Kali-Yuga* dönemi boyunca ortaya çıkan, geleneksel düşünceye karşı yapılan benzeri başkaldırıların da sonuç olarak çok sınırlı bir gücü vardı. Yeni olan ise, çağdaş Batı’da saptadığımız gibi, benzeri kavramların yaygınlaştırılmasıdır.

-
5. Çıkışından kısa zaman sonra, Hindistan’da Budizm, Brâhmanların otoritesine karşı Kşatriya’ların isyanının temel gösterilerinden birinin ortağı olmuştur. Ayrıca önceki bilgilere göre, kolayca anlaşılacağı gibi, genel bir tarzda, değişmez her ilkeyi inkârla manevî otoriteyi inkâr arasında, her gerçeği “oluşum” a indirgemekle kendine özgü tek alanı eylem alanı olan maddî gücün üstünlüğünü tasdik etme arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ayrıca, bir uygarlıkta, maddî gücü temsil eden ögenin “manevî güç”ü temsil eden ögeye karşı üstünlük sağladığı zamanlarda, “natüralist” ya da anti-metafiziksel öğretilerin, daima ortaya çıktığını da söyleyebiliriz.

Çok yeni olan “ilerleme” düşüncesinin de etkisiyle, “oluş felsefeleri”nin modernlerde çok özel bir şekil aldığını ve aynı tür kuramların eskilerde hiç bulunmadığını da belirtmek gerekir: Zaten pek çok çeşide elverişli olan bu şekil, genel bir tarzda “evrimcilik” adıyla belirtilebilir. Bu konuda daha önce söylediklerimize tekrar dönmeyeceğiz; sadece “oluş”tan başka hiçbir şey kabul etmeyen her kavramın, zorunlu olarak doğanın ötesinde, yani değişmez ve ezeli ilkelerin alanı olan metafizik alanında bulunan her şeyin kesin bir inkârı anlamına gelen “natüralist” bir kavram olduğunu hatırlatacağız. Bu “metafizik karşıtı” kuramlar konusunda, Bergson’un “saf zaman” (*durée pure*) anlayışının, yukarıda sözünü ettiğimiz “bir anlık sürede dağılma”ya tam olarak tekabül ettiğini de belirteceğiz. Gerçek bir bilgi aracı olabilmekten uzak olan ve hissedilebilen nesnelere sürekli akışına göre şekillenen sözde sezgi, gerçekte her mümkün bilginin yok oluşunu temsil etmektedir.

Bu da gerçek metafiziksel bilginin sadece kendisiyle elde edilebildiği entelektüel sezginin, bazı çağdaş filozofların sözünü ettiği öteki sezgiyle kesinlikle hiçbir ortak yanı olmadığını bir kez daha söylememizi gerektiriyor. Çünkü bu tamamen özle ilgili bir husustur ve bu hususta hiçbir yanlış anlamaya kesinlikle yer verilmemelidir. Bu sezgi duyulabilir cinsten ve tamamen akıl-altı (*infra-rationnelle*) bir sezgidir. Oysa saf akıl olan öteki sezgi, aksine akıl-üstü (*supra-rationnelle*) bir sezgidir. Ama düşünce düzeyinde akıldan üstün başka hiçbir şey tanımayan modernler, entelektüel sezginin ne olabileceğini bile kavrayamıyorlar. Oysa Antikite ve Ortaçağ öğretileri, sadece basit bir felsefi özelliğe sahip oldukları, bununla birlikte, gerçekten bu sezgiye başvurmadıkları zaman bile, onun varlığını ve bütün diğer melekeler üzerindeki üstünlü-

ğünü yine de kesinkes kabul ediyorlardı. Bu nedenle Descartes'tan önce “uşçuluk” (*rationalisme*) yoktu. Akılcılık da özellikle modern bir şeydir, ki zaten “bireycilik”e (*individualisme*) sıkı sıkıya bağlıdır; birey-üstü (*supra-individuel*) nitelikteki her tür melekenin inkârından başka bir şey değildir. Batılılar, entelektüel sezgiyi tanımamakta ya da inkâr etmekte ısrar ettikçe, kelimenin gerçek anlamıyla, hiçbir “gelenek”e sahip olamayacaklar ve ayrıca Doğu medeniyetlerinin hakikî temsilcileriyle de asla anlaşamayacaklardır. Bu medeniyetlerde her şey, değişmeyen, kendi içinde yanılığa düşmeyen ve geleneksel normlara uygun her gelişmenin biricik hareket noktası olan bu sezgiye bağlıdır.

* * *

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUTSAL BİLİM VE DİN DIŞI BİLİM

Geleneksel özelliğe sahip uygarlıklarda, aklî sezginin (*intuition intellectuelle*) her şeyin ilkesi olduğunu az önce söylemiştik. Bir başka deyişle aklî/entelektüel sezgi, özü oluşturan saf metafiziksel öğretidir; geriye kalan hepsi, mümkün gerçeklerin çeşitli düzeylerinde sonuç ya da uygulama olarak ona bağlıdır. Özellikle toplumsal kurumlar için durum böyledir. Öte yandan, aynı şey bilimler için, yani izafinin alanına giren ve hatta kimi uygarlıklarda basit bağlantılar olarak ve adeta mutlak ve ilkeye öğgü olan bilginin ancak uzantıları ya da yansımaları olarak ele alınabilen bilgiler için doğrudur. Böylece, gerçek hiyerarşi her yerde ve daima göz önünde tutulur: İzaflı hiçbir zaman yokmuş gibi düşünülemez; öyle olsaydı saçma olurdu. İzaflı, layık olduğu ölçüde değer verilmiŐtir; ama ancak tâlî ve bağımlı olan bir yere, yani tam yerine konulmuŐtur. Bu izafide bile, ilkeler alanından az ya da çok uzaklaşmış şeylerin söz konusu oluŐuna göre, çok çeşitli dereceler vardır.

O hâlde, ilimler konusunda geleneksel anlayış ve modern anlayış diyebileceğimiz, birbirinden kökten farklı ve birbiriy-le hiç bağdaşmayan iki anlayış vardır. Biz Antikite’de ve Ortaçağ’da vaktiyle bulunan, Doğu’da ise daima süregelen, ama günümüz Batılılarına düşüncesi bile tamamen yabancı olan bu “geleneksel bilimler”e sık sık değinme fırsatı bulduk. Ayrıca her uygarlığın kendi malı olarak kendine ait olan, özel bir şekilde “geleneksel bilimler”e sahip olduğunu da eklemek gerekir. Çünkü, biz burada, artık yalnızca saf metafiziğin uygun geldiği evrensel ilkeler düzeyinde değiliz; fakat aksine, mümkün bir alanın söz konusu olduğu herhangi belirli bir toplumun ve hatta bu toplumun herhangi bir döneminin diyeceğiz, şartları olan zihinsel ve öteki şartların tümünün hesaba katılması gerektiği uyarlamalar düzeyindeyiz. Çünkü “yeniden uyarlamalar”ın (*réadaptations*) zorunlu olduğu çağların bulunduğunu yukarıda gördük. Bu “yeniden uyarlamalar” hiçbir açıdan geleneğin özüne dokunmayan dış biçim değişikliklerinden ibarettir. Metafiziksel öğretiye gelince, tıpkı bir dilin diğer bir dile çevrilmesine benzer bir şekilde, yalnızca ifadesi değiştirilebilir. Mümkün olduğu ölçüde kendisini açıklayabilmek için büründüğü biçimler ne olursa olsun, tıpkı sadece tek bir hakikat olduğu gibi, sadece tek bir metafizik vardır. Fakat uygulamalara geçildiğinde, doğal olarak durum farklılaşır: Toplumsal kurumlarla olduğu gibi, bilimlerle de şekil ve çokluk dünyasındayız. Bu nedenle, en azından kısmî bir şekilde aynı amaca sahip olsalar da, farklı biçimlerin gerçekten farklı bilimler oluşturduğu söylenebilir. Mantıkçılar, herhangi bir bilimin ancak konusuyla tanımlanacağını söylemeye alıştı ki bu, aşırı derecede basitleştirme olacağından, kesinlikle doğru değildir. Bu konunun ele alındığı bakış açısı da bilimin tanımına girmelidir. Sayısız mümkün bilimler vardır. Ba-

zen olur ki, birçok bilim aynı şeyleri inceler; ama o kadar farklı biçimler ve dolayısıyla o kadar farklı yöntemler ve o kadar farklı amaçlarla incelerler ki, böyle olmasına rağmen, yine de gerçekten birbirinden farklı bilimlerdir. Bu durum, özellikle kendi aralarında mukayese edilebilmelerine rağmen, birbirlerine her zaman benzetilemeyen ve çoğu kez yanlış olarak aynı isimlerle belirtilebilen çeşitli uygarlıkların “geleneksel ilimler”i için de söz konusu olabilir. Hepsi en azından aynı temel niteliğe sahip olan “geleneksel ilimler” arasında bir mukayese yapmak yerine, eğer bu ilimler genel bir tarzda modernlerin anladığı biçimdeki ilimlerle mukayese edilmek istenirse, arasındaki farkın çok daha büyük olacağı doğaldır. İlk bakışta bazen konu iki tarafta da aynıymış gibi görünebilir. Oysaki her iki bilimin karşılıklı olarak aynı konuda verdikleri bilgi o kadar değişiktir ki, çok geniş çaplı bir incelemeden sonra, sadece belli bir münasebet altında da olsa, insan her iki bilimin aynı şey olduğunu kabul etmekte tereddüde düşer.

Söz konusu olan şeyi daha iyi anlatabilmek için birkaç örnek vermek yararlı olacaktır. Her şeyden önce, hem eskilerin hem de yenilerin anladığı şekilde, çok geniş kapsamlı bir örneği, “fizik” örneğini ele alacağız. Bu durumda, iki anlayışı birbirinden ayıran derin farkı görmek için Batı dünyasından dışarı çıkmaya da hiç gerek kalmayacaktır. İlk ve etimolojik anlamıyla “fizik” terimi, hiçbir kısıtlama olmaksızın “tabiat ilmi”nden başka bir şeyi ifade etmez. Öyleyse bu, “oluş”un en genel yasalarıyla ilgili bir bilimdir; çünkü “tabiat” ve “oluş” aslında eş anlamlıdır. Yunanlılar da, özellikle Aristo da bunu böyle anlıyordu. Aynı düzeyle ilgili çok özel bilimler varsa da, bunlar çok dar bir şekilde belirlenmiş şu veya bu alan için, ancak fiziğin “dalları”dır. O hâlde hepsi de aynı şekilde

tabiat bilimleri olan diğer bilimler arasında modernlerin sadece özel bir bilim dalını belirtmek için kullandıkları bu “fizik” sözcüğünün maruz kaldığı anlam sapmasında oldukça anlamlı bir husus vardır. Bu olayla, modern bilimin özelliklerinden biri olarak daha önce işaret ettiğimiz parçalara ayırma arasında ve çözümlene anlayışıyla doğan ve kendi bütünlüğü içinde değerlendirilen tabiatı konu alan bir bilimi, o bilimden etkilenenler için, gerçekten anlaşılmasız kılacak derecede ileri götüren “uzmanlaşma” arasında yakın bir bağ vardır. Bu “uzmanlaşma”nın mahzurlarından birkaçı ve özellikle onun kaçınılmaz bir sonucu olan görüş darlığı çoğu kez dikkatimizi çekmiştir. Ama öyle görünüyor ki, en net bir şekilde bunun farkına varanlar bile, hiçbir insanın bir bakışta kavrayamayacağı ayrıntı bilgileri birikimi nedeniyle, “uzmanlaşma”yı, gerekli bir mahzur olarak görmeye rıza gösteriyor. Bunlar bir yandan, ayrıntı bilgilerin haddizatında önemsiz olduğunu ve izafi ile sınırlı kalırsa bile, çok yüksek bir düzeye ait olan bireşimli bir bilginin onlar için feda edilmeye değmeyeceğini anlamadılar; öte yandan, bu kadar çok ayrıntı bilgiyi birleştirmenin imkânsızlığı, onları tek bir üstün ilkeye bağlama konusunda kendi kendilerine koydukları yasaklardan ve aşağıdan yukarıya ve dıştan içe doğru hareket etme konusunda direnmelerinden kaynaklandığını anlamadılar. Oysa gerçek nazarı bir değeri olan bir ilme mâlik olmak için, bunun tam tersine, yani yukarıdan aşağıya ve içten dışa doğru hareket etmek gerekir.

Eski fizik, modernlerin aynı adla belirttikleri bilimle değil de, günümüzde belirlendiği şekilde tabiat ilimlerinin bütünüyle mukayese edilmek istenirse, –çünkü eski fizik gerçekte bu bilimlerin bütününe tekabül etmelidir– ilk fark ola-

rak, birbirlerine yabancı olan pek çok “uzmanlık” şeklindeki bir bölünmeyi kaydetmek gerekir. Bununla birlikte, meselenin en dış yönü de burasıdır; bütün bu özel bilimleri birleştirirken, eski fiziğin bir muadilinin elde edileceği düşünülmemelidir. Gerçek şu ki, bakış açısı tamamen başkadır ve az önce değindiğimiz iki anlayış arasındaki temel farkın burada ortaya çıktığını görüyoruz: Geleneksel anlayış, bütün bilimleri, hepsi özel uygulamalar olarak, ilkelere bağlar diyorduk. İşte modern anlayış bu bağlantıyı kabul etmiyor. Aristo için fizik, metafiziğe göre “tâli”dir, yani fizik, metafiziğe bağlıdır. Fizik aslında doğadan üstün olan ve doğa yasalarında yansıyan ilkelerin tabiat alanındaki sadece bir uygulandıydı. Ortaçağ “kozmojisi” için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Modern anlayış ise aksine bilimlere aşan her şeyi inkâr ederek veya en azından onları “bilinemez” diye ilân ederek ve tabii onları hesaba katmayarak –ki bu pratikte onları inkâr anlamına gelir–, bilimlere bağımsız kıldığını iddia eder. Aslında bu inkâr pozitivism ve agnostisizm gibi isimler altında, sistemli bir kuram hâline getirilmesi düşünülmeden çok önce de vardı. Çünkü, bütün modern bilimlerin hareket noktasının gerçekten bu inkâr olduğu söylenebilir. İnsanların kendi cehaletleriyle övünmeleri –çünkü insanın kendini *agnostik* diye ilan etmesi bundan başka bir şey değildir– ve kendilerinin bilmediği bilgiyi herkese yasakladıklarını iddia etmeleri, ancak 19. yüzyılda görüldü. Bu da, Batı’nın entelektüel düşüşünde bir ileri aşamayı belirtiyordu.

Bağımsızlıklarını sağlamak bahanesiyle, bilimlere her üstün ilkedan kesinlikle ayırmak isterken, modern anlayış onların bütün derin anlamını ve hatta bilgi açısından bütün gerçek yararını alıp götürmektedir ve sonuçta bir çıkmaza yol

açmaktadır; çünkü modern anlayış, bilimleri çaresi olmayan dar bir alan içine sıkıştırmaktadır.¹ Bu alanın içinde gerçekleşen gelişme, zaten bazılarının düşündüğü gibi bir derinleşme değildir; aksine bu çok yüzeysel kalmaktadır ve daha önce işaret ettiğimiz ayrıntı içinde kaybolmaktan ibarettir; ayrıca, gerçek bilgi yolunda tek bir adım bile ilerlemeksizin, yorucu olduğu kadar gereksiz de olan ve sürekli olarak devam eden bir analizden ibarettir. Dahası, şunu açıkça söylemek gerekir ki, Batılıların genelde böyle anlaşılan bilimle uğraşmaları salt bilim için değildir: Onların özellikle amaçladıkları, alt düzeyden de olsa bir bilgi değildir. Onların amaçladıkları salt pratik uygulamalardır. Bunun böyle olduğuna iyice kanaat getirmek için, çağdaşlarımızdan çoğunun bilimle endüstriyi nasıl kolaylıkla birbirine karıştırdıklarını görmek yeter ve mühendis, bilgin tipini temsil ettiğini sananların sayısı günümüzde ne kadar çoktur. Ama bu da ileride çok daha ayrıntılı bir şekilde değineceğimiz bir başka sorunla ilgilidir.

Modern tarzda gelişen bilim, sadece derinliğini yitirmekle kalmadı, fakat aynı zamanda ciddiyetini de yitirdi; çünkü ilkelere bağlılık, bilime, konusunun elverdiği ölçüde, bu ilkelere değişmezliğine benzer bir nitelik kazandırıyordu; oysa bilim, salt değişim dünyasına kapansa, orada sağlam, karar-

-
1. Modernlerin maddî olanı manevî olandan ayırdıklarını iddia ettikleri toplumsal düzeyde de buna benzer bir şeylerin meydana geldiğini belirteceğiz. Burada iki farklı şeyin olduğuna dair bir itiraz söz konusu değildir; çünkü gerçekten her ikisi de farklı alanlarla ilgilidir, tıpkı metafizikle bilimlerin durumunda olduğu gibi. Ama analitik anlayışa bağlı bir yanılıyla, farkın hiç de ayrılma demek olmadığı unutuluyor. Burada maddî güç, meşrûluğunu yitiriyor. Aynı şey entelektüel düzeyde, bilimler konusunda da söylenebilir.

lı hiçbir şey, dayanabileceği hiçbir sabit nokta bulamaz. Artık hiçbir mutlak doğrudan hareket etmediği için bilim, ihtimallere ve tahminlere ya da sadece bireysel fantezinin eseri olan salt farazî kurgulara indirgenmiş oldu. Ayrıca modern bilim, kazara çok dolambaçlı bir yolla, eski “geleneksel bilimler”in bazı verileriyle uyuşur gibi görünen birtakım sonuçlara ulaşsa bile, bunları o verilerin doğruluğunun tasdiki olarak görmek çok büyük bir haksızlık olur. Çünkü o veriler böyle bir tasdiğe muhtaç değildir. Tamamen farklı görüş noktalarını uzlaştırmak istemek veya belki birkaç yıl içinde tamamen önemsizleşecek olan farazî kuramlarla bunları bağdaştırmaya çalışmak boşuna zaman kaybetmek olur.² Söz konusu şeyler, bugünkü bilim için gerçekten sadece hipotezler alanına ait olabiliyor. Oysa “geleneksel bilimler” için bunlar, bambaşka şeylerdi ve metafiziksel alanda sezgisel olarak, dolayısıyla kesin olarak bilinen hakikatlerin yadsınamaz sonuçları olarak ortaya çıkarlar.³ Zaten bir kuramın olgularla kanıtlanabileceğine inanma, modern “deneyselcilik”e (*expérimentalisme*) özgü tuhaf bir kuruntudur; oysaki gerçekte aynı olgular farklı birçok kuramla aynı şekilde her zaman açıklanabilir. Ayrıca Claude Bernard gibi deneysel yöntemin bazı öncüleri, olguların ancak “önyargıya dayalı düşünceler” yardımıyla yorumlanabile-

-
2. Dinsel açıdan da aynı gözlem, modern bilimin sonuçlarıyla uyduğuna iddia eden herhangi bir “din kitabı” için de geçerlidir. Böyle bir iddia tamamen aldatıcıdır ve daima gözden geçirilmesi gerekir. Nitekim bu, değişken ve fânî kavramlarla dini muhkemleştirmeye çalışmak gibi ciddi bir tehlikeyi arz etmektedir; oysa dinin bunlardan tamamen bağımsız kalması gerekir.
 3. Burada bazı örnekler vermek yerinde olur: Sadece en çarpıcı örneklerden biri olarak, Hint kozmolojisiyle modern fiziğin eterle ilgili anlayışların nitelik farkını zikredeceğiz.

ceğini, bu düşünceler ólmadan bu olguların anlamdan ve her tür bilimsel değerdan tamamen yoksun “kaba olgular” olarak kalacağını kabul etmektedir.

Hazır sözü deneyselciğe getirmişken, bu konuda sorulabilecek bir soruya cevap verebilmek için bu fırsattan yararlanalım. Soru şöyle: Salt deneysel bilimler niçin diğer uygarlıklarda erişemedikleri bir gelişmeyi modern uygarlıkta yaptılar? Bu sorunun cevabı şudur: Çünkü bu bilimler, algılanabilen (duyulur) âlemin (*monde sensible*), yani maddenin bilimleridir; çünkü bu bilimler, en güncel pratik uygulamalara yer veren bilimlerdir. Bu bilimlerin gelişimi, genellikle “hâdise hurâfesi” (*superstition du fait*) dediğimiz şeye eşlik ederek, tam anlamıyla modern eğilimlere uymaktadır; oysa buna karşılık, geçmiş çağlar, üstün düzeydeki bilgileri ihmal edecek derecede bu bilgilere bağlanmak için, bu bilgilerde yeterli fayda sebebi görmüyorlardı. Şunu iyice anlamak gerekir ki, aşağı da olsa, herhangi bir bilginin kendi içinde gayri meşru olduğunu söylemek gibi bir düşünce aklımızdan geçmiyor; gayri meşru olan şey, günümüzde de gördüğümüz gibi, bu tür şeylerin bütün beşerî etkinliği içine alıp erittiği zaman ortaya çıkan kötüye kullanmadır sadece. Hatta normal bir uygarlıkta başka yöntemlerle olduğu gibi deneysel bir yöntemle kurulan bilimlerin ilkelere bağlı kaldığı ve böylece gerçek bir nazarı değere sahip olduğu da düşünülebilir. Gerçekten, eğer bu durum olmamış gibi görünüyorsa, bunun nedeni, dikkatin tercihen başka bir yöne çekilmesidir; ayrıca, incelenmesi ilginç görüldüğü oranda, algılanabilen âlemi incelemek söz konusu olduğunda, geleneksel verilerin çok uygun bir şekilde, başka yöntemlerle ve başka bir görüş açısından, bu incelemenin yapılmasını sağlamasıdır.

Şimdiki çağın özelliklerinden birinin de, insanların çalışmalarını ona hasretmelerine değmeyecek kadar tâlî bir önemi haiz olduğundan, bu zamana kadar ihmal edilen, ama bununla birlikte, bu çevrimin sonundan önce geliştirilmiş olması gereken şeylerin işletilmesi olduğunu yukarıda söylemiştik. Çünkü bu şeylerin de tezâhür edebilecek ihtimaller arasında yeri vardı. Bu durum özellikle şu son yüzyıllarda doğan deneysel bilimlerin durumudur. Hatta bazı modern bilimler vardır ki, bugün anlaşılmaz durumda olan eski bilimlerin, gerçekten en edebî anlamda, “artıkları”nı temsil etmektedirler: İşte bu bilimlerin en aşağı kısmı, bir çöküş döneminden geriye kalan her şeyden soyutlanarak ve ayrılarak göz göre göre maddîleşmiş, sonra da modern eğilimlere uygun anlamda kendisinden önceki bilimlerle gerçekten hiçbir ortak yönü olmayan bilimlerin kurulmasına yol açacak şekilde çok farklı bir gelişmeye hareket noktası olmuştur. Tamamen tarihsel görüş açısından, her ne kadar şu kanıda bir gerçek payı, az önce dediğimiz şekilde bir gerçek payı varsa da, genellikle sanıldığı gibi, astroloji modern astronomi, simya da modern kimya olmuştur, demek yanlış olur: Eğer astronomi ve modern kimya belli bir anlamda gerçekten astroloji ve simyadan kaynaklanıyorsa, iddia edildiği gibi, bir “evrim” (*évolution*) ya da “ilerleme” (*progrès*) sonucu değil, aksine bir yozlaşma sonucu böyledir. Bu konu birkaç açıklama daha istiyor.

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, “astroloji” ve astronomi” terimlerine farklı anlamlar verilmesi nispeten yenidir. Yunanlılarda bu iki sözcük, şimdi her ikisinin ayrı ayrı kullanıldığı alanın bütününe belirtmek için ayırım yapılmaksızın kullanılmaktaydı. İlk bakışta, öyle görünüyor ki bu du-

rumda, başlangıçta tek bir bilimken, “uzmanlaşma”dan ötürü o bilimin parçaları arasına yerleştirilen bölümlerden biriyle karşılaşırız. Ama burada özel bir durum var: O da, bu parçalardan biri, yani söz konusu bilimin en maddî yanını temsil eden parça bağımsız bir gelişme gösterirken, buna karşılık, öteki parça tamamen kayboluyordu. Şurası bir hakikattir ki, bugün artık eski astrolojinin ne olduğu bile bilinmemektedir. Onu yeniden kurmaya çalışanlar ise, sadece o bilimin gerçek taklitlerine ulaştılar. İstatistiklerin ve Olasılık hesabının da devreye girmesiyle, ya ondan modern deneysel bir bilimin benzerini çıkartmak istediler –ki bu hiçbir şekilde Antikite ya da Ortaçağ’a ait olmayan bir görüş noktasından kaynaklanmaktadır–, ya da kaybolma yolundaki astrolojinin sadece bir sapması olan “kâhinlik sanatı”nı (*art divinatoire*) böylece yeniden diriltmeye çalıştılar. Kaldı ki kâhinlik sanatı, olsa olsa çok aşağı düzeyde bir uygulamadır ve değer verilmeye pek değmez. Doğru uygarlıklarında bugün hâlâ onun değerinin ne olduğunu saptamak mümkündür.

Kimyanın durumu belki daha açık ve daha karakteristiktir. Simya konusunda modernlerin bilgisizliğine gelince, en azından astroloji konusundaki bilgisizlikleri kadar büyüktür. Gerçek simya aslında kozmoloji alanına ait bir bilimdi; fakat aynı zamanda, “makrokozmos”un “mikrokozmos”a, büyük evrenin küçük evrene benzerliği gereğince, beşerî alana da uygulanabiliyordu. Ayrıca simya, özellikle salt manevî alana geçişi sağlamak amacıyla kurulmuştu. Bu geçiş simya öğretilerine simgesel bir değer ve üstün bir anlam veriyordu ve onu “geleneksel bilimler”in en kapsamlı örneklerinden biri yapıyordu. Modern kimyanın doğmasına yol açan bu simya değildir; simya ile onun hiçbir ilişkisi yoktur.

Aksine modern kimya, simyanın bir bozuntusudur; kelimenin en kesin anlamıyla, onun bir sapmasıdır; belki de Ortaçağ'dan beri, simgelerin gerçek anlamını kavramaktan âciz, her şeyi harfi harfine alan ve bütün bunlarda sadece maddî işlemlerin söz konusu olduğunu sanarak, az çok düzensiz bir deneyciliğe girişen kimi insanların anlayışsızlığının yol açtığı bir sapmadır bu. Simyacıların alay yollu “körükcüler” ve “kömür yakıcıları” diye nitelendirdikleri bu kişiler, bugünkü kimyacıların gerçek öncüleri, müjdecileri olmuşlardır. İşte modern bilim, eski bilimlerin kırıntıları yardımıyla ve eski bilimlerin reddedip cahillere ve “din dışı kimseler”e (*profanes*) terk ettiği malzemelerle bu şekilde kurulmuştur. Bu arada belirtelim ki, simyanın sözde yenileyicileri, –çağdaşlarımız arasında onlardan birkaçı bulunmaktadır– kendi paylarına aynı sapmayı sadece uzatmaktadırlar ve az önce değindiğimiz astrologların araştırmaları eski astrolojiden ne kadar uzaksa, onların araştırmaları da geleneksel simyadan o kadar uzaktır. Bu nedenle Batı'nın “geleneksel bilimleri”nin modernler için gerçekten kaybolduğunu ileri sürmeye hakkımız vardır.

Bu birkaç örnekle yetineceğiz; aslında biraz daha farklı alanlardan alınan ve her yerde aynı yozlaşmayı gösteren daha başka örnekler vermek de mümkündür. Böylece, bugün anlaşıldığı şekliyle psikolojinin, yani zihinsel fenomenleri ne ise o şekliyle olduğu gibi incelemenin, Anglo-Sakson deneyciliğinin ve 18. yüzyıl anlayışının doğal bir ürünü olduğunu ve psikolojinin tekabül ettiği görüş açısının da eskiler için ihmal edilebilir bir konu olduğunu; o kadar ki bazen onu ele almaları gerekseydi bile, herhâlde onu özel bir bilim hâline getirmeyi hiç düşünmediklerini açıkça söyle-

yebiliriz. Eskilere göre, psikolojinin içinde değerli olabilecek her şey, daha üstün bakış açıları içinde bir başka biçime bürünmüş ve özümlemiş olarak bulunmaktaydı. Bambaşka bir alanda, modern matematiğin, Pisagor matematiğinin âdeti kabuğunu, yani salt “zâhiri” yönünü temsil ettiğini de gösterebiliriz. Hatta sayılarla ilgili eski düşünce, modernlerce büsbütün anlaşılmaz olmuştur; çünkü burada da bilimin üstün yanı, yani geleneksel bir özellikte ona tamamen entelektüel bir değer veren yanı toptan yok olmuştur. Görülüyor ki, matematiğin durumu da astrolojinin durumuna çok benzemektedir. Ama biz burada bütün bilimlere peş peşe gözden geçiremeyiz; bu çok bıktırıcı olur. Modern bilimler kaynaklarını bu değişime borçludur. İlerlemenin tam zıddı ve aklın gerçek bir “gerilemesi” olan bu değişimin mahiyetini anlatmak için yeterince söz söylediğimizi düşünüyoruz. Şimdi de “geleneksel bilimler”le modern bilimlerin karşılıklı olarak oynadıkları rollerle gerçek amaçları arasında bulunan derin fark hakkında yapılan genel düzeydeki değerlendirmelere döneceğiz.

Geleneksel anlayışa göre, herhangi bir bilim kendi kendine bir önem taşımaz; buna karşılık daha önce de söylediğimiz gibi, asıl parçası saf metafizikle kurulan öğretinin bir uzantısı ya da ikinci bir dalı olarak bir önem taşır.⁴ Gerçekten her bilim kendi mahiyeti itibarıyla yalnızca kendine uygun gelen yeri işgal etmek koşuluyla, her ne kadar meşru ise de, üstün düzeyde bir bilgiye sahip kimse için, alt düzeydeki bilgilerin zorunlu olarak önemini kaybedeceğini anlamak

4. Hindistan’da bazı “geleneksel bilimler”e uygulanan ve *Vêda*’ya, yani en üstün derecedeki kutsal bilgiye göre bağımlılığını gösteren, örneğin *Upavêda* adının ifade ettiği şey budur.

oldukça kolaydır. Deyim yerindeyse, bu bilgiler ilkeye özgü bilginin işlevi olarak bir önem taşır, yani bir yandan şu ya da bu olağan alanda onu yansıttıkları ölçüde, öte yandan ilgilenenleri ilkeye özgü aynı bilgiye ulaştırmaya elverişli oldukları ölçüde önem taşırlar; bizim ele aldığımız tarzda, ilkeye özgü bu bilgi asla gözden kaçırılmaz ve tesadüfi değerlendirmelere kurban edilemez. Bunlar bizzat “geleneksel bilimler”e ait olan iki tamamlayıcı işlevdir: Geleneksel bilimler bir yandan öğretinin uygulamaları olarak kendi aralarında gerçekliğin bütün düzeylerini birbirine bağlar ve onları bütün bir sentez birliğinde bütünleştirir; öte yandan, en azından bazı kimseler için ve bu kimselerin özel yeteneklerine uygun olarak, daha yüksek bir bilgiye “hazırlık”, bu yüksek bilgiye doğru bir çeşit “ilerleme” durumundadır. Ayrıca, ait oldukları varoluş mertebelerine göre yapılan hiyerarşik dağılımlarında, sayelerinde saf entelektüalliteye kadar yükselmenin mümkün olduğu pek çok basamağı teşkil ederler.⁵ Şurası o kadar açıktır ki modern bilimler, hiçbir derecede, bu iki işlevden ne birini ne de ötekini yerine getirebilir; bu nedenle modern bilimler ancak “din dışı bilim” olmakta ve olabilmektedir; oysa “geleneksel bilimler” metafizik ilkelere bağlılıklarıyla, fiilî bir şekilde “kutsal bilim”e dahil olmaktadır.

-
5. *Dante ve Ortaçağ'da Dinî Sembolizm* adlı incelememizde merdiven simgesini belirtmiştik. Çeşitli geleneklere göre, merdivenin basamakları aynı zamanda hem bazı ilimlere hem de varlığın durumlarına tekabül eder Bu durum, doğal olarak şu anlama gelmektedir: Bu bilimler modernlerin nezdinde anlaşıldığı gibi tamamen “din dışı” bir tarzda ele alınmaları yerine, kendilerine gerçekten “inisiyatik” bir nitelik kazandırarak daha üst düzeyde bir makam değişikliğine imkân tanıyordu.

Yukarıda belirttiğimiz iki işlevin bir arada olması, olayları yalnızca yüzeysel olarak değerlendiren insanların düşüncülerinin aksine, ne bir çelişki ne de bir kısır döngü anlamına gelir. Burada da üzerinde biraz durmamız gereken bir nokta var: Burada biri alçalan, diğeri yükselen iki görüş açısı olduğu söylenebilir. Birincisi, uygulamalara ulaşmak için ilkelerden hareket eden, ama gittikçe ilkelerden uzaklaşan bilginin gelişimine tekabül eder; ikincisiyse, aşağıdan yukarıya ya da daha doğrusu dıştan içe hareket ederek aynı bilgiyi tedricen edinmeye tekabül eder. Öyleyse sorun, bilimlerin aşağıdan yukarıya doğru mu ya da yukarıdan aşağıya doğru mu kurulup kurulmaması gerektiğini bilme sorunu olmadığı gibi, bilimlerin mümkün olmaları için hareket noktası olarak ilkelere bilgisini mi veya aksine algılanabilen âlem bilgisini mi almak gerektiğini bilme sorunu da değildir. “Din dışı” felsefe açısından ortaya çıkabilecek olan ve gerçekten bu alanda Yunan antikitesiyle az çok açık bir şekilde ortaya çıkmış gibi görünen bu sorun, sadece evrensel ilkelerden hareket eden “kutsal bilim” için mevcut değildir, diyebiliriz. Burada onun bütün varlık sebebini ortadan kaldıran şeyse, bütün bilgilerin en dolaysızı, aynı zamanda en üstünü olan ve algılanabilir ve hatta rasyonel mahiyetteki her gücün etkisinden mutlaka bağımsız olan, akli/entelektüel sezginin ilk işlevidir. Bilimler, hele hele “kutsal bilimler”, her şeyden önce ilkeye özgü bilgiye bütünüyle sahip olan ve böylece en sıkı geleneksel ilkelere uygun bir şekilde, zaman ve yer şartlarıncı istenen bütün uyarlamaları gerçekleştirmeye en yetkili olanlarca ancak doğru dürüst bir şekilde kurulabilir. Yalnız bilimler böyle kurulunca, öğretimleri ters bir sıra izleyebilir: Onlar sanki saf öğretinin “açıklamaları” gibidir. Aynı şekilde bu açıklamalar çokluk dünyasıyla ilgilidir. Bu açıklamaların hareket noktasının hemen he-

men sınırsız çeşitliliği, ufku hâlâ çokluk dünyasıyla sınırlı olan bu insanların bireysel yeteneklerinin küçümsenemeyecek çeşitliliğine uygun düşebilir. Bilgiye ulaşmak için mümkün olan yollar, aşağı derecelerde çok farklı olabilir, ama daha yüksek düzeylere erişildikçe bu yollar gittikçe birleşerek ilerler. Bu, hazırlık niteliğindeki derecelerin her birinin mutlak zorunlu olduğu anlamına gelmez. Çünkü bunlar, bu konuda ulaşılabilecek amaçla hiçbir ortak ölçüsü olmaksızın, sadece mümkün olan olağan yollardır. Hatta kimi zaman olur ki, tefekkür eğiliminin egemen olduğu kişiler arasında, bazıları bir anda ve böyle araçların yardımı olmaksızın gerçek entelektüel sezgiye yükselirler.⁶ Ama bu çoğu kez istisnâ bir durumdur; genellikle yükselen yönde ilerlemek için uygun şekilde davranma gerekliliği diyebileceğimiz bir şey vardır. Aynı şekilde bunun anlaşılması için geleneksel “kozmetik tekerlek” (*roue cosmique*) imgesinden yararlanabiliriz: Çember gerçekte varsa, ancak merkezden dolayı vardır; ama çember üzerindeki varlıklar, zorunlu olarak çemberden, daha açıkçası çember üzerinde buldukları noktadan hareket etmelidir ve merkeze varmak için yarı çapı izlemelidir. Nitekim gerçeğin (*réalité*) bütün düzeyleri arasında bulunan uyum gereğince, alt düzeydeki hakikatler (*vérités*) üst düzeydeki hakikatlerin bir simgesi gibi değerlendirilebilir. Daha sonra analogi yoluyla üst düzeydeki bilgiye ulaşmak için “destek”lik görevi görebilirler.⁷ Her bilime,

6. İşte bunun için Hint öğretisine göre, *Brâhmanlar* düşüncelerini sürekli olarak yüce bilgiye yönelik tutmalıdırlar. Oysa *Kşatriyalar* daha çok kendilerini yüce bilgiye ulaştırabilecek çeşitli safhaları sürekli incelemek zorundadırlar.

7. Örneğin, farklı geleneksel öğretilerde çok sık kullanılan gökbilimsel simgeliğin (*symbolisme astronomique*) oynadığı rol budur.

o bilimin sahip olduğu anlamdan daha derin olan üstün veya gizemli bir anlam veren ve ona gerçek bir “kutsal bilim” özelliği verebilen de yine odur.

Konusu ne olursa olsun, her bilim, sadece geleneksel anlayışa göre kurulmuş ve düşünülmüş olmak koşuluyla, bu özelliğe sahip olabilir, diyoruz. Ancak, bunu derken, ilgili oldukları çeşitli gerçeklerin hiyerarşik sırasına göre, bu bilimlerin önem derecelerini de hesaba katmak gerekir. Ama şu ya da bu derecede, nitelikleri ve işlevleri geleneksel anlayış içinde temel olarak aynıdır. Burada her bilim dalı için doğru olan, aynı şekilde her sanat dalı için de doğrudur: Sanat kendisine tefekkür için “dayanaklar” sağlayabilecek tamamen simgesel bir değer kazanabileceğine göre, tıpkı yasaların bilinmesi bilimlerin konusu olduğu gibi, sanatın kuralları da temel ilkelere yansımaları ve uygulamaları olacağına göre, bilim için doğru olan, sanat için de doğrudur. Bu yüzden her normal uygarlıkta, modern Batılıların “geleneksel bilimler”den daha az bildiği “geleneksel sanatlar” vardır.⁸ Hakikat şu ki, herhangi bir tarzda “kutsal alan”la gerçekte çatışan bir “din dışı alan” yoktur; sadece bilgisizlik görüş açısından başka bir şey olmayan bir “din dışı görüş açısı” vardır.⁹ Bu nedenle moder-

Burada söylediğimiz de eski astroloji gibi bir bilimin gerçek mahiyetini gösterebilir.

8. Ortaçağ mimarlarının sanatı, bu “geleneksel sanatlar”ın özellikle ilginç bir örneği olarak gösterilebilir; nitekim bu sanatların uygulanması tekabül ettikleri bilimlerin gerçekten bilinmesi anlamına geliyordu.
9. Bundan emin olmak için, şuna benzer olayları gözlemlemek yeterlidir: Tevrat da dahil olmak üzere, bütün vahyedilmiş kitaplarda belli bir yere sahip olan ve kutsal bilimlerden biri olan, ev-

nerin bilimi olan “din dışı bilim”, daha önce başka bir yerde dediğimiz gibi, çok haklı bir şekilde “cahiliye bilgisi” olarak değerlendirilebilir: Bu aşağı bilgi, realitenin en alt düzeyinde bulunan bilgidir; ne kadar mütevazı olursa olsun bu bilgi, kendini aşan her şeyden, kendisinden üstün olan her gayeden ve bütünsel bilginin çeşitli düzeyleri arasında kendisine meşru bir yer sağlayabilecek her ilkeden habersiz bir bilgidir. Çaresiz olarak izaftı alan içine sıkışmış ve bağımsız olduğunu ilan etmek istediği yerde sınırlı kalmış, böylece aşkın hakikatle ve yüce bilgiyle her tür iletişimi yine bizzat kendisi kesmiş olduğundan, bu bilim, gerçeği söylemek gerekirse, hiçbir şeyden gelmeyen ve hiçbir şeye götürmeyen boş ve hayalî bir bilimdir sadece.

Bu açıklamalar, bilim bakımından modern dünyada nelelerin eksik olduğunu ve çok övündüğü bu bilimin bizce, “kutsal bilim” ya da “geleneksel bilim” adını verdiğimiz bilimle tamamen özdeşleşen gerçek bilimin bir artığı olarak nasıl bir sapmayı temsil ettiğini anlama olanağı verecektir. Bütün düzeylerin en alt düzeyi, yani maddî ya da algılanabilen gerçeğin düzeyi olan belli bir özel düzeydeki bilginin keyfi olarak sınırlandırılmasından doğan modern bilim, bu sınırlandırmadan ve bu sınırlandırmanın ister istemez ortaya çıkardığı sonuçlardan ötürü, bütün entelektüel değeri yitirmiştir; en azından, entelektüaliteye gerçek anlamındaki bütünlüğü yüklersek, “rasyonalistler”in hatasına düşmekten, yani *saf akli* akla benzetmekten kaçınırsak, ya da aynı şey demek olan akli/entelektüel sezgiyi inkâr etmekten kaçınırsak, durum böyledir.

renin doğuşuyla ilgili bilim, kozmogoni; modernlere göre, tamamen “din dışı” varsayımların konusu olmuştur. Bilimin alanı iki durumda da aynıdır, ama bakış açısı tamamen farklıdır.

Diğer modern yanılgıların büyük bir kısmında olduğu gibi, bu hatanın temelinde de, yine yukarıda açıkladığımız gibi, tüm sapmaların kökeninde yatan şey, “bireycilik” dediğimiz şeydir. Bireycilik bizzat gelenek karşıtı anlayışa çok benzemektedir. Çok sayıdaki tezâhürleri, bütün alanlarda, çağımızdaki kargaşanın en önemli etkenlerinden birini oluşturmaktadır. İşte, şimdi bu “bireycilik”i daha yakından incelememiz gerekmektedir.

* * *

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİREYCİLİK

Bizim “bireycilik”ten (*individualisme*) anladığımız, bireysellikten (*individualité*) üstün her ilkenin inkâr edilmesi ve bu yüzden uygarlığın her alanda tamamen sadece insanî ögelere indirgenmesidir. Aslında bu, daha önce de belirttiğimiz gibi, “hümanizm” adı altında, Rönesans çağında belirtilen şeyin aynısıdır ve az önce yukarıda “din dışı görüş açısı” dediğimiz şeyi tam olarak belirtir. Kısacası bütün bunlar, çeşitli adlar altında sunulan aynı ve tek bir şeydir. Yine biz, bu “din dışı” anlayışın, özellikle bütün modern eğilimlerin özetlendiği geleneksel karşıtı (*antitraditionnel*) anlayışla iç içe olduğunu söylemiştik. Kuşkusuz bu, bu anlayışın tamamen yeni olduğu anlamına gelmez; vaktiyle öteki çağlarda da az ya da çok belirgin, ama daima sınırlı ve akla uymayan tezâhürleri olmuştu. Ama hiçbir zaman bu tezâhürler, şu son yüzyıllarda Batı’da olduğu gibi bir uygarlığın bütününe yayılmamıştı. Bir uygarlığın tamamen olumsuz bir şey üzerine, bir ilke yok-

luğu diyebileceğimiz durum üzerine kurulmuş olması, bu zamana kadar hiç görülmemiş bir durumdur. İşte modern dünyaya anormal bir nitelik veren, onu bir çeşit canavar yapan da budur. Yukarıda, daha önce, açıkladıklarımıza göre, modern dünya çevrimsel bir dönemin sonuna tekabül eden bir dönem olarak düşünülürse, ancak bu açıklanabilir. Öyleyse Batı'nın bugünkü çöküşünün başlıca nedeni, daha önce tanımladığımız gibi, bireyciliktir. İnsanlığın sadece en aşağı güçlerinin, en alttaki imkânlarının gelişmesinde bir çeşit motor görevi gören muharrik güç de buradan ileri gelmektedir. Bu alt güçlerin yayılması insan-üstü hiçbir unsurun müdahalesini gerektirmediği gibi, üstelik böyle bir unsurun yokluğunda ancak bütünüyle yayılabilmektedir; çünkü bunlar, her tür maneviyanın ve her tür gerçek entelektüalitenin tam tersinde bulunur.

Bireycilik her şeyden önce entelektüel sezginin inkârı anlamına gelmektedir; çünkü aklî/entelektüel sezgi özü itibariyle birey-üstü (*supra-individuelle*) bir melekedir. Ayrıca bu sezginin öz alanı olan bilgi düzeyinin, yani en gerçek anlamıyla metafiziğin inkârı anlamına gelir. Bu nedenle modern filozofların, böyle metafizik diye adlandırdıkları bir şeyi kabul ettikleri zaman, metafizik adı altında belirttikleri her şeyin kesinlikle gerçek metafizikle hiçbir ortak yanı yoktur: Bunlar sadece aklî/rasyonel uydurmalar ya da hayalî varsayımlardır; dolayısıyla tamamen bireysel düşüncelerdir ve nitelik bakımından büyük bir kısmı sadece “fiziki” alanla, yani tabiatla ilgilidir. Bu alanda gerçekten metafizik alana bağlanabilecek herhangi bir soruna rastlansa bile, ele alınış ve inceleniş biçimi onu ancak “sözde metafiziksel” olmaya indirger ve üstelik gerçek ve geçerli her çözümü imkânsız kılar. Hatta öyle görünüyor ki, ne kadar sunî ve ne kadar aldatıcı olursa olsun, filozoflara gö-

re, sorunları çözmekten çok, ortaya “sorunlar” koymak söz konusudur; bu da araştırma için araştırma yapma aşırılığının bir görünümüdür, yani zihinsel alanda olduğu kadar bedensel alanda da boşuna bir yorulmadır. Yine aynı filozoflara göre, isimlerini bir “sistem”e, yani kendilerine iyi yakışan, kendi eserlerinden başka bir şey olmayan çok sınırlı ve çok kısıtlı bir kuramlar bütününe bağlamak söz konusudur. Her ne pahasına olursa olsun, orijinal olma arzusu da buradan gelmektedir, hakikatin bu orijinaliteye feda edilmesi gerekse bile: Bir filozofun üne kavuşması için, yeni bir yanlış uydurması, daha önce başkaları tarafından açıklanan bir hakikati tekrar söylemesinden daha iyidir. Haddizatında öyle olmadıkları hâlde, kendi aralarında çelişkili pek çok “sistem”i kendisine borçlu olduğumuz bu bireycilik esasen hem modern bilginlerde hem de modern sanatçılarda görülmektedir; ama bireyciliğin kaçınılmaz sonucu olan entelektüel anarşiyi belki de en net bir şekilde filozoflarda görebilmekteyiz.

Geleneksel bir uygarlıkta, bir insanın, bir düşüncenin mülkiyetini kendine mal etmeye kalkışması neredeyse akıl almaz bir şeydir; yani her hâlükârda insan böyle bir şey yaparsa, kendisinin bütün itibarını ve nüfuzunu bununla ortadan kaldırmış olur. Çünkü böylece o, düşüncesini hiçbir gerçek düzeyi olmayan bir tür fantezi düzeyine indirgemiş olur: eğer bir düşünce doğruysa, bu düşünce onu anlayabilen herkese eşit şekilde ait olur; aksine yanlışsa, onu icat etmekle kendi kendine övünmeye gerek yoktur. Doğru bir düşünce “yeni” olamaz; çünkü hakikat, insan aklının bir ürünü değildir. Hakikat bizden bağımsız olarak vardır ve biz onu sadece bilmek ve tanımak zorundayız. Bu bilgi dışında ancak yanlış olabilir. Ama, aslında modernler acaba gerçekten hakikat kaygısı çe-

kiyorlar mı ve hatta hakikatin ne olduğunu biliyorlar mı? Burada da sözcükler anlamlarını yitirdiler; çünkü bazıları, örneğin çağdaş “pragmatistler”, bu “hakikat” kelimesini yanlış olarak entelektüel düzeye tamamen yabancı bir şey anlamında, yani basitçe “pratik yarar” anlamında kullanacak kadar ileri gittiler. Modern sapmanın mantıksal sonucu olarak bu, hakikatin olduğu kadar onu kendisine konu edinen aklın da inkârıdır. Ama daha fazla ileri gitmeyelim ve bu noktada sadece, “büyük adamlar”ın ya da sözde öylelerinin işleviyle ilgili yanılsamaların kaynağının az önce söz konusu edilen bireycilik türü olduğunu belirtelim. “Din dışı” anlamda kullanılan “deha”, gerçekte çok önemsiz bir şeydir ve hiçbir şekilde gerçek bilginin yerini dolduramaz.

Mademki felsefeden söz ettik; en ince ayrıntılara girmeden, yine bireyciliğin bu alandaki bazı sonuçlarına değineceğiz: Bu sonuçların ilki, entelektüel sezginin inkârıyla, usu/muhâkemeyi (*reason*) her şeyin üzerine koymak ve bu salt insanî ve izafî melekeyi aklın (*intelligence*) en üstün parçası yapmak, hatta tamamen onu ona indirgemek oldu. Gerçek kurucusu Descartes olan “uşçuluk/rasyonalizm”in esası da budur. Aklın (*intelligence*)* bu şekilde sınırlandırılışı zaten sadece bir ilk aşamaydı. Uygulamalar, hâlâ belli bir düşünsel niteliğe sahip olabilen bilimlere baskın çıktıkça, bizzat akıl da gittikçe pratik bir işleve indirilmekte gecikmemeliydi. Vaktiyle

* Gelenekselcilerin savunduğu anlamda akıl (*intelligence*) ‘gönül’e karşılık gelen bir akıldır. Bu anlamda akıl, fiziksel âlemi diğer varlık katmanlarıyla bağlama (hikmet) ve dolayısıyla tevhîde ulaşma imkânı verir. Modern düşünce, akılı (*reason*) fiziksel âlemle sınırlı tutarken, Gelenekselci Ekol’ün akıl anlayışı ise manevî mutluluğun kaynağını da oluşturan bir anlayışa sahiptir. -ed. n.

Descartes da aslında saf bilimden daha çok, bu uygulamalarla kafasını yormuştu. Ama hepsi bu kadar da değil: bireycilik kaçınılmaz olarak peşinden “natüralizm”i sürüklemektedir; çünkü doğanın ötesinde olan her şey, aynı nedenle, bireyin birey olarak ulaşamayacağı şeylerdir; “natüralizm” veya metafiziğin inkârı, ikisi de tek ve aynı şeydir. Entelektüel sezgi inkâr edilir edilmez, artık bir metafiziğin olması mümkün değildir. Ama kimileri, buna rağmen, herhangi bir “sözde metafizik” kurmakta direnirken, kimileri de bunun imkânsızlığını çok samimice kabul etmektedirler. İster Kant’ın “kritisizm”i olsun, ister Auguste Comte’un “pozitivizm”i olsun, her şekliyle “rölativizm” buradan doğmuştur. Bizzat akıl, tamamen izafi olduğu ve haklı olarak ancak izafi bir alana uygulanabildiği için “rasyonalizm”in tek mantıksal sonucunun “rölativizm” olması çok doğrudur. Üstelik “rasyonalizm” böylece kendisini yıkmak zorundaydı: “Doğa” ve “oluş”, yukarıda açıkça belirttiğimiz gibi, gerçekte eş anlamlıdır; kendisiyle tutarlı bir “natüralizm”, daha önce sözünü ettiğimiz “oluş felsefeleri”nden biri olabilir ancak ve bunun modern örneği de özellikle “evrimcilik”tir. Ama, sadece değişim ve saf çokluk olan şeye tam olarak uygulanamadığı ve algılanabilen şeylerin belirsiz karmaşıklığını kendi kavramları içine sokamadığı için, akli eleştirerek, sonuçta “rasyonalizm”e karşı çıkacak olan da kesinlikle bu “evrimcilik”tir. İşte Bergson’un “sezgicilik”i olan “evrimcilik”in bu şeklinin aldığı tavır da budur. Hiç kuşkusuz, Bergson’un “sezgicilik”i de “rasyonalizm” kadar bireycidir ve metafizik düşmandır. Her ne kadar “rasyonalizm”i yerinde eleştirirse de, tamamen akıl-altı (*infra-rati-onnelle*) bir melekeye ve az çok hayal, içgüdü ve duyguyla karışmış ve oldukça kötü tanımlanmış hassas bir sezgiye seslendiği için, ondan daha aşağıya düşmüştür. Burada artık “haki-

kat”in (*vérité*) söz konusu olmaması, fakat sadece, salt algılanabilen düzeye indirgenmiş ve özü itibariyle yer ve biçim değiştiren ve kararsız bir şey olarak “gerçek”in (*réalité*) söz konusu olması manidardır. Böyle kuramlarla akıl (*intelligence*), gerçekten en alt düzeyine indirgenmiş; us (*raison*) ise, maddeyi endüstriyel kullanımlar için biçimlendirmeye elverişli olduğu ölçüde kendisini kabul ettirmiştir. Bundan sonra geriye atılacak bir adım kalıyordu: Bu da akıl ve bilginin toptan inkâr edilmesi ve “fayda”nın, “hakikat”in (*vérité*) yerine geçmesiydi. Bu ise, az önce değindiğimiz “pragmatizm” oldu. Burada “rasyonalizm”le olduğu gibi saf ve basit insanî alanda değiliz; normal her hiyerarşinin hepten altüst oluşunun belirtisi olan “bilinçaltı”na çağrıyla, gerçekten beşerî alanın altında bulunuyoruz. İşte ana hatlarıyla, her bilgiyi kendi ufkunda sınırladığını iddia eden “din dışı” felsefenin kendi kendine kalınca izlemek zorunda kaldığı ve gerçekten de izlediği seyir budur. Üstün bir bilgi var olduğu sürece, ona benzer hiçbir şey boy gösteremezdi; çünkü felsefe, hiç olmazsa bilmediği ve inkâr da edemediği şeye saygılı davranıyordu. Fakat bu üstün bilgi kaybolunca, gerçek durumuna tekabül eden inkârı çok geçmeden bir kuram hâline getirildi. İşte bütün modern felsefe buradan çıkmıştır.

Ama modern dünyada tuttuğu yer ne olursa olsun, kendisine aşırı bir önem vermenin uygun olmadığı felsefe üzerinde bu kadar durmak yeterlidir. Bizim görüş açımıza göre felsefe, şu ya da bu dönemin eğilimlerini bulup ortaya koyması bakımından değil de, mümkün olduğu kadar net ve kesin bir şekilde onları açıklaması bakımından oldukça ilginçtir. Bu eğilimleri belli bir noktaya kadar yönettiği söylenebilirse de, bu ancak tâlî olarak ve iş işten geçtikten sonra olan bir şeydir.

Böylece bütün modern felsefenin, kaynağını Descartes'tan aldığı kesinlik kazanmaktadır. Ama eğer Descartes'ın düşünceleri, zaten çağdaşların çoğunun eğilimleri olan daha önceki eğilimlerle uyuşmasaydı, önce kendi çağı, sonra da daha sonraki çağlar üzerinde bıraktığı ve sadece filozofları kapsamakla kalmayan etkisi mümkün olmazdı. Modern düşünce Kartezyenizm'de kendini yeniden bulmuştur; Kartezyenizm içinde, o zamana kadar sahip olduğundan daha net bir şekilde, kendi kendinin şuuruna varmıştır. Ayrıca hangi alanda olursa olsun, Kartezyenizmin felsefî bakımdan sahip olduğu kadar açık bir akım, gerçek bir hareket noktası olmaktan daha çok, bir sonuçtur. Bu kendiliğinden oluşan bir şey değildir; gizli ve dağıntık bir çalışmanın ürünüdür. Eğer Descartes gibi bir adam, çağdaş sapmanın özellikle temsilcisiyse, belli bir görüş açısından onu adeta canlandırdığı, dirilttiği söylenebilirse de, o bunun ne tek ne de ilk sorumlusudur. Bu sapmanın köklerini bulmak için çok daha uzaklara gitmek gerekir. Aynı şekilde, çoğu kez modern düşüncenin ilk büyük tezâhürleri olarak değerlendirilen Rönesans ve Reform da gelenekten kopmaya neden olmaktan daha çok, gelenekten kesin olarak kopmayı sağlamışlardır. Bize kalırsa, bu kopukluğun başlangıcı 14. yüzyıla kadar uzanır ve modern çağları bir-iki yüzyıl geriden değil de, o zamandan başlatmak gerekir.

İşte bu gelenekten kopma konusu üzerinde ısrarla durmamız gerekiyor; çünkü bütün gerçek özelliği, tek bir şeyle, yani geleneksel düşünceye karşıtlıkla özetlenebilecek olan modern dünya, buradan doğmuştur. Gelenegin inkârı ise, yine bu bireyciliktir. Üstelik bu, daha önce söylediklerimizle tam bir uyum hâlinindedir. Çünkü açıkladığımız gibi, her geleneksel uygarlığın ilkesinde entelektüel sezgi ve metafiziksel öğ-

reti vardır; ilke inkâr edilir edilmez, onun bütün sonuçları da en azından zımnen inkâr edilir ve böylece gelenek adına gerçekten layık ne varsa tümü bu şekilde yıkılmış olur. Daha önce de bu konuda bilimlerle ilgili neler olduğunu gördük. Yeniden o konuya dönmeyeceğiz; ancak meselenin bir başka yönünü, gelenek karşıtı düşüncenin belirtilerinin belki çok daha net bir şekilde görülebileceği yönü ele alacağız; çünkü burada, Batı'daki kitleleri doğrudan doğruya etkileyen değişimler söz konusudur. Gerçekten Ortaçağ'ın "geleneksel bilimler"i az çok sınırlı bir elite nasip olmuştu; hatta bunların arasından bazıları, kelimenin tam anlamıyla bir "bâtınî ekol" (*ésotérisme*) kurdukları için, dışarıya çok kapalı ekollerin tekeline ellerinde bulunduruyorlardı; ama öte yandan, gelenekte, ayırım gözetilmeksizin herkese ait olan ortak bir yön daha vardı. İşte, şimdi geleneğin bu zâhirî kısmından söz etmek istiyoruz. O zamanlar Katoliklik'in temsil ettiği Batı geleneği, görünüşte özellikle dinî biçimli bir gelenektir. Bu yüzden geleneksel düşünceye karşı yapılan isyanı, dinî alanda aramamız gerekecek; bu isyan belirli bir şekil alınca Protestanlık adını almıştır ve bunun, bireyciliğin bir tezâhürü olduğunu anlamak kolaydır. Öyle ki dine uygulanışı içinde değerlendirilince, bunun bireyciliğin bir tezâhüründen başka bir şey olmadığını söyleyebiliriz. İşte modern dünyayı bu inkâr oluşturmuştur; tıpkı onu oluşturduğu gibi, Protestanlık'ı da bu inkâr oluşturmuştur; bizzat bireyciliğin özünü teşkil eden bu inkâr, ilkelerin inkârından başka bir şey değildir. Burada da yine, bireyciliğin bir sonucu olan, anarşi ve çözülme durumunun en çarpıcı örneklerinden birini görebilmekteyiz.

Kim bireyciliği kabul ederse, zorunlu olarak bireyden üstün bir otoriteyi ve bireysel akıldan üstün bir anlama yetene-

ğini kabul etmeyip reddetmiş olur. Bu ikisi birbirinden ayrılmaz. Buna göre, modern düşünce kaynağını insan-üstü (*supra human*) düzeyden alan, kelimenin gerçek anlamıyla, her tür manevî otoriteyi ve büründüğü şekli ne olursa olsun –zaten bu şekil uygarlıklara göre değişir– özü itibariyle böyle bir otorite üzerinde temellenen her tür geleneksel teşkilatı dışlamak zorundaydı. Gerçekten de bu böyle olmuştur: Batı'nın dinî geleneğini yasal bir şekilde yorumlamakta yetkili olan örgüt otoritesi yerine Protestanlık, “özgür araştırma” dediği şeyi, yani herkesin, hatta cahillerin ve yetkisizlerin keyfine bırakılan ve sadece insan aklının deneyi üzerine kurulan yorumu ikame ettiğini ileri sürdü. O hâlde bu, felsefede “uşçuluk”un ulaşacağı noktanın dinî alandaki benzeriydi. Böylece bütün tartışmalara, bütün ayrılıklara, bütün sapmalara açık kapı bırakılıyordu. Sonuç olması gerektiği gibi oldu: Her biri sadece birkaç bireyin özel düşüncesini yansıtan, daima çoğalan bir yığın mezhep içerisinde dağılıp, bölünüş... Bu koşullarda öğretisi üzerinde anlaşmak imkânsız olduğu için, öğretisi çabucak ikinci plana atıldı; ilk plana dinin ikinci yanı, yani ahlâk geçti: Günümüz Protestanlığında çok hissedilen bu “ahlâkçılık”ta yozlaşma buradan ileri gelmektedir. Burada felsefe konusunda belirttiğimiz hususa paralel bir olay ortaya çıktı; öğretisel çözülme, dinin entelektüel öğelerinin kayboluşu, şu kaçınılmaz sonucu peşinden sürüklüyordu: İnsan “uşçuluk”tan hareket edince, “duygusalılık”a düşmek zorundaydı. Bunun en çarpıcı örneklerini Anglo-Sakson ülkelerinde bulabiliyoruz. Öyleyse, burada söz konusu olan, alanı daraltılmış ve bozulmuş şekliyle de olsa, din değil, sadece “din duygusu”dur; yani hiçbir gerçek bilgiyle doğruluğu ispatlanmayan, bulanık duygusal özelemlerdir. İnsanın ilâhî olanla irtibata geçmesini sağlayacak vasitanın “bilinçaltı” olduğunu söyleyecek kadar ileri

giden William James'in "dinî tecrübe" kuramı gibi kuramlar bu son aşamaya tekabül eder. Burada dinî çöküşün son ürünleri, felsefî çöküşün ürünleriyle kaynaşmaktadır: "Dinî tecrübe", "pragmatizm"e katılmakta ve pragmatizm adına sınırlı bir Tanrı fikrinin sonsuz bir Tanrı fikrinden daha "avantajlı" olduğunu salık vermektedir. Çünkü onun için, üstün bir insan hakkında duyulan duygulara benzer duygular duyabiliriz; aynı zamanda "bilinçaltı"na yapılan çağrıyla buradan ruh çağırıcılığa ve diğer eserlerde incelemiş olduğumuz, çağımızın karakteristiği olan "sözde dinler"e ulaşılmaktadır. Öte yandan Protestan ahlâkı, bütün öğretisel temellerini gittikçe saf dışı ederek sonunda "laik ahlâk" diyebileceğimiz bir ahlâk içinde tamamen yozlaşmıştır. Bu laik ahlâk, her tür dinsel düşünceye karşı olan hasımları olduğu kadar "liberal Protestanlık"ın bütün kollarının temsilcilerini de kendi taraftarları arasında saymaktadır. Aslında ötekilerinde ve berikilerinde aynı eğilimler ağır basmaktadır; tek fark şu ki ahlâkın kapsamına giren şeylerin mantıkî gelişiminde hepsi aynı derecede ileri gitmemektedir.

Gerçekten din tamamen geleneğin bir şekli olduğu için gelenek karşıtı anlayış ancak dine karşı bir anlayış olabilir. İşe dinin özünü değiştirmekle başlar ve yapabilirse, sonunda dini tamamen ortadan kaldırır. Protestanlık bir yandan dini tamamen yumuşatmaya ve "beşerîleştirme"ye uğraşırken, öte yandan da her şeye rağmen, insan üstü (*supra human*) bir öğenin, yani vahyin en azından teoride sürüp gitmesini sağlaması bakımından mantık dışı oluyor; inkârı sonuna kadar götürmeye cüret edemiyor, ama bu vahyi, tamamen beşerî yorumların sonucu olan tartışmalara teslim etmekle de onu gerçekten hiçbir şey olmamaya indiriyor. Ayrıca kendilerinin "Hı-

ristiyan” olduklarını iddia etmekte direndikleri hâlde, İsa’nın tanrısallığını bile artık kabul etmeyen insanlar görülünce, bu insanların –belki bunu tahmin bile etmeksizin– gerçek Hıristiyanlığa yakın olmaktan çok, tam bir inkâra yakın olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim benzer çelişkiler, insanı pek şaşırtmamalıdır; çünkü, nasıl ki Protestanlığın sürekli bölünüşü, daha önce de söylediğimiz gibi, her yerde modern hayatta ve modern bilimlerde bulunan, çokluk içinde dağılmanın pek çok belirtilerinden biriye, bu çelişkiler de çağımızdaki düzensizlik ve kargaşanın bütün alanlardaki belirtilerinden biridir. Öte yandan, Protestanlık’ın, kendisini canlandıran inkâr düşüncesiyle, sözümona “dinler tarihçileri”nin elinde her dine karşı savaş silahı olan bu bozguncu “eleştiri”ye yol açması ve böylece Kutsal kitaplardan başka bir otorite tanımadığını ileri sürdüğü hâlde, büyük ölçüde aynı otoritenin, yani hâlâ muhafaza ettiği geleneğin asgarîsinin de tahribine katkıda bulunması doğaldır. Geleneksel düşünceye karşı başkaldırı bir kez başladı mı, tabii ki yarı yolda kalmazdı.

Burada şöyle bir itiraz yapılabilir: Katolik teşkilatından tamamen ayrılmasına rağmen, yine de Protestanlık’ın Kutsal kitapları kabul etmesiyle, Kutsal kitapların içerdiği geleneksel öğretiyi korumuş olması mümkün olamaz mı? Bu, böyle bir varsayımın tamamen tersi olan “özgür araştırma”nın buyur edilmesidir. Çünkü bu, bireysel bütün düşünelere olanak vermektedir. Zaten, öğretinin korunması düzenli bir geleneksel öğretimi gerektirir. Bu öğretimle geleneğin ilkelerine uygun yorum devam ettirilir. Gerçekten de bu öğretim, Batı dünyasında Katoliklik’le özdeşleşmişti. Kuşkusuz başka uygarlıklarda da buna tekabül eden işlevi yerine getirmek için, bundan çok farklı şekillerde teşkilatlar olabilir; ama burada

söz konusu olan, özel durumlarıyla birlikte Batı uygarlığıdır. Öyleyse, örneğin Hindistan'da, Papalığa benzer hiçbir kurum olmayışını ileri süremeyiz. Burada durum çok farklıdır: Önce, Hindistan'daki durumun, kelimenin Batı'daki anlamıyla, dinî biçimli bir gelenekle ilgisi yoktur; dolayısıyla geleneğin korunduğu ve aktarıldığı araçlar da aynı olmayabilir. Sonra da, Hint düşüncesi Avrupa düşüncesinden tamamen farklı olduğundan, Hindistan'da gelenek kendi kendine bir güce sahip olabilir. Avrupa'da gelenek, dış yapısında çok daha belirgin bir kuruluş desteği olmadan bu güce sahip olamaz. Hıristiyanlığın başından beri, Batı geleneğinin zorunlu olarak dinî bir kisveye bürünmek zorunda olduğunu daha önce söylemiştik. Oldukça karmaşık değerlendirmelere başvurmadan bütünüyle anlaşılacak olan, bütün sebepleri burada tek tek açıklamak çok uzun yer tutar. Ama göz önünde bulundurmaya reddedemediğimiz bir olgu² var ve bu yüzden benzeri bir geleneksel biçime uygun olan kuruluşla ilgili olarak, ondan çıkacak tüm sonuçları da kabul etmek gerekir.

Öte yandan, yukarıda da belirttiğimiz gibi, her şeye rağmen Batı'da geleneksel düşünceye ait hâlâ sürüp giden ne varsa sadece Katoliklik'te bulunduğu kesindir. En azından bu noktada, modern düşüncenin her tür zararından korunmuş olarak, geleneğin tam bir muhafazasından söz edilebileceği anlamına gelmez mi bu? Ne yazık ki durum hiç de öyle gibi görünmüyor ya da daha açıkça konuşacak olursak, her ne kadar geleneğin özü bozulmamış bir hâlde kalmışsa da –ki büyük ölçüde böyledir– geleneğin derin anlamının çok az sayıda bir elit tarafından bile gerçekten anlaşılması olduğu çok

2. Nitekim İncil'in ifadesine göre, bu durumun yüzyılın bitimine kadar, yani şimdiki çevrimin sonuna kadar sürmesi gerekiyor.

şüphelidir; böyle bir elitin varlığı ya bir eylemle ya da daha çok bir etkiyle kendini gösterirdi; oysaki hiçbir yerde onun izine rastlamıyoruz. Öyleyse, büyük bir olasılıkla, ancak gizli diyebileceğimiz bir durumda bulunan ve bugün hiç kimse için anlaşılır olmasa bile, anlayacak güçte olanlara geleneğin anlamını yeniden anlamalarına her zaman imkân veren bir muhafaza söz konusudur. Nitekim dinî alan dışında, Batı dünyasının şurasında burasında dağınık durumda bulunan eski geleneksel öğretilerden sürüp gelen ve ne oldukları bilinmeden korunan pek çok işaret ve simgeler vardır. Benzeri durumlarda bir tür uykuya dalmış olanları uyandırmak, kaybolmuş anlayışları yeniden canlandırmak için, tamamen diri olan geleneksel düşünceyle temasa geçmek gereklidir. Yine şunu bir kez söyleyelim ki, eğer Batı kendi öz geleneğinin bilincine yeniden varmak istiyorsa, Doğu'nun yardımına özellikle burada muhtaç olacaktır.

Az önce söylediklerimiz tamamen Katoliklik'in, kendi ilkesi gereği, kendi içinde sürekli ve değişmez bir biçimde taşıdığı imkânlarla ilgilidir. Öyleyse burada, modern düşüncenin etkisi az ya da çok uzun bir dönem boyunca, bazı şeylerin gerçekten anlaşılmasını ister istemez engellemekle yetinmektedir. Buna karşılık Katoliklik'in bugünkü durumundan söz ederken, eğer bununla bizzat Katoliklerin büyük çoğunluğunca anlaşılabilir biçimi anlatılmak istenseydi, –bu ifade özü itibarıyla gerçekte olumsuz olan bir şey yerine kullanılabilirse– modern düşüncenin daha olumlu bir eylemini saptamak zorunda kalacaktık. Bu konuda düşündüklerimiz, kendisine açıkça “modernizm” adı verilen ve Protestan düşüncesinin bizzat Katolik Kilisesi içine sızma girişiminden başka bir şey olmayan bir hareket gibi, neyse ki başarısızlıkla sonuçlanmıştır;

sadece çok net olarak belirtilmiş hareketler değildir. Bu, özellikle çok daha genel, çok daha yaygın ve çok daha zor kavranabilen, dolayısıyla da çok daha tehlikeli bir ruh hâlidir. Çünkü etkilenenler çoğu kez kesinlikle bunun bilincinde değildir. İnsan kendisini içtenlikle “dindar” sanabilir ve aslında hiç de öyle olmayabilir ya da gerçek geleneksel düşünce konusunda en küçük bir bilgiye sahip olmadığı hâlde, kendisinin “gelenekçi” olduğunu söyleyebilir; bu da yine çağımızın zihinsel düzensizliğinin belirtilerinden biridir. Belirttiğimiz ruh hâli, her şeyden önce, eğer ifade yerindeyse, dini “küçültüp önemsiz gibi göstermek”ten, onu kıyıya atılmış bir şey hâline getirmekten, ona çok sınırlı ve mümkün olduğu kadar dar bir yer vermekle yetinmekten, onu hayatın diğer geri kalan kısmı üzerinde hiçbir gerçek etkisi olmayan ve bir tür su geçirmez bir bölmeyle hayattan soyutlanan bir şey hâline getirmekten ibarettir. Bugün günlük hayatta, en “dinsiz” çağdaşlarının düşünme ve yaşama tarzlarından açıkça farklı düşünüp farklı yaşayan ne kadar Katolik vardır? Bu da aşağı yukarı öğreti konusunda tam bir bilgisizlik ve hatta öğretiyle ilgili ne varsa onlara karşı tam bir ilgisizliktir. Çoklarına göre din, bir “görenek” demesek de, basit olarak bir “uygulama” ve alışkanlık işidir. Onlar dinle ilgili ne olursa olsun, onu anlamaya çalışmaktan özenle kaçınırlar ve hatta bazıları dini anlamamanın yararsız olduğunu veya belki de dinde anlaşılacak bir şey olmadığını düşünürler. Zaten, din gerçekten anlaşılıysaydı, insan, uğraşları arasında ona bu kadar düşük ve önemsiz bir yer verirmiydi? O hâlde öğretiyi, gerçekte unutulmuş veya hemen hemen hiçe indirgenmiştir; bu da özellikle Protestan anlayışını andırmaktadır; çünkü bu, her tür entelektüaliteye zıt olan aynı modern eğilimlerin bir sonucudur. İşin en kötü yanı da, genel olarak verilen öğretimin, bu ruh hâline karşı çıkacağı yerde,

aksine kendisini ona iyice uydurarak ona yardımcı olmasıdır: Sürekli ahlâktan söz edilmekte, anlaşılmayacağı bahanesiyle öğretilen hemen hemen hiç söz edilmemektedir. Şimdilerde din, artık “ahlâkçılık”tan başka bir şey değildir ya da en azından öyle görünüyor ki hiç kimse dinin gerçekten ne olduğunu bilmek istemiyor; oysaki din, apayrı bir şeydir. Bununla birlikte, her ne kadar bazen yine de öğretilen söz ederlerse de bunu, kendi “din dışı” alanlarında öğretiyi düşmanlarla tartışarak çoğunlukla onu alçaltmak için yaparlar. Bunun sonu da, kaçınılmaz olarak kendilerine çok haksız imtiyazlar vermeye varır. İşte böylece modern “eleştiri”nin sözümona sonuçlarını az ya da geniş bir ölçüde göz önünde bulundurmamak zorunda olduklarına özellikle inanırlar; oysaki bir başka görüş açısından bakınca, onların bomboş olduğunu göstermekten daha kolay bir şey yoktur. Bu koşullarda, gerçek geleneksel düşünceden geriye ne kalır ki?

Bireyciliğin dinsel alandaki belirtilerini incelerken ulaştığımız bu nokta, yani biraz konunun dışına çıkma, bize yararsız görünmüyor; çünkü bu ifadeler, kötülüğün bu açıdan ilk bakışta sanıldığından daha ciddi ve daha yaygın olduğunu göstermektedir. Öte yandan, bu ifadeler bizi ele aldığımız sorundan hiç de o denli uzaklaştırmamaktadır, hatta yaptığımız son tespit ve uyarı, doğrudan o sorunla ilgilidir. Çünkü tartışma düşüncesini her yere sokan da yine bu bireyciliktir. Kendi tabiatları gereği, tartışılmayacak şeylerin de bulunduğunu çağdaşlarımıza anlatmak oldukça güçtür. Modern insan kendisini hakikat seviyesine yükseltmeye çalışacağı yerde, hakikati kendi seviyesine indirmek istemektedir. Kendilerine “geleneksel bilimler”den veya saf metafizikten söz edildiği zaman, sadece “din dışı bilim”in ve “felsefe”nin söz konusu olduğunu düşünen bu

kadar çok insanın bulunması, kuşkusuz bu nedenledir. Kişisel kanılar alanında her zaman tartışma olabilir; çünkü insan, akli düzeyi aşamaz ve çünkü insan hiçbir üstün ilkeye başvurmayınca, bir konuyu “leh”te ve “aleyh”te savunmak için az ya da çok geçerli kanıtları kolayca bulabilir. Çoğu durumlarda, hiçbir çözüme ulaşılmaksızın sürekli olarak tartışmayı sürdürebilir insan. İşte bu yüzden, hemen hemen bütün modern felsefe, iki anlama gelebilen ifadelerden ve çok kötü bir şekilde ortaya konulan meselelerden oluşmuştur. Genellikle sanıldığı gibi, tartışma sorunlara açıklık getirmesi bir yana, çoğu kez sorunları değiştirip başka yöne kaydırmakta ve onları daha da anlaşılmasız kılmaktadır. Bunun da en olağan sonucu, herkesin hasmını iktidara getirmeye çalışarak, kendi kanaatine eskisinden daha çok bağlanması ve eskisinden daha fazla tekeli bir tarzda onda ısrar etmesidir. Aslında, bütün bunlarda, hakikat bilgisine ulaşmak söz konusu değildir. Fakat her şeye rağmen, haklı olmak ya da başkalarını buna inandırmaya da en azından kendisini haklı olduğuna inandırmak söz konusudur. Nitekim bu üzücü bir durumdur; çünkü Batı düşüncesinin en belirgin öğelerinden biri olan “kendi dinini yayma” ihtiyacı işe karışıyor daima. Bazen kelimenin en bayağı ve kötü anlamıyla bireycilik daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır: Böylece bir insanın eserini, o insanın özel yaşamı hakkında bildikleriyle yargılamak isteyen insanları her an görmüyor muyuz? Sanki bu iki şey arasında herhangi bir bağlantı kurulabilirmiş gibi. Bu arada belirtelim ki, ayrımı merakına bağlı olarak, “büyük insanlar”ın yaşamlarındaki en küçük özel durumlara verilen önem, gösterilen ilgi ve onların yaptıkları her şeyi bir çeşit “psiko-fizyolojik” tahlille açıklama kuruntusuna kapılma aynı eğilimden doğmaktadır; bütün bunlar, çağdaş zihniyetin gerçekten ne olduğunu anlamak isteyen için oldukça anlamlıdır.

Ama biz bir an için, tartışmanın gereksiz olduğu alanlara tartışma alışkanlığının sokulması konusu üzerinde biraz duralım ve açıkça şunu söyleyelim: “Savunmacı” (*apologétique*)* tutum, kendi içinde son derece zayıf bir tutumdur; çünkü, kelimenin hukukî anlamıyla salt “savunmacı”dır (*défensive*). Bunun anlamı, bir avukatın savunma söylevi demek olan ve İngilizce gibi bir dilde bugün *excuse*, “özür” anlamını alan “savunma” (*apologie*) kelimesinden türeyen bir terimle belirtilmiş olması da boşuna değildir. O hâlde “dini savunma biçimi”ne (*apologétique*) verilen üstün önem, dinî düşüncenin gerilemesinin tartışılmaz bir belirtisidir. Bu zayıflık, az önce dediğimiz gibi, “dini savunma biçimi”, metot ve görüş açısı bakımından tamamen “din dışı” tartışmalara dönüşünce, daha da belirginleşir. Bu metotla ve bu görüş açısıyla din, felsefî ve bilimsel ya da sözde bilimsel olan en olasılıklı (*contingent*) ve en farazî (*hypothétique*) kuramlarla aynı plana konulmaktadır ve “uzlaştırıcı” görünmek için, her dini sadece ortadan kaldırmak amacıyla icat edilen kavramlar bir ölçüye kadar kabul bile edilmektedir. Böyle davrananlar, kendilerinin az ya da çok yetkili temsilcileri olduğunu sandıkları öğretinin gerçek özelliğinden son derece habersiz olduklarının kanıtını yine kendileri göstermektedir. Geleneksel bir öğreti adına konuşmakta yetkili olanlar, “din dışı” çevrelerle ne tartışır, ne de onlarla bir “polemiğe” girerler. Onların görevi, anlayabilenler için, öğretiyi olduğu gibi anlatmak ve aynı zamanda, nerede olursa olsun, hatayı bulup bildirmek ve gerçek bilginin ışıklarını üzerine çevirerek hatayı olduğu gibi göstermek-

* Apolojetik, Hıristiyanlığı, bu dine karşı yöneltmiş kişisel, sosyal, politik ya da dinî saldırılar karşısında savunma amacı güden teoloji bölümüdür.

tir. Onların işlevi bir kavgaya girişip, orada öğretiyi tehlikeye düşürmek değil; tersine, kesin olarak bildirmek zorunda oldukları ilkelere gerçekten sahiplerse, taşıma hakkına sahip oldukları düşünceyi taşımaktır. Kavga alanı eylem alanıdır, yani bireysel ve geçici alandır. “Hareketsiz muharrik güç”, hareket hâline geçmeksizin hareketi üretir ve yönetir. Bilgi, eylemin değişimlerine katılmaksızın eylemi aydınlatır; manevî olan maddî olana kılavuzluk eder. Böylece her şey, kendi düzeyinde, evrensel hiyerarşide, kendisine ait olan sırada kalır; ama modern dünyada, hâlâ gerçek bir hiyerarşi kavramı nerede bulunabilir ki? Artık hiçbir şey ve hiçbir kimse normal olarak olması gereken yerde değildir; insanlar artık manevî alanda hiçbir gerçek yetki, maddî alanda ise hiçbir yasal güç tanımıyorlar. “Din dışı” çevreler rahat rahat kutsal şeyleri tartışmakta; onların niteliğine, hatta varoluşuna bile itiraz etmektedir. Bu, astın üstü yargılaması, bilgisizliğin bilgelik önüne engeller koyması, yanlışın hakikate üstün gelmesi, beşerî olanın ilâhî olanın yerini alması, yerin göğü yenmesi, bireyin kendisini her şeyin ölçüsü yapması ve tamamen kendi izafî ve yanılabilir aklından çıkardığı yasaları evrene zorla benimsetmeye kalkışmasıdır. “Vay hâlinize sizin, kör kılavuzlar!” denilmekte İncil’de; bugün gerçekten her yerde, sadece başka körleri yöneten ve eğer zamanında durdurulmazlarsa kaçınılmaz olarak onları da kendileriyle birlikte helâk olacakları duruma doğru götüren körleri görmekteyiz!

ALTINCI BÖLÜM

TOPLUMSAL KARGAŞA

Bu incelemede, bizi ancak çok dolaylı olarak ilgilendiren toplumsal görüş açısına özellikle bağlı kalmayı düşünmüyoruz. Çünkü bu görüş açısı, temel ilkelerden oldukça uzak bir uygulamayı temsil etmektedir ve yine çünkü, ne olursa olsun, modern dünyanın yeniden düzelmesi hiç de bu alanda başlamayacaktır. Bu düzeltme işine gerçekten ters yönde gidilmişse, yani ilkelerden hareket etmek yerine, sonuçlardan hareket edilmişse; modern dünyanın ayağa kalkması, ister istemez ciddi bir temelden yoksun kalacak ve tamamen aldatıcı olacaktır. Bundan istikrarlı, kalıcı hiçbir şey çıkmayacak ve her şeye sürekli yeniden başlanacaktır. Çünkü her şeyden önce, temel hakikatler üzerinde anlaşmaya varma ihmal edilmektedir. Bu nedenle, kelimeye en geniş anlamını vererek de olsa, siyasal olaylara bir çağın zihniyetinin basit dış göstergeler değerinden başka bir değer vermek bizim için mümkün

değildir. Ama bu ilişki altında bile, modern kargaşanın belirtilerini tamamen susuşla geçiştiremeyiz.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Batı dünyasının bugünkü durumunda, hiç kimse kendi tabiatı gereği normal olarak kendisine uygun olan yerde bulunmuyor. Kastların artık mevcut olmadığını söylerken demek istenen de budur. Çünkü gerçek geleneksel anlamında anlaşılırsa kast, aslında içerdiği bütün özel yetenekleriyle kişisel yaratılıştan başka bir şey değildir. Bu özel yetenekler, her insanın şu ya da bu belirli bir işlevi gerçekleştirmesini sağlar. Herhangi bir göreve gelmek, artık hiçbir yasal kurala bağlı bulunmadığına göre, bundan kaçınılmaz olarak herkesin, ne olursa olsun her şeyi yapabileceği ve çoğu kez de en az yetkili olduğu şeyi yapacağı sonucu çıkmaktadır. Toplumda kişinin oynayacağı rol, gerçekte var olmayan bir tesadüfle değil de¹, tesadüf sanısı verebilecek şeyle, yani her çeşit tesadüfî durumların birbirine girip karmakarışık olmasıyla belirlenecektir. Burada en az görünecek olan faktör, benzeri durumda hesap edilmesi gereken tek faktör olacaktır, yani bununla insanlar arasında mevcut yaratılış farklılıklarını kastediyoruz. Bütün bu kargaşanın sebebi, tüm toplumsal hiyerarşinin inkârını da peşinden sürükleyen bizzat bu farkların inkârıdır. Bu inkâr, önce belki de az bilinçliydi ve kuramsal olmaktan çok uygulamayla ilgiliydi. Çünkü kastların birbirine karışması, onların tamamen ortadan kaldırılmalarından öncedir veya başka bir deyişle, farkları hiç hesaba katmamayı başarmadan önce, bireylerin tabiatı konusunda yanılığa dü-

-
1. İnsanların tesadüf dedikleri şey basitçe, onların sebepler hakkındaki bilgisizlikleridir. Herhangi bir şeyin tesadüfen meydana geldiğini söylerken, eğer sebep olmadığı söylenmek isteniyorsa, o zaman kendi içinde çelişkili bir varsayım olur.

şülmüştür. Bu inkâr diyoruz, daha sonra modernlerce “eşitlik” adı altında sözde ilke hâline getirilmiştir. İki varlığın, hem birbirinden gerçekten farklı, hem de her bakımdan birbirinin tamamen benzeri olamayacağı gibi basit bir nedenle, eşitliğin hiçbir yerde bulunamayacağını göstermek çok kolaydır. Bu hayalî düşünceden doğan tüm saçma sonuçları ortaya çıkarmak yine de çok kolaydır; örneğin, sanki herkes aynı şeyi eşit şekilde anlamaya elverişliymiş gibi ve sanki aynı yöntemler, onlara bunu anlatabilmek için aralarında ayırım gözetmeksizin herkese uygun geliyormuş gibi, herkese aynı öğretimi uygulayarak bu düşünce adına her yerde tam bir tekbiçimcilik (*uniformité*) uyandırmak istenmektedir. Nitekim daha sonra açıklayacağımız nedenlerden ötürü, modern dünyanın her tarafında meydana geldiği gibi, sadece ilkel ve karmakarışık kavramlar birikiminin amaçlandığı ve niteliğin niceliğe tamamen feda edildiği, bugünkü öğretimin bütünüyle laftan ibaret olan (*verbale*) ve sadece kitaba bağlı kalınan “kitabî” (*livresque*) anlayışı içinde, gerçekten “anlamak”tan daha ziyade “öğrenmek” mi söz konusudur; yani hafıza (*mémoire*), aklın (*intelligence*) yerine mi konulmak isteniyor, diye soruyor insan kendi kendine: Bu, her zaman çokluk içinde dağılma demektir. Burada “zorunlu öğretim”in zararları hakkında da söylenecek çok şey vardır; ama şimdi bu konu üzerinde durmanın sırası değildir; kendimize çizdiğimiz çerçevenin dışına çıkmamak için, bugün hiçbirini unutmadan art arda saymayı iddia edemeyeceğimiz kadar çok sayıda olan bu düzensizlik öğelerinden biri olarak “eşitlikçi” (*égalitaire*) kavramların özel bir sonucu olduğunu bu arada belirtip geçelim.

Doğal olarak “eşitlik”, “ilerleme” veya hemen hemen tüm çağdaşlarımızın körü körüne kabul ettiği ve pek çoğununun

18. yüzyıl boyunca net olarak ifade edilmeye başlandığı öteki “laik dogmalar” gibi kavramlarla karşılaştığımız zaman, bu tür düşüncelerin kendiliğinden ortaya çıktığını kabul etmek bizim için mümkün değildir. Kısacası, bunlar etkilerini ancak etkili olabilmek için önceden hazırlanmış bir ortamda gösteren, kelimenin tam anlamıyla gerçek “telkinler”dir. Bunlar modern çağı belirleyen ruh hâlini kafadan uydurmadılar; ama o ruh hâlinin geniş bir şekilde sürdürülmesine, onun geliştirilmesine katkıda bulundular; öyle ki eğer bu telkinler olmasaydı, hiç kuşkusuz bu ruh hâli bu noktaya ulaşamazdı. Bu “telkinler” ortadan kalkacak olsa, genel zihniyet neredeyse yönünü değiştirmek zorunda kalır. Bu nedenle, bunlar kargaşayı artırmazlar bile, onu sürdürmekte bazı çıkarları olanlarca çok büyük bir özenle korunmaktadır. Yine bu yüzden, her şeyin tartışmaya açıldığının ileri sürüldüğü bir çağda tartışılmasına asla izin verilmeyen yegâne konular bunlardır. Zaten benzeri düşünceleri yayanların içtenlik derecelerini doğru olarak saptamak, bazı insanların kendi yalanlarına kendilerinin ne ölçüde takıldıklarını ve başkalarını etkilerken kendilerini ne derecede etkilediklerini bilmek güçtür. Hatta bu tür bir propagandada aldanmış rolü oynayanlar, çoğunlukla ona çok iyi alet olmaktadır. Çünkü onlar, inanmış gibi görünmekte güçlük çektikleri bir kanaati oraya taşırlar. Ama bütün bunların ardında ve en azından kökeninde, çok daha bilinçli bir eylem ve ancak piyasaya sürdükleri fikirler hakkında ne yapacaklarını çok iyi bilen insanların bir yönetimi gereklidir. “Fikirler”den söz ettik, ama bu sözcüğün burada kullanılması çok yanlışır; çünkü şurası gayet açıktır ki, burada ne saf fikirler ne de uzaktan yakından entelektüel düzeye ait olan bir şey söz konusudur: Daha doğrusu bunlar, özellikle duygusal tepkiler uyandırmayı amaçlayan, kitleler üzerinde etki yapmak için gerçekten en

etkin ve en kolay vasıta olan sahte fikirlerdir; “sözde fikirler” denmesi daha doğru olur. Bu bağlamda zaten sözcük, simgesi olduğu kabul edilen kavramın öneminden daha büyük bir önemi haizdir. Modern “putlar”ın çoğuysa, gerçekten sadece sözcüklerdir; çünkü burada “lafazanlık” (*verbalisme*) diye bilinen tuhaf durum meydana gelmektedir. Bu durumda sözcüklerin ahenkli oluşu, düşünce izlenimi vermeye yetmektedir. Hatiplerin kalabalıklar üzerinde bıraktıkları etki, bu bakımdan özellikle ilginçtir. Burada tamamen ipnotizmacıların telkinine benzer bir telkin usûlünün söz konusu olduğunu anlamak için, konuyu çok yakından incelemeye ihtiyaç yoktur.

Ama bu düşünceler üzerinde daha fazla durmayalım ve gerçek hiyerarşinin inkâr edilmesinin doğurduğu sonuçlara dönelim. Şunu hemen belirtelim ki, olayların bugünkü durumunda, bir insan kendi işlevini sadece istisnâî bir şekilde ve rastlantı sonucu olarak yerine getirmiyor; oysa normal olarak istisna olması gereken, tam tersi bir durumdur. Fakat aynı zamanda bazen öyle oluyor ki aynı insanın, sanki yeteneklerini istediği zaman değiştirebilmiş gibi, sırayla tamamen farklı görevleri yerine getirmesi isteniyor. Böyle aşırı derecede bir “uzmanlaşma” çağında bu durum akla aykırı gibi görünebilir; ama özellikle siyasal alanda durum böyle olmaktadır. Her ne kadar “uzmanlar”ın istidadı çoğu kez çok aldatici ve her hâlükârda çok dar bir alan içinde sınırlandırılmışsa da, bununla birlikte bu istidada inanıldığı da bir gerçektir; tam istidatsızlığın bile nadiren bir engel teşkil ettiği, siyaset adamlarının mesleği söz konusu olduğu zaman, peki nasıl oluyor da bu inanç hiçbir rol oynamıyor diye soruyor insan kendi kendine. Bununla birlikte, iyi düşünülürse, bu konuda hayret edilebilecek hiçbir şeyin olmadığı ve kısaca bunun “demokratik” an-

layışın çok doğal bir sonucu olduğu kolayca görülür; demokratik anlayış gereğince iktidar aşağıdan gelir ve temel olarak çoğunluğa dayanır; bu da zorunlu olarak her gerçek istidadın dışta bırakılması doğal sonucunu doğurur. Çünkü istidat her zaman bir üstünlüktür, en azından izafi bir üstünlüktür ve ancak çok az sayıda insana özgü olabilir.

Burada bir yandan, “demokratik” düşüncenin altında gizlenen safsataları, öte yandan da, bu düşüncüyü modern zihniyetin bütününe bağlayan bağları belirtmek için bazı açıklamalar yapmak yararlı olacaktır. Kendi görüş açımız belli olduğundan, bu gözlemlerin uzaktan ve yakından karışmak istemediğimiz her tür parti sorunlarının ve her tür siyasal çekişmenin dışında dile getirileceğine işaret etmek de bir yerde gereksizdir. Hangisi olursa olsun, başka bir inceleme konusunda davranacağımız gibi, bu olayları incelerken de mutlak bir tarafsızlıkla inceliyoruz. Bütün bunların temelinde nelerin yattığını mümkün olduğu kadar net bir şekilde anlamaya çalışıyoruz. Bu tutumumuz, çağdaşlarımızın bu konuda içine düştükleri bütün yanılsamaların dağılması için de zorunlu ve biricik koşuldur. Biraz farklı olmalarına rağmen, yine de birbirine bağlı fikirler hakkında az önce dediğimiz gibi, burada da gerçekten “telkin” söz konusudur. İnsan bunun sadece bir telkin olduğunu bilir bilmez ve nasıl etki ettiğini anlar anlamaz, artık telkin etkili olamaz. Bu tür şeylere karşı bugün Alman filozoflarından alınan özel dilde denildiği gibi, biraz derince ve tamamen “nesnel” bir inceleme, hiçbir şeyi kanıtlamayan ve sadece basit, kişisel tercihlerin ifadesi olan, tüm duygusal, tumturaklı sözlerden ve parti polemiklerinden daha başka şekilde etkili olmaktadır.

“Demokrasi”ye karşı yapılacak en kararlı, en çarpıcı eleştiri birkaç kelimeyle özetlenebilir: Üstün olan aşağı olandan

doğamaz; çünkü “büyük”, “küçük”ten çıkamaz; kendisine karşı hiçbir şeyin karşı çıkamayacağı mutlak bir kesinliktir bu. Başka bir alana uygulanınca, aynı eleştirinin “materyalizm/ maddecilik” için de geçerli olduğunu belirtmek yerinde olur; bu uygunlukta tesadüfî hiçbir şey yoktur; bu iki şey ilk bakışta sanıldığından daha çok sıkı bir şekilde birbirine bağlıdır. Şurası gün gibi açıktır ki, halk bizzat sahip olmadığı bir gücü başkasına veremez. Gerçek iktidar, ancak yukarıdan gelebilir. Bu nedenle sırası gelmişken söyleyelim, ancak sosyal alandan yüksek olan bir şeyin, yani manevî bir otoritenin tasvibiyle bu iktidar meşru kabul edilebilir; eğer durum başka türlü olursa, bu olsa olsa ancak bir iktidar taklidi, ilke yokluğundan dolayı haklı görülemeyen, meşru sayılmayan ve içinde sadece düzensizlik ve kargaşanın hüküm sürdüğü bir durum olur. Maddî iktidar, manevî otoriteden bağımsız olmak ve sonra siyasal amaçlarla kullanacağını iddia ederek onu kendisine bağlamak isteyince, her tür hiyerarşinin altüst olduğu bir durum baş gösterir; bu da, daha başka zorbalıklara yol açacak olan ilk zorbalıktır. Ayrıca diyebiliriz ki, örneğin 14. yüzyıldan beri bizzat Fransız krallığı, daha sonra kendisini devirecek olan ihtilâli bilinçsizce hazırlamaya çalışmıştır. Belki bir gün bu noktayı gerektiği gibi açıklayıp geliştirme fırsatı bulacağız; şimdilik sadece çok kısa biçimde değinebiliyoruz.

Her ne kadar “demokrasi”, halkın bizzat kendi kendini yönetmesi diye tanımlanıyorsa da, bu, gerçekten imkânsız bir şeydir; hatta ne çağımızda ne de herhangi bir başka çağda basit bir gerçeklik payı olabilen bir şeydir. Kendimizi kelimelerle aldatmayalım. Ayrıca insanların, aynı anda hem yöneten hem de yönetilen olabileceklerini kabul etmek bir çelişkidir; çünkü Aristo’nun ifadesiyle söyleyecek olursak, ay-

nı varlık, aynı zamanda ve aynı ilgi içinde hem “eylem hâlinde” (*en act*) hem de “kuvvet hâlinde” (*en puissance*) olamaz. Burada zorunlu olarak iki terimin karşı karşıya olmasını gerektiren bir ilişki vardır: Gayri meşru da olsa ve bizzat kendilerine mal ettikleri haktan başka iktidarda bir hakları olmasa da, eğer yöneticiler yoksa yönetilenler de yoktur. Fakat modern dünyada yöneticilerin büyük ustalığı, halkın kendi kendini yönettiğine halkı inandırmalarıdır. Halk da buna memnuniyetle inanır; çünkü, bununla pohpohlanmaktadır ve zaten bunun imkânsız bir şey olduğunu göremeyecek kadar düşünceden yoksundur halk.

İşte bu yanılısamayı yaratmak için “kamuya oy hakkı” denen şey icat edilmiştir: Yasayı koyanın, çoğunluğun kanaati olduğu farz ediliyor; ama burada farkına varılamayan husus, halkın kanaatinin çok kolayca yönlendirilebileceği ve değiştirilebileceği hususudur. Uygun telkinler yardımıyla kamuoyunda her zaman şu veya bu, belli bir yönde giden akımlar meydana getirilebilir. “Kamuoyu yaratmak” deyiminden ilk kez kimin söz ettiğini pek bilmiyoruz ama, bu deyim tamamen doğrudur; aslında sonucu elde etmek için gerekli araçlara gerçekten sahip olanların, her zaman görünürdeki yöneticiler olmadığını da söylemek gerekir. Bu son açıklama, en “önde görünen” politikacıların yetersizliğinin, niçin çok izafî bir önem taşıyor gibi görüldüğünü kuşkusuz ortaya koymaktadır. Ama burada “idarî mekanizma” denilen mekanizmanın çarklarını parçalara ayırıp göstermek söz konusu olmadığından, az önce sözünü ettiğimiz yanılısamayı sürdürmek için bu yetersizliğin imkân sağladığını belirtmekle yetineceğiz: Gerçekten ancak bu koşullarda, söz konusu politikacılar, bu görünümü vererek çoğunluktan çıkıyor gibi görünebilir; çünkü hangi ko-

nuda görüşünü açıklamaya çağırılırsa çağrılınsın, çoğunluk her zaman bilgisiz insanlardan oluşur ve çoğunluğun sayısı kararını, bilinçlice ve işin iç yüzünü bilerek verebilen insanların sayısından kıyaslanamayacak kadar büyüktür.

Bu da bizi, yasayı çoğunluğun yapması gerektiği düşüncesinin niçin temelden yanlış olduğunu doğrudan doğruya söylemeye götürüyor. Çünkü bu düşünce, kaçınılmaz olarak, özellikle kuramsal da olsa ve fiilî bir gerçeğe tekabül etmese de, bunun modern düşüncede nasıl yer ettiğini, tekabül ettiği ve hiç olmazsa görünüşte tatmin ettiği eğilimlerinin neler olduğunu açıklamak gerekmektedir. Bunun en belirgin kusuru ise az önce belirttiğimiz kusurdur: Çoğunluğun fikri ancak yetersizliğin ifadesi olabilir; nitekim yetersizlik de akıl noksanlığından ya da düpedüz tam bir bilgisizlikten ileri gelir. Yeri gelmişken, “kolektif psikoloji”nin bazı gözlemleri söz konusu edilebilir ve özellikle çok bilinen şu husus hatırlatılabilir: Bir kalabalıkta, o kalabalığı meydana getiren bireyler arasında meydana gelen zihinsel tepkilerin bütünü, ortalama bir düzeyde olmak şöyle dursun, en aşağı öğelerinin düzeyinde olan bin çeşit bileşkenin oluşmasına yol açmaktadır. Öte yandan, bazı modern filozofların “evrensel muvâfakat” dedikleri şeyi, sözümona “hakikatin ölçütü” (*critérium de la vérité*) hâline getirerek, çoğunluğun görüşünü üste çıkaran “demokratik” kuramı nasıl entelektüel düzeye taşımak istediklerini de belirtmek uygun olur: Hatta üzerinde bütün insanların anlaştığı bir sorunun gerçekten var olduğu farz edilse bile, bu anlaşma kendi başına hiçbir şey kanıtlayamaz. Fakat öte yandan, bu oy birliği gerçekten varsa bile bu durum çok şüphelidir; çünkü, herhangi bir sorun hakkında hiçbir düşüncesi olmayan ve hatta onu kendilerine hiçbir zaman sorun saymayan pek çok insan vardır. Böyle bir oy

birliğinin var olduğunu saptamak herhâlde olanaksızdır. Öyle ki, bir görüş lehine ve o görüşün doğruluğunun göstergesi olarak ileri sürülen şey, yine sadece çoğunluğun muvâfakatine olmaya indirgenmektedir ve hatta mekân ve zaman içinde zorunlu olarak çok sınırlı bir ortamla yetinile bile, durum yine değişmez. Bu alanda, kuramın bir temelden yoksun olduğu daha açıkça görülmektedir; çünkü, aksine siyasal alan söz konusu olunca, hemen hemen kaçınılmaz olarak işin içine giren duygunun etkisinden kurtulmak bu alanda daha kolaydır. Bazı şeylerin kavranılıp anlaşılmasında başlıca engellerden biri de bu etkidir; hatta bu kavrayışa zahmetsizce ulaşmak için yeterli derecede, genişçe bir entelektüel kapasiteye başka yoldan sahip olanlarda bile bu etki bir engeldir. Heyecana bağlı duygular düşüncüyü engeller. Siyasetin en adî ustalıklarından biri de bu uzlaşmazlıktan çıkar sağlamaktır.

Fakat sorunu biraz daha derinlemesine ele alalım: Modern hükümetlerin ileri sürdükleri ve haklılık nedenlerini kendisinden çıkardıklarını iddia ettikleri bu çoğunluğun yasası tam olarak nedir? Bu, sadece maddenin ve kaba kuvvetin yasasıdır; hatta bu yasa gereğince, kendi ağırlığıyla sürüklenen bir kitle, geçtiği yerde önüne çıkan her şeyi ezer geçer. “Demokrasi” kavramıyla “materyalizm/maddecilik” arasındaki birleşme noktası işte tam buradadır; ayrıca burası aynı kavramın bugünkü zihniyetle bu kadar sıkı biçimde senli benli olmasını da sağlamaktadır. Bu ise, normal düzenin altüst olmasıdır; çünkü bu, çokluğun üstünlüğünün, gerçekten sadece maddî dünyada mevcut olan üstünlüğün ilan edilmesidir.² Aksine manevî

2. “*Numerus stat ex parte materiae*” (Sayı maddenin bir kısmından çıkar) olduğunu görmek için Aquinolu Saint Thomas’ı okumak yeterlidir.

âlemde, kısacası evrensel alanda hiyerarşinin en üst noktasında tevhîd vardır; çünkü her çokluk, kesinlikle bu tevhîd ilkesinden çıkar.³ Ama ilke inkâr edilirse ya da gözden irak tutulursa, artık geriye sadece bizzat maddeyle özdeşleşen saf çokluk kalır. Öte yandan, az önce ağırlıkla ilgili yaptığımız hatırlatma, basit bir benzetmeden daha fazla şeyler ifade eder; çünkü gerçekte ağırlık, kelimenin en olağan anlamıyla fizikî kuvvetler alanında, varlık için gittikçe daralan bir sınır doğuran, aynı zamanda çokluk yönünde ilerleyen ve burada gittikçe büyüyen bir yoğunlukla simgelenen inici ve basınç artırıcı bir eğilimi temsil eder.⁴ Modern çağın başlangıcından beri, beşerî faaliyetin kendisine göre geliştiği yönü belirleyen de gene bu eğilimdir. Belirtmek gerekir ki, hem bölünebilme hem de sınırlanabilme gücüyle madde skolastik öğretinin “bi-reyleme ilkesi” (*principe d’individuation*) dediği şeydir. Ayrıca bu, şimdi ortaya koyduğumuz değerlendirmeleri yukarıda “bi-reycilik” konusunda söylediklerimize bağlamaktadır. Az önce söz konusu edilen eğilimin “bireyselleştirici” eğilim olduğu da söylenebilir. Yahudi-Hıristiyan geleneğinin, ilk tevhîd-

-
3. Bir gerçek düzeyinden diğerine geçerken, benzer bütün durumlarda olduğu gibi burada da analogi tamamen ters yönde uygulanır.
 4. Bu eğilim Hint öğretisinin *tamas* dediği ve cehalet ve karanlığa benzettiği eğilimdir: Dikkat edilecek olursa, analogi uygulaması hakkında az önce söylediklerimize göre, söz konusu edilen basınç ya da yoğunluk, manevî ya da entelektüel alanda ele alınan yoğunlaşmanın tersinedir. Öyle ki ilk anda ne kadar tuhaf görünürse görünsün, gerçekten bu eğilim çokluk içinde bölünmenin ve dağılmanın korelatividir. Nitekim “eşitlik” kavramına göre, en alt düzeyde aşağıdan yukarıya gerçekleştirilen benzerlik için de durum aynıdır. Bu benzerlik, en üstün ve ilkeye özgü birliğin tam karşındadır.

den ayrılan varlıkların “düşüşü” diye belirttiği şey de bu eğilime göre gerçekleşir.⁵ Çokluk kendi ilkesi dışında ele alınca, –tabii bu şekilde artık tevhide de ulaşamaz– toplumsal düzeyde toplumu oluşturan bireylerin sadece aritmetik toplamı gibi kabul edilen topluluktur. Bireylerden üstün hiçbir ilkeye bağlı olmadığına göre, gerçekten de çokluk topluluktur. Bu bakımdan topluluk yasası “demokrasi” düşüncesinin üzerinde temellendiği en büyük çoğunluk yasasıdır.

Burada muhtemel bir karışıklığı gidermek için biraz durmamız gerekiyor: Modern bireycilikten söz ederken, hemen hemen yalnızca entelektüel düzeydeki tezâhürleri inceledik. Toplumsal düzeydeki tezâhürleri için durumun tamamen farklı olduğu sanılabilir. Gerçekten bu, “bireycilik” kelimesi en dar bir anlamda ele alınırsa insan, topluluğu (*collectivité*) bireyin karşısına koyma gibi bir duyguya kapılabilir ve devletin gittikçe artan istilacı rolünün ve toplumsal kurumların sürekli artan karmaşıklığının bireyciliğe karşıt bir eğilimin belirtisi olduğunu düşünebilir. Gerçekteyse durum hiç de öyle değildir; çünkü topluluk, sadece bireyler toplamı olduğu için, bireylere karşıt olamaz; nitekim bizzat devlet, hiçbir üstün ilkenin yansımadığı modern tarzda, yani kitlenin basitçe temsil edilişi şeklinde anlaşılırsa, o da kitlelere karşıt olamaz; oysa bizim tanımladığımız şekliyle bireycilik, gerçekte birey üstü (*supra-individuel*) her ilke ve yasanın inkârından ibarettir. O hâlde toplumsal alanda, hepsi de aynı şekilde modern an-

-
5. Bu nedenle Dante, Lucifer’in simgesel evini dünyanın merkezine, yani ağırlık kuvvetlerinin her yönden birbirine yaklaştığı noktaya yerleştirir. Bu bakımdan, geleneksel öğretilerin çoğunda güneşle simgelenen manevî ya da “semâvî” çekim gücü merkezinin tersidir bu.

layışa ait çeşitli eğilimler arasında çatışmalar, anlaşmazlıklar varsa, bunlar bireycilikle bir başka şey arasında değildir; fakat sadece bireyciliğin çok sayıdaki çeşitleri arasındadır; çünkü bireycilik bu çeşitlere çok elverişlidir. Ayrıca, çokluğu gerçekten birleştirebilecek bir ilke bulunmadığından, bu tür anlaşmazlıkların şimdiye dek görülmemiş biçimde çağımızda daha yoğun ve daha ciddi olacağını anlamak da zor değildir; çünkü kim bireycilik diyorsa zorunlu olarak bölünme diyor demektir. Ayrıca, bu bölünme doğurduğu karmaşık durumla, tamamen maddeci bir uygarlığın kaçınılmaz sonucudur; çünkü bölünme ve çokluğun asıl kökü bizzat maddedir.

Bunları söyledikten sonra, tek meşru anlamında anlaşıl-
lan, elitin inkârı demek olan “demokratik” düşüncenin kaçınılmaz sonucu üzerinde biraz daha durmamız gerekiyor; “demokrasi”nin “aristokrasi”ye karşıt olması boşuna değildir; çünkü aristokrasi kelimesi kesinlikle, en azından etimolojik anlamıyla ele alındığı zaman, elitin iktidarını göstermektedir. Elit, tanımından da anlaşılacağı gibi, ancak küçük bir grup olabilir; onun sadece entelektüel üstünlükten gelen iktidarının, daha açıkçası otoritesinin esas özelliği azınlığı çoğunluğa, hatta yukarıda da söylediğimiz gibi, niteliği niceliğe, dolayısıyla eliti kitleye feda etmek demek olan, demokrasinin dayandığı sayısal güçle hiçbir ortak yanı yoktur. Böylece, gerçek bir elitin başlıca işlevi ve hatta varlığı bile, –çünkü elit var olduğu andan itibaren zorunlu olarak bu işlevi yerine getirir– “eşitlikçi” anlayışa, yani her tür hiyerarşinin inkârına sıkı sıkıya bağlı olan demokrasi ile temelden bağdaşamaz: “Demokratik” düşüncenin temeliyse, herhangi bir bireyin bir başka bireyle eşit tutulmasıdır; çünkü bireyler, sayısal bakımdan eşittir; aslında ancak sayısal olarak eşit olabilirler, başka

türlü eşit olamazlar. Gerçek bir elit, daha önce de söylediğimiz gibi, ancak entelektüel olabilir. Bu nedenle “demokrasi”, ancak saf “entelektüalite”nin bulunmadığı yerde gerçekleşebilir; tıpkı gerçekten modern dünyanın durumunda olduğu gibi. Ancak eşitlik gerçekte imkânsız olduğundan ve herkesi aynı düzeye getirmek için harcanan tüm çabalara rağmen, insanlar arasındaki farklılıkların pratikte ortadan kaldırılması mümkün olmadığından, tuhaf bir mantıksızlıkla, tek gerçek elitin yerine geçtiklerini iddia eden sahte elitler icat etme durumuna gelinmektedir. Bu sahte elitler, büyük ölçüde izafi ve olağan olan ve daima saf maddî alandaki bazı üstünlüklerinin kabul edilmesi üzerine yükselir. Bugünkü durumda, en önemli toplumsal farkın servete, yani tamamen haricî ve salt niceliksel düzeydeki bir üstünlüğe dayanan bir fark olduğu, dikkat edilirse kolayca fark edilebilir. Kısacası bu fark, “demokrasi”yle bağdaşabilen tek farktır; çünkü bu da aynı görüş açısından doğmaktadır. Üstelik şunu da ilave edelim ki günümüzde, bu duruma kendilerini hasım gösteren kimseler bile, hiçbir üstün ilkeyi söz konusu etmediklerinden ötürü, hep aynı yönde gittikleri için, her ne kadar bu durumları daha da artırma tehlikeleri olmasa da, böyle bir kargaşaya etkin bir şekilde çare bulacak durumda da değildir. Yukarıda söylediğimiz gibi, nasıl ki bireyciliğin çeşitleri arasında bir kavga oluyorsa, “eşitlikçi” eğilimi az ya da çok vurgulayan “demokrasi”nin çeşitleri arasında da olmaktadır; nitekim her ikisi de aynı kapıya çıkmaktadır.

Bu birkaç düşünce, çağdaş dünyanın toplumsal durumunu belirtmek ve aynı zamanda öteki alanlarda olduğu kadar bu alanda da kargaşadan kurtulmanın sadece tek bir yolu olduğunu göstermek için bize yeterli görünüyor. Bu yol şudur:

Entelektüalitenin yeniden canlandırılması ve bunun sonucunda yeniden bir elitin oluşmasıdır. Şimdilik Batı’da böyle bir elite yok gözüyle bakılmalıdır; çünkü bu ad, adeta yalnızca gelişmemiş imkânları temsil eden, toplumdan uzaklaşmış ve bağlantısız kimselere verilemez. Gerçekten bu kimselerin genellikle kendilerini modern düşünceye karşı tepki göstermeye iten eğilim ve özlemleri vardır kuşkusuz; fakat etkileri fiilî olarak kendini göstermez; onlarda eksik olan husus, gerçek bilgi ve birdenbire elde edilemeyen geleneksel verilerdir. Kendi başına bırakılan bir akıl (*intelligence*), özellikle her bakımdan böylesine elverişsiz koşullarda, bu verilerin yerini ancak çok kötü bir biçimde ve çok zayıf bir ölçüde tutar. Dolayısıyla, ilke ve öğretisel yönetim yokluğundan, geriye dağınık ve çoğu kez yolunu şaşırان çabalar kalıyor: Denilebilir ki modern dünya, kendi dağılmasıyla kendini savunmaktadır; hatta hasımları bile kendilerini bu dağılmadan kurtaramamaktadır. Bu hasımlar, modern düşüncenin apaçık bir başarı sahibi olduğu “din dışı” alanda kaldıkları sürece, durum böyle olacaktır; çünkü, modern düşüncenin biricik alanı bu alandır. Nitekim hasımlar bu alanda kalırlarsa, her şeye rağmen, bu düşüncenin onlar üzerinde çok kuvvetli bir etkisi olacaktır. Bu nedenle, kuşku götürmez bir iyi niyetle canlanan bunca insan, işe mutlaka ilkelerden başlamak gerektiğini anlayamamakta ve güçlerini, bu koşullarda gerçek ya da kalıcı hiçbir şeyin yapılamayacağı izafi, toplumsal ya da daha başka şu ya da bu alanda boşa harcamakta inat etmektedir. Oysa gerçek elit, ne doğrudan doğruya bu alanlara girer, ne de haricî bir eyleme karışır; elit her şeyi, avamın anlayamayacağı bir etkiyle yönetir. Bu etki ne kadar derinse, o kadar az görünür. Yukarıda sözünü ettiğimiz ve bununla birlikte hiçbir gerçek entelektüaliteyi gerektirmeyen telkinlerin gücü düşünülürse,

kendi mahiyeti gereği çok gizli bir biçimde etkin olacağı ve kaynağını saf entelektüaliteden alacağı için, yukarıdaki etki gibi bir etkinin gücünün ne olacağını kolayca tahmin edebiliriz. Bu güç, çokluğun doğurduğu bölünmeyle ve yalan ya da yanılsama olan her şeyin içerdiği zayıflıkla azalmak bir yana, aksine ilkesel birlik içindeki yoğunlaşmayla daha da yoğunlaşacak ve hatta hakikatin gücüyle özdeşleşecektir.

* * *

YEDİNCİ BÖLÜM

MADDÎ BİR UYGARLIK

Bize öyle geliyor ki, buraya kadar incelediğimiz konulardan şu sonuç çıkıyor: Modern Batı uygarlığının sadece maddî bir uygarlık olduğunu söylemekte Doğulular tamamen haklıdır: Batı uygarlığı salt bu yönde gelişmiştir ve hangi bakış açısından ele alınırsa alınsın, bu maddîleştirmenin az ya da çok doğrudan sonuçları karşısında buluruz kendimizi. Bununla birlikte, bu konuda söylediklerimizi tamamlamamız ve her şeyden önce “materyalizm”/maddecilik gibi bir kelimenin hangi farklı anlamlarda kullanıldığını açıklamamız gerekiyor; çünkü, bu kelimeyi çağdaş dünyayı belirtmek için kullanırsak, kendilerinin çok “modern” olduklarını iddia ettikleri hâlde, hiç de “maddeci” olmadıklarına inanan bazı kişiler buna karşı çıkacaklar ve bunun gerçek bir iftira olduğunu sanacaklardır. O hâlde bu konuda meydana gelebilecek bütün yanlış anlamaları önceden gidermek için bir açıklama gerekiyor.

“Materyalizm”/maddecilik kelimesinin ancak 18. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanması oldukça manidardır. Bu kelime filozof Berkeley tarafından icat edilmiştir. O, bu kelimeyi, maddenin gerçek varlığını kabul eden her kuramı belirtmek için kullanmıştır. Burada maddenin varlığı meselesi söz konusu değildir; bunu söylemeye bile gerek duymuyoruz. Daha sonraları aynı kelime çok sınırlı bir anlam kazanmıştır; o zamandan beri de bu sınırlı anlamı korumuştur: Bu kelime belli bir kavramı nitelemiştir. Bu kavrama göre, madde ve maddeden doğan şeylerden başka hiçbir şey mevcut değildir. Böyle bir kavramın yeni olduğunu belirtmek yerinde olur. Gerçek şu ki bu kavram, özü itibariyle modern düşünüşün bir ürünüdür; dolayısıyla modern düşünüşe özgü eğilimlerin en azından bir kısmına tekabül eder.¹ Ama biz burada “materyalizm”den/maddecilikten, çok daha geniş ama çok net olarak, özellikle başka bir anlamda söz etme niyetindeyiz: O zaman bu kelimenin düşündürdüğü şey, bir kafa yapısıdır; biraz önce tanımladığımız anlayış, öteki birçok anlayış arasından sadece biridir. Bu düşünce yapısı kendi başına her tür felsefî kuramdan bağımsızdır. Bu kafa yapısı, az ya da çok bilinçli olarak maddî alana ait şeylere ve onunla ilgili zihinsel uğraşlara üstünlük vermekten ibaret olan kafa yapısıdır; bu zihinsel uğraşlar ister belli bir görünüşte olsun, isterse tamamen uygulama niteliğinde olsun. Nitekim çağdaşlarımızın büyük çoğunluğunun zihniyetinin de bu olduğu cidden inkâr edilemez.

-
1. 18. yüzyıldan önce, Yunan atomculuğundan tutun da Kartezyen fiziğine kadar “mekanist” kavramlar vardı; ama bugünkü anlamıyla materyalizmin ortaya çıkışından beri, iki terim arasında bazı benzerlikler, bir tür maddî dayanışma oluşturmuş olmalarına rağmen, “mekanikçilik”le “maddecilik”i birbirine karıştırmamak gerekir.

Son yüzyıllarda gelişen “din dışı” bilimin tümü, sadece algılanabilen âlemin incelenmesidir. Bu inceleme salt bu alanı kapsamaktadır ve bu incelemenin yöntemleri de sadece bu alana uygulanabilmektedir. Oysa öteki yöntemler dışta tutulup sadece bu yöntemler “bilimsel” olarak ilân edilmişlerdir; bu da maddî şeylerle ilgili olmayan her bilimi inkar etmek anlamına gelmektedir. Böyle düşünenler ve hatta kendilerini özellikle söz konusu bilimlere adayınlar arasında, kendilerinin “maddeci” olduklarının açıklanmasını ve bu adı taşıyan felsefî kurama katılmasını reddeden çok insan vardır; hatta samimi olarak bir dinî inancı benimsediklerini seve seve söyleyenler bile olmuştur. Ama onların “bilimsel” tavırları, kesin kes maddeci olanların tavırlarından önemli ölçüde farklı değildir. Dinsel açıdan, modern bilimin tanrıtanımaç olarak mı yoksa maddeci olarak mı açıklanması gerektiği sorunu sık sık tartışılmış ve çoğunlukla da bu sorun yanlış biçimde ele alınmıştır. Bu bilimin kesinlikle ateizm ya da materyalizm/maddecilik taraftarı olduğunu açıkça söylemeyeceği ve şu ya da bu filozofun yaptığı gibi, bazı şeyler hakkında şeklî bir inkârla karar vermeksizin, taraf tutmayı bilmediğini söylemekle yetineceği çok açıktır. Öyleyse bu bilimle ilgili olarak, pratik maddecilik diye aktarabileceğimiz fiilî bir maddecilikten söz edebiliriz. Ama bunun zararı belki daha da ciddidir; çünkü bu zarar daha derin, daha yaygındır. Felsefî bir tavır, filozofluğu “meslek” edinmiş bir insanda bile çok yüzeysel olabilir. Üstelik inkâr karşısında gerileyen, ama tam bir ilgisizliğe de razı olan insanlar vardır ve en korkuncu da bu ilgisizliktir; çünkü bir şeyi inkâr etmek için de, ne denli az olursa olsun, yine o şey üzerinde düşünmek gerekir. Oysaki burada, hiçbir şekilde artık onu düşünmeme sonucuna varılıyor. Sadece maddeyle ilgilenen bir bilim kendini olabilecek tek bilimmiş gibi su-

narsa, insanlar da bu bilim dışında geçerli hiçbir bilginin olmayacağını tartışılmaz bir gerçek gibi kabul etmeye alışmışlarsa, onlara verilen bütün eğitim, bu bilimin, tam anlamıyla “bilimcilik”in (*scientisme*) hurafesiyle o insanların kafalarını doldurursa, bu insanlar pratikte nasıl maddeci olmasınlar? Yani tüm zihinsel uğraşlarını nasıl madde yönüne çevirmesinler?

Modernlere göre, görülebilen ve dokunulabilen şeyler dışında hiçbir şey var görünmüyor ya da en azından, bunlar dışında bir başka şeyin var olabileceğini kuramsal olarak kabul etseler bile, onu sadece bilinmeyen olarak değil, aynı zamanda “bilinemez” diye ilan etmekte acele ederler. Tabii bu anlayış onlarla uğraşmalarını engeller. Bununla birlikte, her ne kadar bir “öte dünya” düşüncesi edinmeye çalışanlar varsa da, buna ancak muhayyilelerinde yer verdikleri için, öte dünyayı, bu dünya modeline göre düşünmektedirler ve zaman, mekân ve hatta bir tür “cismânîlik” (*corporéité*) dahil olmak üzere, bu dünyaya özgü olan hayat şartlarını oraya taşımaktadırlar. Başka bir yerde, ruh çağırma ile ilgili düşünceler konusunda, kaba bir şekilde maddileştirilmiş bu tür tasarımlardan özellikle çarpıcı örnekler verdik. Ama o örneklerde, her ne kadar bu özelliğin karikatürize edilecek kadar abartıldığı aşırı bir durum varsa da, spiritizm* ve az ya da çok ona benzeyen cemaatlerin bu tür şeyleri tekellerine aldıklarını sanmak bir hata olur. Üstelik çok genel bir biçimde, muhayyilenin hiçbir şey bulamayacağı ve normal olarak kendisine yasaklanmış ol-

* Ölülerin ruhlarının, maddî fakat gayet ince bir cismi muhafaza ederek bakî bir hayat sürdürdüklerini, maddî şahsiyete sahip olduklarını, bunların alelade gözlerle görülemeyeceğini, ancak yaşayan kimselerle bazı hallerde ve bilhassa medyumlar vasıtasıyla münasebette bulunabileceklerini kabul eden meslek.

ması gereken alanlara girmesi de, modern Batılıların algılanabilen âlemin üstüne yükselme konusundaki yetersizliklerini çok açıkça gösteren bir olaydır. Çoğu kimse “kavramak”la “tahayyül etmek” arasındaki farkı bilmiyor; hatta Kant gibi filozoflar, tasarıma elverişli olmayan her şeye “kavranamaz” ya da “düşünülemez” diyecek kadar ileri gittiler. Bu yüzden “spiritüalizm” ya da “idealizm” denilen şeyler de çoğu kez konum değiştirmiş bir tür maddecilikten başka bir şey değildir. Bu söylediğimiz sadece “neo spiritüalizm” adı altında belirttiğimiz akım için değil, fakat aynı zamanda kendini materyalizmin karşıtı olarak gören felsefi spiritüalizm için de doğrudur. Doğrusunu söylemek gerekirse, felsefi anlamda anlaşılın spiritüalizm ve materyalizm (ruhçuluk ve maddecilik) biri olmadan öteki anlaşılabilir: Açıkçası bunlar, Kartezyen düalizminin iki yarısıdır; onların temel ayrılıkları bir tür karşıtlığa (*antagonisme*) dönüştürülmüştür ve o zamandan beri, bütün felsefe bu iki terim arasında gidip gelmekte ve bunları aşamaktadır. Adı öyle olmasına rağmen, spiritüalizmin maneviyatla (*spiritualité*) hiçbir ortak yanı yoktur; bunun materyalizm/maddecilik ile olan tartışması, üstün bir görüş açısına ulaşmaları ve bu karşıtlıkların, aslında, hemen hemen birbirinin eş değeri olduğunu görenleri, ancak tamamen ilgisiz bırakabilir; onların pek çok noktadaki sözümona karşıtlığı, bayağı bir laf tartışmasına indirgenmektedir.

Modernler genellikle ölçülen, hesaplanan ve tartılan şeyleri, yani kısacası maddî şeyleri kapsayan bilimin dışında başka bir bilimi kavrayamazlar; çünkü niceliksel (*quantitatif*) görüş açısı ancak bunlara uygulanabilmektedir. Niteliği niceliğe indirgeme iddiası, modern bilimin en belirgin özelliğidir. Bu yönde öyle bir noktaya gelindi ki, ölçünün sokulmasının

mümkün olmadığı yerde, gerçek anlamda bilimin de mevcut olmadığına ve niceliksel ilişkileri açıklayan bilimsel yasalardan başka yasaların bulunmadığına inanıldı. Descartes “mekanikçilik”i bu eğilimin başlangıcı oldu. Kartezyen fiziğinin başarısızlığına rağmen, bu eğilim o zamandan beri hep artmıştır; çünkü o belli bir kurama değil, genel bir bilimsel bilgi kavramına bağlanmıştır. Bugün ölçü, mahiyeti gereği belli bir ölçüye gelmeyen psikolojik alana bile uygulanmak isteniyor. Sonunda ölçme imkânının sadece maddeye bağlı bir özelliğe dayandığı anlaşılmaz hâle geliyor. Bu özelliğin var olan her şeyi kapsadığı düşünülmedikçe, bu ölçme işi maddenin sınırsız bölünebilme özelliğidir. Bu da her şeyi maddileştirme anlamına gelir. Daha önce söylediğimiz gibi, bölünmenin ve saf çokluğun kaynağı maddedir. Nicelik bakış açısına mal edilen ve daha önce gösterdiğimiz gibi, toplumsal alana varıncaya kadar her yerde bulunan bu üstünlük, zorunlu olarak felsefi materyalizme bağlı olmasa da, yukarıda belirttiğimiz anlamda materyalizmden kaynaklanmaktadır; nitekim bu üstünlük, modern düşünce eğilimlerinin gelişimi içinde hep önde gitmiştir. Niteliği niceliğe indirgemek istemenin gayri meşru olduğu konusu üzerinde ve az ya da çok “mekanist” biçime bağlanan tüm açıklama girişimlerinin yetersiz olduğu konusu üzerinde fazla durmayacağız; amacımız bu değil. Bu bakımdan, sadece duyularla algılanabilen düzende/âlem-i mahsûsâtta (*ordre sensible*) bile, bu tür bir bilimin gerçekle/realiteyle çok az bir ilişkisi olduğunu belirteceğiz; öyle ki bu realitenin en önemli kısmı zorunlu olarak bu bilimin dışında kalmaktadır.

“Realite” konusunda, pek çok kimsenin gözünden kaçabilen, ama sözünü ettiğimiz kafa yapısının bir göstergesi olarak çok dikkat edilmesi gereken bir başka olgudan söz etme nok-

tasına gelmiş bulunuyoruz: Bu realite adı, günlük kullanımda, salt algılanabilen realiteyle ilgili olarak kullanılmaktadır. Dil bir toplumun ve bir çağın zihniyetinin ifadesi olduğu için, bu sözcüğü böyle kullananlar için, bundan, duyuların içine girmeyen her şeyin “irreel”, yani gerçek dışı, yani bir yanılısma ve hatta hiç var olmadığı sonucunu çıkarmak gerekiyor; belki de onlar açıkça bunun bilincinde olmayabilirler, ama bu olumsuz inanç yine de onların kalplerinde iyice yer etmiştir. Ayrıca her ne kadar onlar aksini iddia etseler bile, şundan emin olabiliriz ki, bunun farkına varmamalarına rağmen, bu olumsuz kanaat onlar nezdinde ancak çok haricî bir şeyin karşılığı olarak durmaktadır; her ne kadar bu kanaat tamamen sözlü olarak ifade edilmese de durum yine aynıdır. Eğer bunda bir abartma yaptığımız sanısına varılacak olursa, sadece çoğu insanların sözde dinî inançlarının nelere indirgendiğini görmek gerekecektir: Bunlar, hiçbir zaman kendilerine mal edemedikleri ve hiçbir zaman üzerinde en ufak bir şekilde kafa yormadıkları, ama belleklerinde tuttukları, okulda öğrenilen ve tamamen bir teyp gibi ezberlenen bilgilerdir. Herkes gibi onlar da bu bilgileri fırsat oldukça tekrarlayıp dururlar; çünkü onlar belli bir biçimciliğin birer parçasıdır; işte, onların din adı altında anlayabildikleri her şey budur. Dinin bu şekilde “asgarîye indirgenmesi”nden daha önce söz ettik; söz konusu “lafazanlık” (*verbalisme*) da dini bu şekilde asgarîye indirgemenin son basamaklarından birini temsil eder. Sözde “inanmayanlar”ın pratik maddecilik konusunda “inanmayanlar”dan hiçbir hususta geri kalmadıklarını, dini asgarîye indirgeme işi açıkça göstermektedir. İleride yine bu konuya döneceğiz; ama daha önce, modern bilimin maddeci özelliğiyle ilgili değerlendirmeleri bitirmemiz gerekiyor. Çünkü bu sorun, değişik açılardan ele alınması gereken bir sorundur.

Daha önce de belirtmiş olmamıza rağmen, modern bilimlerin, çıkar gütmeyen nesnel bir bilgi özelliği taşımadığını ve onların nazarı değerlerine inananlar için bile bu bilginin, tamamen pratik çıkarları gizleyen, ama aynı zamanda sahte bir entelektüalite yanılması da muhafaza eden bir maske olduğunu hatırlatmamız gerekiyor. Bizzat Descartes, fiziği kurarken bundan özellikle bir mekanik, bir tıp ve bir ahlâk sistemi çıkarmayı düşünüyordu. Ama Anglo-Sakson deneyciliğinin (*empirisme anglo-saxon*) yayılmasıyla iş tamamen değişti. Üstelik halkın gözünde bilime saygınlık kazandıran husus, gerçekleştirmeleri için bilimin olanak sağladığı pratik sonuçlardır sadece. Çünkü burada da görülebilen şeyler söz konusudur. “Pragmatizm”in, bütün modern felsefenin ulaştığı en son sonuç olduğunu ve felsefenin çöküşünde son aşamayı belirttiğini söylemiştik. Ama felsefenin dışında da, çok uzun bir süredir dağınık ve sistemleştirilmemiş bir “pragmatizm” vardır; pratik materyalizm, teorik materyalizm için ne ise, avamın “sağduyu” (*bon sens*) dediği şeyle karıştırılan bu pragmatizm de felsefi pragmatizm için odur. Hemen hemen içgüdüsel olan bu pragmatizm, nitekim maddeci eğilimden hiç ayrılmaz: “Sağduyu” dünyevî ufku aşamamaktan ve aynı zamanda hemen pratik yarar sağlamayacak şeylerle uğraşmamaktan ibarettir; sağduyu için özellikle duyulabilen dünya “gerçek”tir ve duyulardan gelmeyen bilgi yok kabul edilir; sadece duyulardan gelen bilgi bilgidir. Yine sağduyu için, bu sınırlı bilgi ancak maddî ihtiyaçları ve bazen de belli bir duygusallığı tatmin edebildiği ölçüde değer kazanır; çünkü çağdaş “ahlâkçılık”a aykırı düşmek pahasına da olsa, duygunun gerçekte maddeye çok yakın olduğunu açıkça söylemek gerekir. Bütün bunlarda, pratik amaçların gerçekleştirilebilmesine yardımcı olmanın ve sadece insan tekinin en bayağı ve bedensel yanının isteklerine

boyun eğmiş basit bir alet ya da Bergson'un ilginç bir ifadesiyle “aletler yapan bir alet” olmanın dışında, akla (*intelligence*) hiçbir yer kalmıyor; dolayısıyla bütün biçimleriyle “pragmatizm” demek, hakikat konusunda tam bir bilgisizlik demektir.

Bu koşullarda sanayi, artık sadece bilimin bir uygulaması değildir; öyle olsaydı, bilim kendi içinde tamamen uygulamadan bağımsız olması gerekirdi. Oysa sanayi, bilimin varlık sebebi ve ispatı gibi bir şey oluyor; öyle ki burada da normal ilişkiler altüst olmaktadır. Modern dünyanın kendi tarzında bilim yaptığını iddia ettiği zamanlarda bile, tüm güçlerini yoğunlaştırması gerçekte, sanayi ve “makineleşme”nin geliştirilmesinden başka hiçbir şey için değildir: Böylece maddeye hâkim olmak ve onu kendi kullanımlarına tâbi kılmak isterken, başta da dediğimiz gibi, ancak onun kölesi olabildiler: Sadece entelektüel tutkularını –eğer bu kelimeyi böyle bir durumda kullanmaya izin varsa– makineler icat ve inşa ederek sınırlandırmakla kalmadılar, fakat aynı zamanda sonunda kendileri de gerçekten bizzat makine oldular. Gerçekten “iş bölümü” adı altında kimi sosyologlarca her ne kadar övülse de, “uzmanlaşma” yalnızca bilginlere değil, fakat aynı zamanda teknisyenlere ve hatta işçilere de benimsetilmiştir. Ve tabii işçiler için, her tür zihinsel faaliyet böylece imkânsız kılınmıştır. Eskinin zanaatkârlarından çok farklı olarak, artık işçiler sadece makinelerin kölesi oldular; âdeta makinelerle bir bütün hâline geldiler. En küçük bir zaman kaybını önlemek için, tamamen mekanik bir tarzda, her zaman aynı olan ve aynı tarzda yapılan, birtakım belirli hareketleri durmadan tekrarlamak zorundadırlar. “İlerleme”nin en yüksek aşamasının temsilcisi gibi görünen Amerikan yöntemleri en azından böyle istiyor. Gerçekten, sadece mümkün olduğu kadar çok fazla üretmek

söz konusudur. Niteliğe o kadar önem vermiyorlar; önemli olan yalnızca nicelik! Başka alanlarda yaptığımız aynı gözleme bir kez daha dönüyoruz: Modern uygarlık gerçekten niceliksel uygarlık diyebileceğimiz bir uygarlıktır. Bu da, onun maddî bir uygarlık olduğunu söylemenin bir başka biçimi demektir.

Bu gerçeğin doğruluğuna daha çok inanmak istenirse, bugün ekonomik nitelikli ögelerin, bireylerin yaşamında olduğu kadar toplumların yaşamında da oynadıkları önemli role bakmak gerekir. Sanayi, ticaret, maliye, öyle görünüyor ki sadece bunlar önemli! Bu husus daha önce de belirttiğimiz ve bugün sürüp giden tek toplumsal farkın maddî zenginliğe dayanan fark olduğu hususuyla uyuyor. Yine öyle görünüyor ki malî güç bütün siyasete hâkim durumda ve ticarî rekabet toplumlar arasındaki ilişkilerde önemli derecede etkili olmaktadır; belki bu sadece bir görünüştür ve bunlar gerçek nedenler olmaktan çok, basit eylem araçlarıdır; ama böyle araçların seçimi, bu araçların kendisine uygun geldiği çağın özelliğini de çok iyi yansıtmaktadır. Nitekim çağdaşlarımız, ekonomik koşulların tarihsel olayların neredeyse biricik etkeni olduğu inancını taşımakta ve bunun hep böyle olageldiğini düşünmektedirler. Hatta bu anlamda her şeyi salt bununla açıklamak isteyen ve “tarihsel materyalizm” diye anımlı bir adı olan bir kuram icat etmeye kadar gidilmiştir. Yine burada, yukarıda değindiğimiz telkinlerden birinin etkisini görmekteyiz: Bu telkinler etkilidir; çünkü genel zihniyetin eğilimlerine tekabül etmektedir. Bu telkinin sonucu ise, toplumsal alanda meydana gelen hemen her şeyi sonuçta gerçekten ekonomik imkânların belirlemiş olmasıdır. Kuşkusuz kitleler her zaman şu ya da bu tarzda güdülmüştür; ayrıca denilebilir ki onun tarihî rolü özellikle istenen yere sürüklenebi-

lir olmasıdır; çünkü o, sadece edilgen bir ögedir. Aristocu bir anlamda, sadece bir “madde”dir. Ama bugün, –bu kez kelimenin normal anlamında– kitleyi yönetmek için sadece maddî imkanlara sahip olmak yeterlidir; bu da çağımızın ne denli alçaldığını çok iyi göstermektedir. Aynı zamanda bugün kitleler, başkaları tarafından yönetilmediklerine, kendiliğinden hareket ettiklerine ve kendi kendilerini yönettiklerine inanılmaktadır. Buna inanmaları akılsızlıklarının nereye kadar varabileceğini göstermektedir.

Ekonomik etkenlerden söz etme noktasına gelmişken, bu konuda çok yaygın bir yanılsamayı belirtmek için bundan yararlanacağız. Bu yanılsama ticarî mübadeleler alanında kurulan ilişkilerin bir yakınlaşmaya ve toplumlar arasında bir anlaşmaya vesile olabileceğini düşünmekten ibarettir. Oysaki gerçekte bu ilişkiler tam tersi bir sonuç doğurmaktadır. Daha önce de birçok kez söylediğimiz gibi, madde özü itibariyle çokluk ve bölünmedir; dolayısıyla kavga ve anlaşmazlık kaynağıdır; ister toplumlar ister bireyler söz konusu olsun, ekonomik alan sadece çıkar rekabetlerinin alanıdır ve ancak öyle olabilir. Özellikle Batı, Doğu’yla bir anlaşma zemini bulmak için, ne sanayie ne de onun ayrılmaz bir parçası olan modern bilime güvenmelidir. Eğer Doğulular bu sanayii can sıkıcı ve zaten geçici bir gereklilik olarak kabul edecek olurlarsa –çünkü onlar için sanayi daha fazla bir şey olamaz–, onu ancak Batı istilâsına karşı direnmelerini ve kendi öz varlıklarını korumalarını sağlayan bir silah olarak kabul edeceklerdir. Bunun başka türlü olamayacağını bilmesi çok önemlidir: Batı karşısında ekonomik bir rekabete girişmek zorunda kalan Doğulular, bu tür etkinliklere karşı duydukları tiksintiye rağmen, bunu ancak tek bir amaçla yapabilirler: Bu da sade-

ce kaba kuvvete, yani sanayinin kesinlikle emrine aldığı mad-dî güce dayanan yabancı egemenliğinden kurtulmak amacı için olabilir. Şiddet şiddeti doğurur; ama kabul etmek gerekir ki, bu alanda kavgayı başlatacak olanlar kesinlikle Doğular olmayacaktır.

Üstelik Doğu-Batı ilişkileri sorunu dışında, endüstriyel gelişmenin en önemli sonuçlarından birinin de savaş aletlerinin sürekli geliştirilip mükemmelleştirilmesi ve tahrip güçlerinin korkunç boyutlarda artması olduğunu saptamak çok kolaydır. Yalnızca bu bile, bazı modern “ilerleme” hayranlarının “barışçı” hayallerini yok etmeye yeter; ama hayalciler ve “idealistler” yola getirilemez; ayrıca onların saflıklarının bir sınırı yok gibi görünmektedir. Şu sıralarda çok moda olan “insanîyetçilik”/“hümanitarizm”* kesinlikle ciddiye alınmaya değmez; ama bu çağda savaşlara son vermekten bu kadar çok söz edilmesi çok garip! Çünkü bu çağda savaşlar, bu çağa gelinceye kadar yaptıkları tahriplerden çok daha fazla tahriplere yol açmaktadır. Bunun nedeni de sadece tahrip araçlarının çokluğu değil, ama aynı zamanda savaşların çok az sayıda ve yalnızca mesleği askerlik olan ordular arasında olmayıp, bunun yerine, böyle bir görevi yerine getirmek için, en niteliksizler de dahil, tüm bireyleri ayırım gözetmeden birbirlerine saldırmalarıdır. Yine burada modern kargaşanın çarpıcı bir örneğini görmekteyiz: “Silahlı ulus” düşüncesinin, çok az istisnaıyla herkese benimsetebildiği, “kitleleri silah altına alma”nın ya da “genel bir seferberlik” ilanının çok doğal bir şey olarak kabul edilmesi noktasına varmış olmak, bu konuyu irdelemek

* Hümanitarizm, insan ve toplum sevgisi demektir. Hümanizmden farkı, hümanitarizmin hızını kutsal metinlerden alması ve antropomorfik olmamasıdır. -ed.n.

isteyen biri için inanılmaz bir şeydir. Burada da sadece sayıların gücüne inanmanın bir sonucunu görebiliyoruz: Çok sayıda savaşçı kitlelerini harekete geçirmek, modern uygarlığın nice-liksel özelliğine uygundur; aynı zamanda “zorunlu eğitim” ve “kamu oylaması” kurumlarında olduğu gibi, burada da “eşitlikçilik” (*égalité*)* düşüncesi kendi çıkarını bulmaktadır. Şunu da ekleyelim, genelleştirilen bu savaşlar ancak özellikle bir başka modern olguyla mümkün kılınmışlardır: Bu olgu da bir yandan feodal rejimin yıkılması, öte yandan Ortaçağ “Hıristiyanlık”ının üstün birliğinin aynı döneme rastlayan bozulması sonucu “uluslar”ın oluşumudur. Bizi çok uzaklara götürecek değerlendirmelerle oylanmadan şunu da belirteyim: Normal olarak etkili bir hakemlik icra edebilen manevî bir otoritenin tanınmaması tehlikeyi daha da artırıcı bir durumdur; çünkü manevî bir otorite, tabiatı gereği siyasal nitelikli bütün çatışmaların üstündedir. Manevî otoritenin inkarı yine pratik materyalizmdir. İlke olarak böyle bir otoriteyi tanıdıklarını iddia edenler bile aslında bu otoritenin gerçek etkisini ve toplumsal alanda devreye girecek olan tüm gücünü inkâr ederler; tıpkı din ile günlük yaşamdaki bayağı uğraşları arasına tam anlamıyla su geçirmez bir engel koydukları gibi. İster toplum hayatı, ister kişinin özel hayatı söz konusu olsun, her ikisinde de aynı kafa yapısı kendini göstermektedir.

* Eşitlikçilik veya egaliteryanizm bir ya da tüm canlı varlıklar için belirli kategorilerde eşitlik talebinde bulunan düşünce biçimidir. Çağdaş bağlamda özellikle ırk, etnisite, cinsiyet, ve cinsel yönelim bağlamında eşitliğe dair vurgular içerir. Bu yüzden eşitlikçilik, cinsiyet, eşitlik, cinsel eşitlik ve/veya ırk eşitliği vb. olarak da tanımlanabilir. Bu görüşe göre toplum renk ve cinsiyet farklılıklarını önemsemeyen bir konumda olmalıdır.

Diyeelim ki, maddî kalkınmanın bazı yararları var; nitekim çok izafî bir görüş açısından öyledir; ama yukarıda değindiğimiz gibi, sonuçlar göz önüne alınınca zararlarının yanında bu yararların geride kalıp kalmadığı sorulabilir. Salt bu gelişmeye feda edilen ve son derece değerli olan şeylerden söz etmiyoruz; unutulmuş üstün bilgilerden, tahrip edilmiş entelektüaliteden, kaybolmuş maneviyattan da söz etmiyoruz. Sadece modern uygarlığı kendi içinde ele alıyoruz ve diyoruz ki, yararlarıyla meydana getirdiği zararları yan yana konulursa, sonuç çok olumsuz olacaktır. Günümüzde sürekli artan bir hızla çoğalarak ilerleyen buluşlar çok tehlikelidir; çünkü bu buluşlar, gerçek mahiyeti kullananlarca bile hiç bilinmeyen güçleri ortaya koymaktadır. Bu bilgisizlik, açıklayıcı değer bakımından, bilgi olarak, hatta sadece fiziksel alanla sınırlı bir bilgi olarak, modern bilimin hiçliğinin en güzel kanıtıdır. Aynı zamanda pratik uygulamaların bu yüzden kesinlikle engellenmemesi gerçeği de göstermektedir ki, bu bilim sadece çıkarıcı bir yöne yöneltilmiştir ve bu bilimin bütün araştırmalarının tek gerçek amacı, sanayidir. Bu buluşların tehlikesi, hatta özellikle insanlığın zararına yönelik olmayan, bununla birlikte kuşkuilanılmayan karışıklıklar bir yana, yeryüzü çevresinde pek çok felâkete neden olan buluşların tehlikesi ise; kuşkusuz belirtilmesi güç oranlarda artacağı için, eğer hâlâ vakt varken bu yolda durması mümkün olmazsa modern dünyanın, belki de bu yüzden kendi kendini yıkacak bir noktaya varacağını düşünmek mümkündür.

Ama modern buluşlarla ilgili olarak, tehlikeli yönleri nedeniyle zorunlu olan önlemleri almak yeterli değildir. Daha da ileri gitmek gerekir: Adına “ilerleme” demenin kararlaştırıldığı ve sadece maddî bir gelişmenin söz konusu olduğunun be-

lirtilmesine özen gösterilirse, böyle denilmesine gerçekten rıza gösterilebilecek şeyin sözümona “yararları”, evet bu kadar övülen bu “yararlar” büyük ölçüde aldatıcı değil midir? Çağımızın insanları böylece “rahat”larının arttığını iddia ediyorlar; biz kendi payımıza, bu şekilde edindikleri bir amacın, gerçekten erişilmiş bir amaç da olsa, bunca çabayı ona harcamaya değmeyeceğini düşünüyoruz. Fakat üstelik bu amaca erişildiği hususu çok tartışma götürür gibi geliyor bize. Her şeyden önce, tüm insanların aynı zevki ve aynı gereksinimleri duymadığı gerçeğini ve her şeye rağmen modern telaştan, sürat çılgınlığından kaçıp kurtulmak isteyen ve fakat bunu artık başaramayan insanların da bulunduğu gerçeğini hesaba katmak gerekir. Acaba onlar için, mizaçlarına en çok ters düşen bir şeyi onlara benimsetmenin bir “lütuf” olduğunu cesaretle savunabilecek miyiz? Bu insanların bugün için çok az olduğunu söyleyecekler ve böylece onları önemsiz bir miktar insan olarak görmeye başlayacaklardır. Siyasal alanda olduğu gibi, burada da çoğunluk kendinde azınlığı ezme hakkını görmektedir; çoğunluğun gözünde azınlığın var olmaya hakkı yoktur. Çünkü azınlığın varlığı bile tekbiçimciliğin (*uniformité*) eşitlikçi saplantısına ters düşmektedir. Ama Batı dünyasıyla yetinmek yerine, insanlığın bütünü göz önüne alınırsa, meselenin görünümü değişir: Az önceki çoğunluk, o zaman azınlığa dönüşmez mi? Onun için, bu durumda ileri sürülen aynı kanıt değildir. Bu kez garip bir çelişkiyle, bu “eşitlikçiler” kendi üstünlükleri adına kendi uygarlıklarını dünyanın geriye kalan kısmına benimsetmek istemektedirler. Ayrıca bu “üstünlük” sadece maddî açıdan olduğu için, en kaba vasıtalarla benimsetilmesi çok doğaldır. Nitekim bu konuda yanılgiya düşülmesin: Her ne kadar çoğunluk, bu “uygarlık” bahanelerini iyi niyetle kabul etse de, bazıları için bunlar basit bir “ahlâkçı” ikiyüzlülüktür; ele geçir-

me düşüncesinin ve ekonomik çıkarların sadece bir maskesidir. Çağımızda bunca insan, bir halkı köleleştirerek, en değerli şeylerini, yani kendi öz uygarlığını elinden alarak başka bir ırka ait gelenek ve kurumları benimsemeye onu mecbur ederek ve kendisine tamamen yararsız şeyleri ona kazandırmak için, onu en zahmetli işlere sokarak onu mutlu edebileceklerine inanmaktadırlar. Ne garip bir çağ; çünkü durum şöyle: Modern Batı, insanların daha az çalışmayı ve yaşamak için az şeyle yetinmeyi tercih etmelerini hoş karşılamıyor. Sadece nicelik önemli olduğundan ve duyular alanına girmeyen zaten yok sayıldığından, hareket etmeyenlerin ve maddî olarak bir şeyler üretmeyenlerin ancak “tembel” olabileceği sanılmaktadır; bu konuda, Doğu toplumları üzerine günümüzde yöneltilen değerlendirmelerden söz etmesek bile, sadece tefekküre önem veren cemaatlerin, sözümona dinî çevrelerde bile nasıl yargılandığına dönüp bakmak gerekecektir. Böyle bir dünyada, ne akla (*intelligence*) ne de salt içsel olan şeylere yer vardır; çünkü bunlar öyle şeylerdir ki ne görülebilir, ne dokunulabilir, ne sayılabilir, ne de tartılabilirler. Öyle bir dünyada, en anlamsız olanları da dahil, tüm biçimleriyle sadece zâhirî eyleme yer vardır. Bu yüzden Anglo-Sakson “spor” düşkünlüğünün günden güne ilerlemesine şaşmamak gerekir: O dünyanın ideali, kas gücünü azamî derecede geliştiren “beşerî hayvan”dır (*animal human*); onun kahramanları, hayvan gibi kaba olsalar da, atletlerdir; halkın coşkusu onlar uyandırır; kalabalıklar onların başarılarına büyük ilgi duyarlar; bu tür şeylerin görüldüğü bir dünya, gerçekten çok alçalmıştır ve böyle bir dünyanın sonu da çok yakın gibi görünmektedir.

Bununla birlikte, bir an için, tüm ideallerini maddî “huzur” a bağlayan ve bu nedenle modern “ilerleme”nin hayat-

larına getirdiği bütün düzenlemelere çok sevinen insanların görüş açısına koyalım kendimizi: Aldatılmadıklarından emin olabilirler mi? Çok hızlı haberleşme araçlarına ya da bu türden daha başka şeylere sahip oldukları için ve hareketli ve daha karmaşık bir hayatları olduğu için, insanların bugün eskisinden daha mutlu olduğu doğru mudur? Bize öyle geliyor ki durum bunun tamamen tersidir: Dengesizlik gerçek bir mutluluğun koşulu olamaz; nitekim bir insanın ihtiyaçları ne kadar çok olursa bazı şeylerden o kadar mahrum olacaktır, dolayısıyla o kadar da mutsuz olacaktır. Modern uygarlık sun'î ihtiyaçların çoğaltılmasını amaçlar. Daha önce yukarıda da söylediğimiz gibi, sürekli olarak doyurabileceğinden daha çok ihtiyaç yaratacaktır; çünkü insan bir kez bu yola kendini kaptırdı mı, artık o yolda durması çok güçtür ve hatta belirli bir noktada durması için hiçbir neden de yoktur. İnsanlar, asla düşünmedikleri ve hiçbir zaman akıllarına bile getirmediikleri bu tür şeyler yokken, bunlardan yoksun oldukları için hiçbir ıstırap duymazlardı. Şimdiyse, aksine bu şeyler onlarda eksik olursa zorunlu olarak acı çekmektedirler; çünkü onları zorunluymuş gibi görmeye alıştılar; böylece onlar, gerçekten kendilerine zorunlu oldu. Bu yüzden bütün imkânlarıyla, kendilerine maddî doyumların tümünü sağlayacak şeyleri edinmeye çalışıyorlar; tatmin olabilecekleri tek doyum maddî doyumlardır: Sadece “para kazanmak” söz konusudur; çünkü eşya edinmek ancak parayla mümkündür. İnsan ne kadar çok paraya sahip olursa, o kadar çok eşya edinmek ister; çünkü durmadan kendine yeni ihtiyaçlar bulur. Böylece bu ihtiras bütün hayatın biricik gayesi olur. Bazı “evrimciler”in “hayat kavgası” veya “geçim derdi” adı altında bilimsel yasa saygınlığına yükselttikleri vahşî rekabet buradan kaynaklanmaktadır. Bunun mantikî sonucu ise, kelimenin en dar anlamıyla, sadece en kuvvetlilerin var

olmaya hak kazanmış olmalarıdır. Zengin olmayanların zenginlere karşı gıpta ve nefret etmelerinin temel nedeni de budur. Kendilerine “eşitlikçi” kuramlar vaaz edilen insanlar nasıl olur da kendilerinin en hassas oldukları konularda çevrelerindeki eşitsizliği görüp isyan etmezler? Tabii ki isyan ederler; çünkü eşitsizlik en yoğun düzeydedir, had safhadadır. Eğer bir gün modern uygarlık, kitlelerde doğurduğu sınırsız isteklerin baskısı altında çökmek zorunda kalırsa, bunun kendi temel günahının haklı bir cezası olduğunu; ya da hiçbir ahlâkî cümle ya da ifadeye başvurmadan söyleyecek olursak, bizzat etkili olduğu alanda kendi hareketinin bir karşılığı olan “bir şok” olduğunu görmemek için insanın iyice kör olması gerekir. İncil’de şöyle denilmektedir: “*Kılıç çekenlerin hepsi kılıçla ölecek.*” (Matta 26: 52) Maddenin kaba kuvvetlerini alabildiğince serbest bırakıp ortaya süren kişi, aynı kaba kuvvetlerle ezilip gidecektir; çünkü onları tedbirsizce harekete geçirince ve ölümcül gidişlerinde onları kesinlikle zabt edemeyeceğini ileri sürünce, artık onlara hâkim olamayacaktır. Tabiatın güçleri ya da insan kitlelerinin güçleri ya da her ikisi birden, hiç önemi yok; hemen her zaman söz konusu olan maddenin yasalarıdır. Bunlar, maddenin yasalarına hakim olabileceğini sanan kişiyi, daha o maddenin üstüne yükselmeden gözünün yaşına bakmadan mahveder. Yine İncil’de şöyle denir: “*Kendi içinde bölünen ev, ayakta kalmaz.*” (Matta 12: 25) Bu söz de, madî uygarlığıyla tabiatı gereği her yerde sadece kavga ve bölünmeye yol açan modern dünyaya tam olarak uygun gelmektedir. Bundan şu sonucu çıkarmak çok kolaydır: Kısa sürede gerçek bir değişime kadar gidecek köklü bir değişiklik olmadıkça, yanılma korkusu olmadan söyleyebiliriz ki bu dünyayı trajik bir sonun beklediğini şimdiden haber vermek için daha başka değerlendirmelere başvurmaya gerek yoktur.

Az önce yaptığımız gibi, modern uygarlığın maddeciliğinden söz ederken, bu maddeciliği en azından biraz hafifletecek gibi görünen bazı öğeleri ihmal etmekle kimilerinin bizi suçlayacağını biliyoruz. Gerçekten de, eğer o öğeler olmasaydı, bu uygarlık şimdiye çoktan acı bir şekilde batıp gitmişti. Demek ki hiçbir şekilde o tür öğelerin varlığına itiraz etmiyoruz; ama yine de bu konuda yanılığa düşmemek gerekir, şöyle ki: Bir yandan, “idealizm” gibi etiketlerle ortaya çıkan, ayrıca çağdaş eğilimler içinde “ahlâkçılık” ve “duygusalcılık”tan başka bir şey olmayan öğeleri ona dahil etmek zorunda değiliz. Bu konuda daha önce yeterince açıklamada bulunduk. Ancak şunu hatırlatacağız: Bizce bunlar, ister teorik ister pratik olsun, sadece maddeciliğin görüş açısı kadar “din dışı” olan görüş açılarıdır ve gerçekte ondan görünüşte olduğundan çok daha az uzaklaşırlar; öte yandan, eğer hakikî maneviyatın hâlâ kalıntıları varsa, bugüne kadar modern düşünceye rağmen ve ona karşı varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tam anlamıyla Batı’ya ait öğelerle ilgili olarak, bu maneviyat kalıntılarını sadece dinsel alanda bulmak mümkündür; ama biz dinin bugün ne kadar daraltıldığını, bizzat inananların bile din hakkında ne kadar dar ve ne kadar zayıf bir anlayışa sahip olduklarını ve gerçek maneviyatla aynı şey demek olan entelektüalitenin ne derece dinin dışında bırakıldığını daha önce söylemiştik. Bu koşullarda, hâlâ birtakım olanaklar varsa bile, bunlar belli belirsiz durumdadır ve şimdilik mevcut işlevleri çok aza indirgenmiştir. Bununla birlikte, kendisini boğmak ve imha etmek için yüzyıllardır girişilen tüm çabalara rağmen yine de sürüp giden dinî bir geleneğin, bir tür gizil güç içinde ortadan kalkmış da olsa, hâlâ canlılığını sürdürmüş olmasına hayran olmak gerekir. Eğer bu konu üzerinde düşünülseydi, bu direnişte “gayri beşerî” (*non humain*) bir güç içeren bir şey olduğu

görülürdü; ama bir kez daha söyleyelim, bu gelenek modern bir dünyaya ait değildir ve onun kurucu öğelerinden biri de değildir; hatta onun eğilimlerinin ve özlemlerinin karşıtıdır. Bunu açıkça söylemek ve boşuna uzlaşmalar aramamak gerekir: Sözcüğün gerçek anlamıyla, dinî düşünceyle modern düşünce arasında, ancak çatışma ve uyuşmazlık vardır; her tür gizli anlaşma bunlardan ilkinin, yani dinî düşünceyi sadece zayıflatır; ikincisineyse sadece kazanç sağlayabilir. Modern düşüncenin, dinî düşünce için beslediği düşmanlık ortadan kalkmayacaktır; çünkü o, insanlığın içinde, insanlığın fevkinde bir gerçeklik yansıtan her şeyin tamamen yıkımını istemektedir.

Modern Batı'nın Hıristiyan olduğu söyleniyor, ama bu bir hatadır: Modern düşünce Hıristiyanlığa karşıdır (*antichrétien*); çünkü öz itibariyle din karşıtıdır (*antireligieux*). Evet, dine karşıdır; çünkü daha genel bir deyişle, geleneğe karşıdır (*antitraditionnel*). Onun temel özelliğini oluşturan ve bugün neyse o olmasını sağlayan da budur. Kuşkusuz Hıristiyanlığın bazı yanları çağımızın Hıristiyanlık karşıtı uygarlığı içine kadar geçmiştir; kendi dillerinde dedikleri gibi, bu uygarlığın en "ileri" temsilcileri de, iradeleri dışında belki de bilinçsizce, en azından dolaylı olarak belli bir Hıristiyanlık etkisine maruz kalmış ve hâlâ kalmaktadır. Durum böyledir; çünkü geçmişle olan bağı koparmak, ne denli radikal olursa olsun, hiçbir zaman bütünüyle mümkün olmaz; tıpkı geçmişin devamını önleyemeyeceği gibi. Hatta daha da ileri giderek, modern dünyada değerli olabilecek ne varsa, hepsinin Hıristiyanlıktan geldiğini ya da en azından daha önceki geleneklerin mirasını beraberinde taşıyan, Batı'nın durumu imkân verdikçe o mirası canlı tutan ve kendi içinde her zaman gizli imkanlar taşıyan Hıristiyanlık aracılığıyla girdiğini söyleyeceğiz. Ama bugün kendilerinin Hıristiyan olduğunu iddia edenler arasında bi-

le, kim hâlâ bu imkânların gerçek bilincindedir? Katoliklik'te bile, zâhiren öğrettikleri öğretinin derin anlamını kavrayan, az ya da çok yüzeysel bir tarzda “inanmak”la tatmin olmayan ve akıldan çok gönülle inanan, ama kendilerinin diye benimsedikleri dinî geleneğin hakikatini gerçekten “bilen” insanlar nerede? Biz en azından böyle birkaç kişinin mevcut olduğuna dair bir kanıt görmek isteriz; çünkü bu, Batı için en büyük ve belki de tek kurtuluş umududur. Ama bugüne kadar böyle hiçbir kimseye rastlamadığımızı itiraf etmek zorundayız. Bazı Doğu bilgeleri gibi, hemen hemen erişilmez münzevî bir yerde gizlendiklerini mi farz edeceğiz; yoksa bu son umuttan da kesinlikle vaz mı geçeceğiz? Batı Ortaçağ'da Hıristiyan'dı, ama artık değil; tekrar Hıristiyan olabileceği söylenirse, hiç kimse öyle olmasını ve onun çevremizde gördüklerimizin düşündürdüklerinden daha yakın bir zamanda meydana gelmesini bizden daha çok dileyemez; ama burada da yanılmayalım: O gün gelse, modern dünya ayakta kalır.

* * *

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BATI İSTİLÂSI

Daha önce de söylediğimiz gibi, modern kargaşa ilk önce Batı'da başlamıştır. Bu kargaşa şu son yıllara kadar, çok sınırlı yerel bir olay olarak orada kalmıştır; ama şimdi ciddiyeti gizlenmemesi gereken bir durum ortaya çıkmıştır: Bu kargaşa her yere yayılıyor ve Doğu'ya da hâkim olacağı benziyor. Kuşkusuz Batı istilâsı yepyeni bir şey değildir; ama şimdiye kadar öteki toplumlar üzerinde kurduğu ve etkileri siyasal ve ekonomik alanlarda sınırlı kalan az çok kaba bir egemenlikle yetiniyordu. Çok çeşitli şekillere bürünen bir propagandanın tüm çabalarına rağmen, bütün bu sapıklıklara Doğu ruhu kapalıydı; ayrıca eski geleneksel uygarlıklar da bozulmadan varlıklarını sürdürüp gidiyorlardı. Bugünse, aksine az çok tamamen "Batılılaşmış", modern düşüncenin yanlıklarını benimsemek için kendi geleneklerini terk etmiş Doğular var. Avrupa ve Amerikan üniversitelerinin eğitimi sayesinde doğru yolundan sapmış bu kimseler, bizzat kendi ülke-

lerinde bir karışıklık ve huzursuzluk nedeni olmuştur. Zaten, en azından şimdilik, bu konuya aşırı bir önem vermek uygun olmaz: Batı’da, genellikle sayıca az, fakat gürültücü kişilerin şimdiki Doğu’yu temsil ettikleri sanılıyor; oysa gerçekte etkileri ne çok yaygın, ne de çok derindir. Bu yanılığın kolayca açıklanabilir; çünkü, kesinlikle kendisini tanıtmaya çalışmayan gerçek Doğular bilinmiyor. Dışarıda görünenler, konuşanlar, yazanlar ve her şekle bürünüp şuraya buraya gidip gelenler, deyim yerindeyse, sadece “modernistler”dir. Bununla birlikte, gelenek karşıtı (*antitraditionnel*) akımın ilerleyebileceği de doğrudur; öyleyse, en elverişsizleri de dahil, tüm olasılıkları göz önünde bulundurmak gerekir. Şimdilik geleneksel düşünce bir bakıma kendi içine kapanmış durumda; bu düşüncenin eksiksiz olarak korunduğu merkezler ise, giderek kapalı ve girilmesi güç merkezler olmaktadır. Kargaşanın böyle genelleşip yayılması, *Kali-Yuga*’nın son safhasında cereyan etmesi gereken olaylara tamamen uymaktadır.

Çok açıkça bildirelim: Modern düşünce tamamen Batı’ya ait bir şey olduğundan, ondan etkilenenler doğuştan Doğulu olsalar bile, zihniyet bakımından Batılı sayılmalıdır; çünkü Doğu kaynaklı her düşünce, onlara yabancısıdır. Geleneksel öğretilere düşman olmalarının tek mazereti de bu öğretiler konusundaki bilgisizlikleridir. Oldukça tuhaf ve hatta çelişkili gibi görünebilen husus ise, aynı insanların entelektüel açıdan “Batıcılık”ın (*occidentalisme*) yandaşları ya da daha doğru bir ifadeyle gerçek entelektüel düşmanları oldukları hâlde, siyasal alanda Batı’nın hasımları gibi görünmeleridir; fakat aslında bunda şaşılacak bir şey yoktur. Doğu’da çeşitli “ulusçuluk” (*nationalisme*) hareketleri kurmaya çalışanlar da yine onlardır; ve her “milliyetçilik” hareketi, geleneksel düşünce

yapısına zorunlu olarak karşıttır. Eğer onlar yabancı egemenliğine karşı koymak isterlerse, tıpkı çeşitli Batı toplumlarının kendi aralarında savaştıkları tarzda, bu işi de aynen o şekilde yine Batı'nın yöntemleriyle yaparlar. Belki onların varlık nedenlerini oluşturan da budur. Gerçekten olaylar benzeri yöntemlerin kullanılmasının kaçınılmaz olduğu bir noktaya gelmişse, onların kullanılması, ancak gelenekle tüm bağlarını koparmış insanların işi olabilir. Bu kimselerin bir süre geçici olarak kullanılmaları ve daha sonra, bizzat Batılılar da dahil olmak üzere, saf dışı edilmeleri mümkündür. Zaten Batılıların yaydığı fikirlerin kendi aleyhlerine dönmesi son derece mantıklıdır; çünkü bu fikirler, sadece bölünme ve felâket faktörleri olmaktadır. İşte modern uygarlık, şöyle ya da böyle bunlarla yok olacaktır. Bunun, Batılılar arasındaki anlaşmazlıkların, milletler ya da toplumsal sınıflar arasındaki anlaşmazlıkların etkisiyle mi yoksa bazılarının iddia ettiği gibi, "Batılılaştırılmış" Doğuların saldırılarıyla mı veyahut da "bilimin ilerlemesi"nin neden olacağı büyük bir felâketten sonra mı olacağı hiç önemli değildir. Hangisi olursa olsun, her durumda, Batı sadece kendi hatası ve bizzat kendisinden kaynaklanan şeyler yüzünden büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır.

Sorulan tek soru ise şudur: Doğu, modern düşünce yüzünden geçici ve yüzeysel bir bunalıma mı düşecek; yoksa Batı, kendisi düşerken tüm insanlığı da beraberinde mi sürükleyecek? Bu sorulara kesin gözlemlere dayalı bir cevap getirmek şimdilik zordur. Bugün Doğu'da birbirine zıt iki düşünce vardır. Geleneğe bağlı ve hasımlarınca değeri bilinmeyip hor görülen manevî güç, işlevini iyi sürdürdüğü zaman maddî güce galip gelebilir ve ışığın koyu karanlığı dağıttığı gibi, onu ortadan kaldırabilir. Manevî gücün er ya da geç, maddî güce zo-

runlu olarak galip geleceğini de söyleyebiliriz; ama bu sonuca ulaşmadan önce karanlık bir dönemin geçirilmesi de mümkündür. Geleneksel ruh ölmez! Çünkü o, özü itibariyle ölümlün ve değişimin üstündedir; ama dış dünyadan tamamen el ayak çekebilir, ki o zaman da gerçekten “dünyanın sonu” olacaktır. Bütün bu söylediklerimize göre, nispeten pek uzak olmayan bir gelecekte bu olasılığın gerçekleşmesinde inanılmayacak hiçbir şey yoktur; Batı’dan çıkıp şimdi Doğu’yu kaplayan kargaşada, bu “sonun başlangıcı”nı görebiliriz. Bu da, Hint geleneğine göre, yeni dünyanın seherinde hiç dokunulmamış bir hâlde, yeniden görülmesi için kutsal öğretinin bir sedef kabuğuna tamamen gizleneceği anı müjdeleyen işarettir.

Ama beklentileri bir yana bırakıp bir kez daha güncel olaylara bakalım: Batı’nın her yeri istilâ ettiği kuşku götürmez bir gerçektir; onun etkisi önce elinin hemen erişebildiği maddî alanda olmuştur. Bunu da kâh zorla ele geçirerek kâh ticaret yoluyla ya da tüm toplumların doğal kaynaklarını kendi tekeline alarak başarmıştır. Ama şimdi bu durumlar daha da ileri noktalara ulaşmaktadır. Tamamen kendilerine özgü olan kendi dinlerini başkalarına kabul ettirme çabası (*prosélytisme*) gereksinimiyle sürekli harekete geçen Batılılar, gelenek karşıtı (*antitraditionnel*) ve maddeci düşüncelerini başkalarına da kabul ettirmeyi belli bir ölçüde başarmışlardır. İlk istilâ hareketi, sadece bedenlere ulaşırken; bu hareket akılları (*intelligence*) zehirlemekte ve maneviyatı öldürmektedir. Nitekim, biri diğerini hazırlamış ve onu mümkün kılmıştır; öyle ki Batı her yerde kendini kabul ettirmeyi, ancak kaba kuvvetle başarabilmiştir. Zaten başka türlü de olamazdı: Çünkü, Batı uygarlığının tek gerçek üstünlüğü sadece maddî alandadır; öteki bütün görüş açılarından ise, çok aşağıdadır. Batı istilâsı bütün bi-

çimleriyle materyalizmin/maddeciliğin istilâsı demektir; zaten başka türlü de olamaz. Batı'nın tüm ikiyüzlü kılık değiştirmeleri, tüm “ahlâkçı” (*moraliste*) bahaneleri, tüm “insaniyetçi” (*humanitaire*) tumturaklı sözleri; yıkım amacına daha iyi ulaşabilmek için, fırsat düştüğünde sinsice sokulmasını bilen propagandasının tüm hileleri, bu gerçeğe karşı hiçbir şey yapamaz. Bu gerçek sadece aptallarca veya kelimenin tam anlamıyla gerçekten “şeytanî” olan bu işten bir çıkar sağlamak isteyenlerce ancak inkâr edilebilir.¹

Şu tuhaf şeye bakın! Kimileri, sözümona kendilerini çok korkutan bir tehlike olarak Doğu düşüncelerinin Batı'ya sızdığını ilan etmek için, Batı'nın her yeri istilâ ettiği şu anı seçiyorlar. Bu yeni sapkınlık da neyin nesi yine? Biz genel değerlendirmelerle yetinme arzumuzu rağmen, Sayın Henri Massis'in geçenlerde yayınladığı *Défense de l'Occident* adlı eseri hakkında en azından birkaç kelime söylemeden geçemeyeceğiz; eser, bu kafa yapısını en tipik biçimde açığa vuran örneklerden biridir. Bu kitap karışıklıklarla ve hatta çelişkilerle doludur; ayrıca kitap, modern kargaşaya karşı tepki göstermek isteyenlerin pek çoğunun, bu işi gerçekten etkili biçimde yapmakta ne kadar beceriksiz olduklarını bir kez daha göstermektedir; çünkü neye karşı mücadele etmeleri gerektiğini bile bilmemektedirler. Yazar, bazen gerçek Doğu'ya saldırmak istediğini kabul etmiyor; ama eğer o “sözde Doğulu” fantezilerin,

-
1. İbranicede şeytan “hasım”, yani her şeyi tersine çeviren ve onları âdeta tersinden alan kişi demektir; bu, inici veya “aşağılaştırıcı” ya da etimolojik anlamıyla “cehennem” eğilimle ve hatta varlıkların bu maddileştirme sürecinde izledikleri eğilimle özdeş olan bir inkâr ve bozgunculuk ruhudur. Modern uygarlık tüm gelişimini bu sürece göre gerçekleştirir.

yani aldatıcı etiketler altında yayılan ve aslında güncel denge-sizliğin çok sayıdaki ürünlerinden sadece biri olan, tamamen Batılı kuramların eleştirisiyle yetinmiş olsaydı, onu tamamen onaylardık; çünkü ondan çok önce bu tür şeylerin entelektü-el açıdan yararsız olduklarını, aynı zamanda gerçek tehlike-lerini de bizzat biz belirtmiştik. Fakat maalesef yazar, bunlar-dan daha fazla değeri olmayan kavramları Doğu'ya mal etme gereksinimi duyuyor: Bunu yaparken de az çok "resmî" bir-takım Doğubilimcilerinden alıntılıdığı metinlere dayanıyor. Oysa, bu metinlerde Doğu öğretileri, her zaman yaptıkları gi-bi alay konusu edilecek kadar saptırılmıştır. Bir başkası Hıristi-yanlık konusunda aynı yöntemi kullansaydı ve Hıristiyanlığı üniversitelerde yapılan "aşırı eleştiri" çalışmalarına göre yar-gılamak isteseydi, acaba yazar ne derdi? Hint ve Çin öğreti-leri için de yaptığı tamamen aynıdır: Bunu yaparken de öyle tehlikeli bir şartla yapıyor ki, tanıklığına başvurduğu Batılılar bu öğretiler hakkında doğrudan en ufak bir bilgiye bile sahip değildir. Oysa Hıristiyanlıkla uğraşan Doğulu meslektaşları, dinî olan her şeye karşı düşmanlıkları Hıristiyanlığı gerçek-ten anlamalarına engel olsa bile, en azından bir ölçüye kadar onu tanımak zorundadır. Nitekim şu ya da bu Doğubilimci-nin açıklamalarının bilinçli ve kasıtlı bir yandaşıktan değil de, saf ve basit bir anlayışsızlıktan ileri geldiğini Doğululara kabul ettirmekte bazen çok güçlük çektiğimizi de bu münase-betle söylemek zorundayız. O açıklamalarda, gelenek karşıtı (*antitraditionnel*) anlayışa bağlı olan düşmanlık o kadar çok hissedilmektedir. Sayın Massis, bizzat kendi ülkesinde gelene-ği yeniden diriltmek isterken, ne hakla başka ülkelerdeki ge-leneğe saldırıyor? Bu konuda kendini, yetkili sanıp sanmadı-ğını doğrusu sormak isteriz. Yetkiden söz ediyoruz; çünkü as-lında tüm tartışmayı kendisi siyasal bir zemine kaydırıyor. Biz

ise, tamamen başka bir görüş açısına, yani entelektüalite görüş açısına sahip olduğumuzdan, bizim için gündemdeki tek sorun, hakikat sorunudur. Ama bu görüş açısı kuşkusuz polemikçilerin tatmin olamayacakları kadar saf, yüce ve sakindir. Biz, polemikçi olarak, onların zihinlerinde hakikat kaygısının büyük bir yer tutabileceğinden kuşkuluyuz.²

Sayın Massis “Doğulu propagandacılar” dediği kişileri suçlamaktadır; aslında bu çelişki içermektedir, çünkü; sık sık belirttiğimiz gibi, propaganda düşüncesi tamamen Batı’ya özgü bir şeydir. Yalnız bu bile, şimdiden o konuda bir yanılma olduğunu açıkça gösteriyor. Oysa kastedilen propagandacılar arasında, ilkin katıksız Batılıların oluşturduğu iki grup görebiliyoruz; Doğu’ya ait meseleler hakkında çok kötü bir bilgisizlik göstergesi olmasaydı, Almanların ve Rusların Doğu düşüncesinin temsilcileri arasında gösterildiğini görmek çok gülünç olurdu. Yazar onlar hakkında, bazıları çok doğru olan gözlemler yapıyor, ama onların gerçekte ne olduklarını niçin açıkça belirtmiyor? Bu ilk gruba Anglosakson “teosofistler”-ini ve aynı türden başka mezheplerin kurucularını dahil edeceğiz. Bunların kullandığı Doğu’ya ait terminolojiye, sadece saf ve bilgisiz insanları aldatmayı amaçlayan ve modern Ba-

-
2. Sayın Massis’in bizim eserlerimizden habersiz olmadığını biliyoruz. Ama eserlerimiz onun tezine aykırı düşeceği için, eserlerimize en küçük bir göndermede bulunmaktan özenle kaçınıyor. Bu tutumu, en azından içtenlikten uzaktır. Onun bu sükûtuna zaten çok sevinmemiz gerektiğini düşünüyoruz; çünkü onun bu sükûtuna, tabiatları gereği her türlü tartışmanın üstünde kalmaları gereken şeylerin can sıkıcı polemiklere karıştığını görmemizi önüyor. “Kutsal öğretisi” hakikatinin aslında kesinlikle zarara uğramayacak kadar yüce olmasına rağmen, “din dışı” anlayışsızlığın temsilinde her zaman can sıkıcı bir husus bulunur.

tı için çok kıymetli olduğu kadar Doğu için yabancı fikirleri içeren bir maskeden ibarettir; bunlar basit filozoflardan daha tehlikelidir; çünkü; pek fazla bir birikime sahip olmadıkları hâlde “maneviyat” (*ésotérisme*) iddialarında bulunuyorlar, fakat aslında “dindışı” nazariyelerin dışında daha başka tutarlı bir şeyler arayan ve fakat güncel kargaşa içinde nereye başvuracaklarını bilemeyen insanları kendilerine çekmek için “maneviyat”la (*ésotérisme*) ilgileniyormuş gibi görünüyorlar. Massis’in onlardan hemen hemen hiç söz etmemesine biraz şaşırıyoruz. İkinci gruptaysa, yukarıda sözünü ettiğimiz Batılılaşmış Doğululardan birkaçını görmekteyiz. Bunlar da gerçek Doğu düşüncelerinden birinci gruptakiler kadar habersiz olduklarından, öyle bir niyetleri olduğunu farz etmek bile, Doğu düşüncelerini Batı’da yaymaktan tamamen âcizdirler. Üstelik önerdikleri amaç buna gerçekten aykırıdır; çünkü onların amaçları, aynı düşünceleri Doğu’da bile yok etmektir; aynı zamanda kendilerine Avrupa’da ve Amerika’da öğretilen kuramlara uygun biçimde modernleşmiş Doğularını Batılılara sunmaktır. Tüm Batı propagandaları içinde en uğursuz olan, doğrudan doğruya akla saldıran propagandanın gerçek ajanları olan bu kişiler, sadece bir yansıması oldukları Batı için değil de asıl Doğu için bir tehlikedir. Gerçek Doğululara gelince, sayın Massis birinden bile söz etmemektedir; kuşkusuz söz etmesi çok zor olurdu; çünkü hiçbirini tanımıyor. Batılılaşmamış tek bir Doğulu ismi zikretmekte karşılaştığı güçlük onu biraz düşünceye sevk etmeliydi ve “Doğulu propagandacılar” diye bir şeyin mevcut olmadığını ona anlatmalıydı.

Bununla beraber, çoğu kez yapmadığımız bir şeyi yapmak, yani kendimizden söz etmek durumuna düşüyoruz; ama şu- nu kesinlikle belirtmeliyiz ki, bildiğimiz kadarıyla, bizden baş-

ka, Doğu düşüncelerini Batı'da gerçek ve aslına uygun olarak yaymış olan hiç kimse yoktur. Biz bunu yaparken de, şartlar gerektirdiğinde, her Doğulunun yapacağı gibi yaptık; yani en küçük bir “propaganda” ya da “avamileştirme” (*vulgarisation*), yani halkın anlayacağı bir düzeye indirme niyeti taşımaksızın, bu öğretileri halkın anlayacağı bir düzeye indirmek bahanesiyle bozmaya meydan vermeksizin, sadece öğretileri olduğu gibi anlayabilenler için, her zaman tam olarak anlattık. Batı entelektüalitesinin düşüşüne rağmen, durumu anlayanların, gerçekten sadece küçük bir azınlık olsalar da, tahmin ettiğimiz kadar az olmadıklarını da sözümüze ekleyelim. Böyle bir girişim kuşkusuz Sayın Massis'in tasarladığı propagandalar cinsinden değildir; kitabının siyasal özelliği böyle bir ifadeye olanak verse de, durumun gereği olarak öyle söylemeye cesaret edemiyoruz. Mümkün olduğu kadar iyi niyetle söyleyelim, yazar onları hayal ediyor; çünkü, Batı uygarlığının az ya da çok yakın bir gelecekte yok olacağı önsezisinin kendisinde doğurduğu korkuyla kafası allak bullak olmuş. Ayrıca modern dünyanın bazı yönleri konusunda bazen tam bir ciddiyet gösterdiği hâlde, modern dünyayı yıkıma götürebilecek gerçek nedenlerin nerede bulunduğunu açıkça görmemiş olmaması da esef vericidir. Tezinin sürekli kararsızlığına sebep budur: Bir yandan, çarpışmak zorunda olduğu hasımların kimler olduğunu tam olarak bilmemekte; öte yandan, savunduğu “gelenekçilik” (*traditionalisme*) kendisini, geleneğin bizzat özünü oluşturan şeylerden bile tamamen habersiz bırakmaktadır; ve gelenekçiliği ona en uzak bir alandaki bir tür siyasal, dinî “tutuculuk”la (*conservatisme*) açıkça karıştırmaktadır.

Sayın Massis'in korkudan aklının allak bullak olduğunu söylüyoruz; bunun en güzel kanıtı, sözde “Doğulu propagan-

dacılar”ına isnad ettiği tuhaf ve hatta akıl almaz şu tutumdur: Bu “Doğulu propagandacılar”, Batı’ya karşı şiddetli bir kin duymaktadırlar; Batı’ya zarar vermek için kendi öğretilerini ona iletmeye, yani en değerli şeylerini, bir bakıma düşüncelerinin özünü oluşturan şeyi ona bağışlamaya çalışmaktadırlar! Böyle bir varsayımda çelişki içeren her şeyin önünde, insan bir şaşkınlık hissi duymaya engel olamıyor: Güçlülükle tasarlanan tez bir anda yok oluveriyor; fakat öyle görünüyor ki yazar bunun farkına bile varmıyor; çünkü böyle bir garipliğin bilincinde olduğunu ve bunu okuyucularına kabul ettirmek için onların saflığına, yani onların ileriye iyi göremeyişlerine güvendiğini düşünmek istemiyoruz. Eğer Batı’dan o kadar çok nefret eden insan varsa, bunların yapmaları gereken ilk şeyin kendi öğretilerini kendilerine kıskançça saklamak ve tüm çabalarının Batılıların ona dokunmamasını sağlamak olacağını anlamak için çok uzunca ve derince düşünmeye gerek yoktur. Nitekim bu konuda Doğulular bazen gereğinden çok fazla eleştirilmiştir. Oysa gerçek oldukça farklıdır: Geleneksel öğretilerin asıl temsilcileri hiç kimseye karşı kin duymaz. İhtiyatlı olmalarının tek bir nedeni vardır: o da bazı hakikatleri, onları anlamaktan aciz olanlara açıklamanın tamamen yarsız olduğu kanısında olmalarıdır. Ama onlar, kökenleri ne olursa olsun, gerekli “nitelikler”e sahip olanlara bu hakikatleri bildirmeyi asla reddetmemişlerdir. Gerekli niteliklere sahip bu insanlar arasında çok az Batılı varsa, bu onların mı hatasıdır? Öte yandan, onlara uzun bir süre ilgisizlikle baktıktan sonra, eğer Doğu halk kitleleri sonunda Batılılara gerçekten düşman olmuşsa, bunun sorumlusu kimdir? Tamamen entelektüel tefekküre dalmış, dış etkinliklerden kesinlikle uzak duran bu elit mi bunun sorumlusu? Yoksa daha ziyade, varlıklarını çekilmez ve dayanılmaz kılmak için gereken her şe-

yi yapan bizzat Batılılar değil mi? Kim olursa olsun, herhangi bir kimsenin bu soruya hemen cevap verebilmesi için, sorunun bu şekilde sorulmuş olması yeterlidir. Bugüne kadar inanılmaz bir sabır gösteren Doğulular, diyelim ki nihayet kendi ülkelerinde efendi olmak istiyorlar. Bundan dolayı onları kınamayı, eleştirmeyi kim düşünebilir? Bazı tutkular işe karıştığı zaman, aynı şeylerin şartlara göre çok değişik, hatta tamamen çelişkili biçimlerde değerlendirilmiş olabileceği doğrudur: Örneğin, bir yabancı istilâsına karşı gösterilen direnç bir Batı toplumunun vakıası olduğu zaman, bu bir “yurtseverlik” (*patriotisme*) olarak nitelendirilir ve tüm övgülere layık olur; aynı şey bir Doğu toplumunun vakıası olduğu zaman ise, bu bir “bağnazlık” (*fanatisme*) ya da “yabancı düşmanlığı” (*xénophobie*) olarak nitelendirilir ve sadece kin veya horgörüye layık olur. Zaten Avrupalılar, egemenliklerini her yere zorla kabul ettirmeyi, kendilerinin yaşadığı ve düşündüğü biçimin dışında yaşamayı ve düşünmeyi her insana yasaklamayı “hukuk”, “özgürlük”, “adalet” ve “medeniyet” adına yaptıklarını iddia etmiyorlar mı? Ender oldukları oranda şerefli olan istisnalar dışında, Batı’da artık birbirleriyle oldukça ilgisiz sadece iki tür insan bulunduğu sonucuna, tıpkı bizim gibi varmadıkça, “ahlâkçılık”ın (*moralisme*) gerçekten harika bir şey olduğu kabul edilecektir. Bu iki türden birincisi, büyük sözlere kendini kaptıran ve içine gömüldükleri maddeci vahşetin birer unsuru olduklarından habersiz oldukları hâlde, kendilerinin bir “medenîleştirme misyonu” olduğuna inanan aptallardır; ikincisiyse, zorbalık ve açgözlülük içgüdülerinin tatmini için bu ruh hâlini sömüren kurnazlardır. Her hâlükârda keskin olan, Doğuluların kimseyi tehdit etmedikleri ve hiçbir şekilde Batı’yı istilâ etmeyi düşünmedikleridir. Çünkü şu anda, onların kafalarının içine bile nüfûz edecek kadar kendilerini

tehdit eden Avrupa zulmüne karşı kendilerini savunmak için yapacakları çok iş vardır. Saldırganların kendilerine kurban süsü vermeleri ise, en azından tuhaftır.

Bu açıklama zorunluydu; çünkü söylenmesi gereken bazı şeyler var. Ama “Batı’yı savunanlar”ın tezleri gerçekten çok zayıf ve tutarsız olduğu için, bu konu üzerinde çok fazla durduğumuza üzülüyoruz. Üstelik Sayın Henri Massis’i zikretmek için, kişiliklerle ilgili her zaman gözettiğimiz ihtiyatı bir an için elden bırakmışsak, bunun nedeni, modern dünyanın durumu hakkında, bu çalışmamızda göz önünde bulundurmanız gereken çağdaş zihniyetin bir bölümünü ayrıntılı olarak özellikle onun temsil etmiş olmasıdır. Dar bir şekilde sınırlandırılmış, anlaşılmaz ve belki de oldukça yapmacık olan bu düşük nitelikli “gelenekçilik”, pek çok önyargısını paylaştığı bir düşünce biçimiyle nasıl olur da gerçekten etkin bir biçimde çatışabilir? Bu, her iki yönden de, gerçek ilkeler konusunda tam bir bilgisizliktir; belli bir ufku aşan her şeyi inkâr etmede tutulan tam bir yan tutmadır; farklı uygarlıkların varlığını anlama hususunda tam bir yeteneksizliktir; Yunan-Latin klasisizmine körü körüne bağlılıktır. Bizce bu yetersiz tepkinin, çağdaşlarımızın bazılarında şimdiki durumun doğurduğu belli bir rahatsızlığı göstermekten başka bir yararı yoktur. Nitekim, aynı rahatsızlığın başka belirtileri de vardır; eğer bu belirtiler iyi yönlendirilseydi, daha ileri gitmeye elverişli olabilirdi; ama şimdilik, bütün bunlar çok karmaşıktır ve bunlardan nasıl bir sonuç çıkacağını söylemek henüz çok güçtür. Yine de bu konuda yapılacak birkaç tahmin belki de büsbütün yararlı değildir. Ayrıca, güncel dünyanın kaderiyle sıkı sıkıya bağlı olduğu için, aynı zamanda bu tahminler bu kitabın sonuç bölümünü oluşturacaktır. Normal yollarla kanıtlanması olanak-

sız olan değerlendirmeleri ihtiyatsızca geliştirerek, “din dışı” bilgisizliğe kolayca sataşma fırsatı vermeksizin, mümkün olduğu ölçüde bazı sonuçlar çıkaracağız. Biz ayırım gözetmeden her şeyin ulu orta her yerde söylenebileceğini düşünenlerden değiliz; en azından uygulama noktasına geçmek için saf öğretilerden dışarı çıkıldığı zaman. O zaman zorunlu olan bazı önlemler ve kesinlikle yerinde sorulması gereken birtakım sorular vardır; ama bu meşru ve hatta zarurî ihtiyat kayıtlarının, bir Hint deyimiyle “ipi yılan sanan” bir insaninkine benzer bir bilgisizliğin sonucu olan, birtakım çocuksu korkularla hiçbir ortak yanı yoktur. İstensen veya istenmesin, söylenmesi gereken şey, şartlar elverdiği ölçüde söylenecektir. Ne şunların çıkarıcı çabaları, ne bunların bilinçsiz düşmanlığı bunun böyle olmasını engelleyecektir; diğer taraftan, aynı şekilde modern dünyanın heyecanlı, telaşlı ivediliğiyle sürüklenen ve bir anda her şeyi bilmek isteyen kişilerin sabırsızlığı, sadece bazı şeylerin dışarıda vaktinden önce daha erken bilinmesini sağlayacaktır. Ama en azından, bu kişiler olayların hızlı seyrinin kendilerine kuşkusuz oldukça kısa süreli bir tatmin vereceğini düşünerek teselli bulabileceklerdir; keşke o zaman, gerçek sağduyudan daha ziyade bir coşkuyla çok sıkça araştırdıkları bir bilgiyi almaya yeteri kadar hazırlanmamış olduklarından dolayı pişmanlık duymasalar!

* * *

DOKUZUNCU BÖLÜM

BAZI SONUÇLAR

Biz bu kitabımızda, geleneksel verileri uygulamanın, şu anda ortaya çıkan sorunların en dolaysız biçimde çözümlenmesine, yeryüzü insanlığının şimdiki durumunun açıklanmasına, aynı zamanda modern uygarlığı tam olarak meydana getiren tüm öğelerin uzlaşımçı kurallara veya duygusal tercihlere göre değil de, hakikate göre yargılanmasına nasıl olanak verdiğini özellikle göstermek istedik. Zaten konuyu enine boyuna ele alıp irdelediğimiz, tüm ayrıntılarına varıncaya kadar incelediğimiz ya da hiçbirini ihmal etmeden bütün boyutlarını eksiksiz geliştirdiğimiz iddiasında bulunmadık. Üstelik sürekli olarak esinlendiğimiz ilkeler bizi, “din dışı” bilgi görüşleri gibi tahlilî (*analytique*) görüşleri değil de, özü itibariyle terkibî (*synthétique*) görüşleri savunmaya mecbur ediyor. Ama bu görüşler, kesinlikle terkibî olduklarından, gerçek bir açıklama yönünde, gerçekte basit tasvirî bir değere sahip olan herhangi bir tahlilden (analizden) çok daha ile-

riye gitmektedir. Her hâlükârda, şu ana kadar açıkladıklarımızla, anlayışlı kişilerin kendiliklerinden, en azından konunun içeriğini oluşturan sonuçların bir bölümünü çıkarmalarına olanak verecek kadar, yeterince söz söylediğimizi düşünüyoruz. Ayrıca bu kişiler, bu çalışmanın kendileri için, düşünceye ve derin tefekküre hiçbir yer bırakmayan bir okumadan daha başka biçimde yararlı olacağına inanmalıydılar. Biz ise aksine onlara, bir yığın boş ve anlamsız kişisel düşüncelerin üzerine çıkmaları için uygun bir hareket noktası ve yeterli bir dayanak sağlamak istedik.

Geriye böyle bir incelemenin pratik değeri diyebileceğimiz birkaç sözü daha söylemek kalıyor; saf metafiziksel öğretide kalsaydık –ki buna göre her uygulama sadece olası (*contingente*) ve ilineksel (*accidentelle*), yani mümkün ve arızîdir–, bu pratik değeri ihmal edebilirdik ya da onunla hiç ilgilenmezdik; oysa burada kesinlikle uygulamalar söz konusudur. Nitekim bunların, her tür pratik görüş açısı dışında, çift yönlü bir varoluş sebebi vardır: İlk olarak; uygulamalar, ilkelerin meşru sonuçlarıdır; gerçeğin istisnasız bütün basamaklarını kapsaması gereken tek ve evrensel bir öğretinin normal gelişmesidir. İkinci olarak; “kutsal bilim” konusunda açıkladığımız gibi, en azından bazılarının üstün bir bilgi düzeyine yükselmeleri için bir hazırlık vasıtasıdır. Ama ayrıca, insan uygulamalar alanında bulunursa, onları kendi içinde ve bizzat kendilerine özgü değerler içinde değerlendirmek de yasak değildir; yeter ki bunu yaparken onların ilkelere bağlı olduğu gözden kaçırılmasın. Bu tehlike, gerçekten çok büyük bir tehlikedir; çünkü “din dışı bilim”in doğmasına yol açan yozlaşma buradan kaynaklanmaktadır. Ama her şeyin saf entelektüaliteden kaynak-

landığını, her şeyin tamamen ona bağlı olduğunu ve şuurlu olarak ondan kaynaklanmayan her şeyin ancak bir yanıl-sama olduğunu bilen kimseler için bir tehlike yoktur. Daha önce birçok kez tekrar ettiğimiz gibi, her şey bilgiyle baş-lamalıdır. Pratik düzeyden en uzak gibi görünen husus, yi-ne bu düzeyde en etkili olan husustur; çünkü bu alanda ol-duğu kadar başka alanlarda da gerçekten değerli olan, boş ve yüzeysel bir kıpırdanış, bir hareket olmayan herhangi bir şeyi onsuз yapmak olanaksızdır. Bu nedenle, özellikle şim-dilik bizi ilgilendiren soruna yeniden dönebilmek için diye-biliriz ki, eğer tüm insanlar gerçekten modern dünyanın ne olduğunu anlasalardı, modern dünya derhal var olmaktan çıkardı ve o anda yok olurdu; çünkü onun varoluşu, bilgi-sizliğin ve sınırlı olan her şeyin varoluşu gibi olumsuzdur: O ancak geleneksel ve beşer-üstü (*supra-humaine*) hakika-ti inkâr ederek vardır. Bu değişim belki böylece kazasız be-lasız olurdu, ki başka her tür yolla imkânsız gibi görünü-yor. Öyleyse böyle bir bilginin gerçekten hesap edilemeyen sonuçlar doğurmaya elverişli olduğunu kabul edersek, aca-ba haksız mı oluruz? Ama öte yandan, herkesin bu bilgiye ulaştığını kabul etmek de maalesef çok zor görünüyor. İn-sanların çoğu gerçekten bu bilgiden öyle uzak ki, hiç bu ka-dar uzak olmamışlardı. Bunun herkes için gerekli olmadığı da doğrudur; çünkü varlığı ve eylem vasıtaları hakkında en ufak bir düşünceye bile sahip olmaksızın, telkinlere boyun eğ-en bir kitleye yön vermek için, çok az sayıda ama oldukça güçlü bir elitin olması yeterlidir; acaba Batı'da bu elitin gerçekten oluşması hâlâ mümkün müdür?

Az ya da çok, yakın bir gelecekte mümkün olabilecek de-ğişik durumlarda, entelektüel elitin işleviyle ilgili olarak da-

ha önce çeşitli yerlerde açıklama fırsatını bulduğumuz bütün bu konulara yeniden dönmek niyetinde değiliz. Dolayısıyla sadece şunu belirtmekle yetineceğiz: Bir dünyadan öbürüne geçiş diyebileceğimiz durumu oluşturan değişimin meydana geliş tarzı nasıl olursa olsun, ister az ya da çok büyük çevrimler söz konusu olsun, ister ani ve şiddetli bir kopmanın görünümlerine sahip olsun, bu değişim hiçbir zaman mutlak bir kopukluk anlamına gelmez; çünkü bütün çevrimleri kendi aralarında bağlayan geleneksel bir bağ vardır. Sözünü ettiğimiz elit, hâlâ vakit varken oluşabilse, bu değişimi en uygun koşullarda meydana gelecek tarzda ve kaçınılmaz olarak beraberinde getireceği karışıklığı asgarî düzeye indirecek şekilde hazırlayabilir. Ama böyle olmasa bile, bu elitin her zaman, şimdiki dünyada sürüp gitmesi gereken öğelerin korunmasına yardım etmek ve gelecek dünyanın kurulmasında işe yararak gibi çok önemli bir görevi olacaktır. Bu yeniden yükselişin zorunlu olarak vuku bulacağı bilinir bilinmez, düşüşün daha önce herhangi bir büyük felâkete götürmesi önlenemese bile, yükselişi hazırlamak için bir düşüşün sona ermesini beklemenin gerekmeyeceği gün gibi aşikârdır. Şu hâlde bütün durumlarda yapılacak çalışma boşa gitmeyecek, kaybolmayacaktır: Elitin bizzat kendisi için ondan çıkaracağı yararlar bakılırsa, o çalışmalar hiç kaybolmaz; hele hele tüm insanlık için ortaya çıkacak nihaî sonuçlara bakılırsa, kesinlikle boşa gitmeyecektir.

İşte şimdi bunları ele alıp değerlendirmek ne kadar uygundur: Doğu uygarlıklarında elit hâlâ mevcuttur. Modern istilânın önünde elitin gittikçe azaldığını kabul etsek bile, aynı zamanda elit, varlığını sonuna dek sürdürecektir; çünkü kaybolması olanaksız gelenek, birikimini korumak ve ko-

runması gereken her şeyin başkalarına iletilmesini sağlamak için bunun böyle olması zorunludur. Buna karşılık, Batı'da güncel olarak artık elit diye bir şey yoktur; dolayısıyla çağımızın sona ermesinden önce, yani gelenekten sapmasına rağmen, eğer Batı dünyasının bu geleneğin korunmasında ve (daha sonraki kuşaklara) iletilmesinde bir payı olacaksa, insan Batı'da yeniden bir elitin oluşup oluşmayacağını kendi kendine sorabilir. Eğer durum hiç de böyle olmazsa, bunun sonucu olarak, Batı uygarlığı büsbütün yok olup gidecektir; çünkü kendisinde artık gelecek için yararlı, kullanılabilir hiçbir unsur kalmayacaktır ve yine çünkü, kendisinde gelenek düşüncesine ait bütün izler kaybolacaktır. Mesele bu şekilde ortaya konulunca, nihaî sonuç bakımından ancak çok tâlî bir önem taşıyabilir. Bununla birlikte, içinde yaşadığımız dönemin özel koşullarını hesaba katmaya başladığımız andan itibaren göz önüne almamız gereken izafî görüş açısından belli bir önemi arz etmektedir. İlke olarak, Batı dünyasının, her şeye rağmen modern çağların başlangıcından beri kopmuş gibi görüldüğü bütünün bir parçası olduğunu ve çevrimin nihaî bütünleşmesinde bütün parçaların belli bir biçimde bir araya gelmeleri gerektiğini belirtmekle yetinebiliriz; ama bu kesinlikle Batı geleneğinin önceden yapılması gereken bir onarımı anlamına gelmez, çünkü bu gelecek belirli bir anda büründüğü özel biçimin dışında bizzat kaynağında sadece sürekli bir imkân hâlinde korunabilir. Zaten biz bunu ancak bir bilgi olarak veriyoruz; çünkü bunu derinliğine anlamak için, aslî gelenekle (*tradition primordiale*) daha sonradan ortaya çıkan ona bağımlı geleneklerin (*traditions subordonnées*) ilişkilerinin değerlendirilmesini yapmak gerekir ki burada bunu yapmayı hiç düşünmüyoruz. Burada kendi içinde ele alınan Batı dünyası için en elverişsiz bir du-

rum ortaya çıkıyor ve onun bugünkü durumu, söz konusu durumun şu anda gerçekleşen durum olduğu korkusunu da uyandırabilir; bununla birlikte, daha iyi bir çözüm için henüz tüm umutların kesin olarak yok olmadığını düşündürebilen birtakım işaretlerin olduğunu söyledik.

Şimdi Batı'da, kendi uygarlıklarında neyin eksik olduğunun bilincine varmaya başlayan, sayıları zannedildiğinden daha çok olan insanlar vardır. Eğer bu konuda onlar belirsiz özelemlere ve çoğu kez verimsiz araştırmalara indirgenmişlerse ve hatta bazen büsbütün yollarını şaşırıyorlarsa, bunun nedeni hiçbir şeyin yerini tutamayacağı gerçek verilerden yoksun oluşları ve gerekli öğretisel yönelişi kendilerine sağlayacak hiçbir kuruluşun olmayışıdır. Kuşkusuz bunu söylerken, entelektüel olarak Batı dünyasının dışında olup, böylece bu yönelişi Doğu geleneklerinde bulabilmiş kişilerden söz etmiyoruz. Zaten ancak istisnaî bir durum arz eden bu kimseler, kesinlikle Batı elitinin bütünleyici bir parçası olamazlar. Gerçekte onlar Doğu elitlerinin bir uzantısıdır. Bu uzantı, Batı eliti yeniden oluşumunu başardığı gün, Doğu elitleriyle Batı elitleri arasında bir köprü olabilir. Ama bu elit, tanım gereği, ancak tamamen Batılı bir girişimle oluşabilir. İşte bütün güçlük de burada yatmaktadır. Bu girişim ancak iki tarzda mümkündür: Ya Batı bunun vasıtalarını, gizli olanakların kendiliğinden uyanışı gibi bir dönüşle, yani kendi geleneğine doğrudan bir dönüşle bizzat kendisinde bulacaktır; ya da Doğu öğretilerinden edinecekleri belli bir bilgi yardımıyla, bu onarım işini, birtakım Batılılar yerine getirecektir. Batılı kalmak zorunda oldukları için, bu bilgi elbette onlarca doğrudan edinilemeyecek; ama yukarıda değindiğimiz bilgiler gibi, araçlar vasıtasıyla kendini göstererek, ikinci derecede bir etkiyle el-

de edilecektir. Bu iki varsayımdan birincisinin gerçekleşeceği benzemesi çok büyük bir olasılıktır; çünkü bu, Batı'da geleneksel düşüncenin bütünüyle korunmuş olduğu anlamına gelir, en azından bir açıdan; öte yandan, bazı kesinlemelere rağmen, böyle bir durumun varlığı bize son derece kuşkulu görünmektedir, dedik; öyleyse, ikinci varsayımı daha yakından incelemek yerinde olur.

Bu durumda, yetişme hâlindeki elitin, mutlak bir gereklilik olmasa da, daha önceden etkin bir varlığı olan Batılı bir kuruluşta dayanak noktası bulması kendi yararına olur; o hâlde, Batı'da geleneksel bir niteliğe sahip olan ve söz konusu işe uygun bir temel sağlamaya elverişli öğretiyi koruyan sadece tek bir kuruluş var gibi görünüyor: Bu da Katolik Kilisesi'dir. Kilise'nin dışarıda büründüğü dinî biçimden hiçbir şey değiştirmeksizin, gerçekten kendisinde var olan, ama bugünkü temsilcilerinin hâlâ bilincine varamamış görüldükleri ve hatta diğer geleneksel şekillerle olan temel birliğini fark edemedikleri derin anlamı bu öğretiye yeniden vermek yeterlidir. Zaten bu iki şey birbirinden ayrılamaz. Bu da etimolojik olarak “evrensellik” (*universalité*) fikrini açıklayan, sözcüğün gerçek anlamıyla Katoliklik'in gerçekleşmesi demek olur ki bu husus, öteki geleneklerle hiçbir etkin bağı olmaksızın, Katoliklik'i tamamen Batılı ve özel bir şekle ait bir ad olarak görmek isteyen kişilerin en çok unuttukları bir husustur. Bugünkü durumda, Katoliklik'in sadece gizil güç hâlinde bir varlığı olduğu söylenebilir; çünkü gerçekten onda evrensellik bilincini göremiyoruz. Ama yine de böyle bir adı taşıyan bir kuruluşun varlığı tam anlamıyla geleneksel düşüncenin onarımı için mümkün bir temel işaretidir; çünkü o, Ortaçağ Batı dünyasında bu düşünceye dayanak teş-

kil etmişti. Bu durumda bir başka çağın koşullarına gerekli uyarlamalarla, modern sapsmadan önce var olan şeylerin yeniden oluşturulması söz konusu olacaktır. Kimileri böyle bir düşünceden dolayı hayrete düşüyorlarsa veya benzeri bir fikre karşı çıkıyorlarsa, bunun nedeni bizzat kendilerinin haberleri olmadan ve belki de isteklerinin tersine, artık bugün sadece kabuğunu korudukları bir geleneğin anlamını büsbütün yitirecek derecede modern düşüncenin içine dalmış olmalarıdır. Yukarıda açıkladığımız gibi, hâlâ “maddecilik”in değişik türlerinden biri olan “harf şekilciliği”nin maneviyatı (*spiritualité*) kesinlikle yok edip etmediğini ya da bu maneviyatın geçici olarak karartılmış olup olmadığını ve mevcut teşkilatın içinde yeniden canlanıp canlanamayacağını bilmek de çok önemlidir. Ama bunları anlamamızı ancak olayların seyri sağlayacaktır.

Zaten Katolik Kilisesi yöneticilerine, saf entelektüalite bakış açısından önemini doğrudan anlayamadıkları şeyleri, vazgeçilmez bir gereklilik olarak, er ya da geç bizzat bu olayların kabul ettirmesi mümkündür. Onlara bu konuları düşündürebilmek için, her türlü üstün ilke dışında değerlendirilen siyasal alana ait şartlar kadar olağan şartların gerekmesi gerçekten esef vericidir; ama şunu da kabul etmek gerekir ki, gizli imkânların gelişme fırsatı, herkese, bugünkü anlayış gücüyle hemen anlayabileceği en kestirme vasıtalarla sağlanmalıdır. Bu nedenle şunu söyleyeceğiz: Gittikçe genelleyen bir kargaşanın şiddetlenmesi karşısında, Doğu’da olduğu kadar Batı’da da, dış dünyada hâlâ eylemini sürdüren manevî güçlerin birleşmesi için çağrıda bulunmak yerinde olur. Bununla ilgili olarak Batı’da Katolik Kilisesi’nden başka bir güç göremiyoruz. Eğer Katolik Kilisesi bu

şekilde Doğu geleneklerinin temsilcileriyle temasa geçebilese, amaçladığımız şeylere tam tamına hareket noktası olabilecek bu ilk sonuçtan büyük sevinç duyarız. Çünkü sadece haricî ve “diplomatik” bir ittifakın aldatici olacağı ve istenilen sonuçları vermeyeceği kuşkusuz çabucak fark edilecektir; öyle ki normal olarak ilk önce neyle işe başlanacaksa onda karar kılmak gerekir, yani ilkeler üzerinde sağlanacak bir uzlaşmayı ele almak gerekir. Bu uzlaşmanın gerekli ve yeterli koşulu ise, Batı’nın temsilcilerinin de Doğu’nun temsilcileri gibi, gerçekten bu ilkelerin bilincine varmalarıdır. Bir kez daha söyleyelim ki, gerçek ittifak ancak yukarıdan ve içeriden, dolayısıyla aralarında ayırım yapmaksızın entelektüel ve manevî diyebileceğimiz bir alanda sağlanabilir; çünkü bize göre, bu iki sözcük aslında aynı anlamı taşır. Ayrıca bu noktadan hareket edilirse, diğer bütün alanlarda da zorunlu olarak ittifak sağlanacaktır; tıpkı ilke ortaya çıkınca, geriye o ilkede mevcut tüm sonuçları çıkarmaktan, daha doğrusu sonuçları “açıkça bildirmek”ten başka artık yapacak bir şey kalmayacağı gibi. Buna sadece bir tek şey engel olabilir: O da, Batı’nın kendi dinini başkalarına yayma çabasıdır (*prosélytisme*) ki bunun sonu, bazen “tebaa” olmayan “müttefikler”e sahip olunması gerektiğini kabul etmeye kadar varabilir ya da daha açık konuşmak gerekirse, bu bir anlayış kıtlığıdır; burada sözü edilen Batı’nın kendi dinini başkalarına yayma tutkusuyorsa (*prosélytisme*), bunun sonuçlarından sadece biridir. Acaba bu engel aşılabilecek mi? Eğer bu engel aşılmazsa, elitin, kendi kendini oluşturması için bilinen her türlü ortamın dışında, entelektüel yetenekleriyle sivrilmiş kimselerin çabasına ve bir de kuşkusuz Doğu’nun desteğine güvenmesi gerekir sadece. Dolayısıyla elitin işi daha zorlaşır ve etkisi ancak çok uzun vadede olabi-

lır; çünkü öteki durumda olduğu gibi, gerekli tüm araçlarını hazır durumda bulmak yerine, onları bizzat kendisi yaratacaktır. Ama biz bu güçlüklerin ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, şu ya da bu biçimde yapılması gerekeni engelleyecek türden olacaklarını hiç mi hiç düşünmüyoruz.

Öyleyse şunu da bildirmeyi uygun görüyoruz: Şu andan itibaren, elitin tam anlamıyla gelişimini sağlamayacak kadar anî bir büyük felâket olmadıkça, Batı dünyasında entelektüel bir elitin yeniden oluşması sonucunu doğuracak ve hatta normal olarak bu sonucu doğurması gereken, ama henüz belli belirsiz kalan bir hareketin kesin belirtileri görülmektedir. Kilise'nin gelecekte oynayacağı rol bakımından, böyle bir hareketin kendiliğinden olmasını beklemekten ve kendi elinden kaçırma tehlikesi olan bir etkiyi elinde tutmak için hareketi arkasından izlemek zorunda kalmaktan çok, Kilise'nin bu hareketten önce davranıp öne geçmesinde büyük yararı olacağını da ayrıca belirtmek gerekir. Böyle bir tutumdan, en büyük yararları kısacası yine kendisinin sağlayacağını anlamak için, ulaşılması çok güç ve çok yüksek bir bakış açısından bakmaya gerek yoktur; nitekim öğretisel alanda kendi açısından en ufak bir gizli anlaşmayı gerektirmekten uzak olan bu tutum, aksine modern düşüncenin her türlü sızmasından onu kurtarmış olma sonucunu da doğuracaktır; zaten bu tutumdan ötürü hiçbir dış değişikliğin olması gerekmez. Katolik Kilisesi'nin desteği ve katkısı olmaksızın Katoliklik'in eksiksiz gerçekleşeceğini ummak, biraz saçma olur; o zaman Katolik Kilisesi daha önce karşılaştığı saldırılardan daha korkunç saldırılara karşı, kimi insanlar tarafından savunulmayı kabul etme gibi tuhaf bir mecburiyet içinde kalabilir; Kilise yöneticileri ya da en azından kendileri adına konuşmaya izin verdikleri

kişiler, en kötü şekilde tasarlanmış kuşkuları onların üzerine atarak bu insanları değerden düşürmenin yollarını ararlar. Biz kendi payımıza durumun böyle olmasından üzüntü duyarız. Ama olayların bu noktaya kadar gelmesi istenmiyorsa, konumları gereği en ciddi sorumlulukları üzerlerine alan kişiler için, tam bir dava bilinciyle hareket etmenin tam zamanıdır. Bu kişiler en büyük önemi haiz sonuçları doğurabilecek girişimlerin az ya da çok alt düzeyden birkaç kişinin anlayışsızlığı veya kötü niyetiyle durdurulmuş olması gibi bir tehlikeye artık müsaade etmemelidir. Çünkü daha önce bunun örneği görülmüştür ve bu durum bugün her tarafta kargaşanın ne düzeyde egemen olduğunu bir kez daha göstermektedir. Tamamen bağımsız ve tamamen nesnel olarak yaptığımız bu uyarılardan dolayı bize hiç minnet borcu duymayacaklarını şimdiden tahmin ediyoruz; ama bu bizim için hiç önemli değil. Yine de biz, gerektiğinde zamana ve koşullara göre en uygun tarzda, söylenmesi gerekeni söylemekten geri durmayacağız. Şu anda söylediklerimiz, son zamanlarda, kuşkusuz tamamen entelektüel bir alanda bazı “tecrübeler”le vardığımız sonuçların bir özetinden ibarettir. En azından şimdilik, bu konunun ayrıntılarına girecek değiliz; hem zaten bu ayrıntılar kendi başlarına o kadar ilginç de değildir. Ama şimdiye kadar yazıp söylediklerimiz içinde, üzerinde enine boyuna düşünmeden yazdığımız tek bir kelimenin bile olmadığını kesin olarak söyleyebiliriz. İyi bilinsin ki, burada değinmek istemediğimiz birtakım felsefî yersiz akıl yürütmelerle (*arguties philosophiques*) buna karşı çıkmamanın yollarını aramak tamamen yararsızdır. Biz ciddi bir şekilde ciddi şeylerden söz ediyoruz; bizim için hiçbir yararı olmayan boş sözlü tartışmalarla kaybedecek vaktimiz yoktur. Her tür pole-

miğın, her tür ekol ya da parti kavgasının dışında kalmak istiyoruz; aynı şekilde kendimize herhangi bir Batılı etiket yaptırmayı da kesinlikle reddediyoruz; çünkü Batı’da bize uygun olan hiçbir etiket yoktur. Bu bazılarının hoşuna gitmese de durum böyledir ve tabii hiçbir şey, bizim bu konudaki tutumumuzu değiştiremez.

Gerçekten ulaştıkları bilgi derecesinden ötürü değilse bile, yüksek bir anlayış düzeyine sahip olduklarından ötürü muhtemel bir elitin elemanları olmaya aday gibi görünen kimselere de şimdi bir uyarıda bulunmak zorundayız. Hiç kuşku yok ki, kelimenin bütün anlamlarıyla gerçekten “şeytanî” bir şey olan modern düşünce, bugün toplumdan soyutlanmış ve dağınık bir hâlde bulunan bu elemanların genel zihniyet üzerinde gerçek bir etki gösterebilmeleri için gerekli bağlantıyı elde etmelerini engelleme konusunda bütün olanaklarıyla çaba göstermektedir. Öyleyse çalışmalarını yöneltilmeleri gereken amacın az çok şimdiden tam bilincinde olan kişiler, ne olursa olsun önlerine çıkacak güçlüklerden dolayı, bu yoldan geri dönmemelidir. Kesin bir yönelişin artık doğru yoldan ayrılmaya izin vermediği bir noktaya henüz ulaşmamış kişiler için, çok ciddi sapmalar olacağından her zaman korkulur. Öyleyse büyük ölçüde ihtiyatlı olmak gerekir; hatta diyebiliriz ki bu ihtiyat güvensizlik ve kuşkuya kadar götürülmelidir; çünkü şu ana kadar kesinlikle yenilememiş “düşman”, çok değişik, hatta bazen hiç beklenmedik şekillere bürünmeyi iyi biliyor. Öyle oluyor ki, modern “maddecilik”ten (materyalizm) kaçıp kurtulduğunu sananlar, ona tamamen karşı çıkıyormuş gibi görünerek, gerçekte aynı nitelikte olan başka şeylere kapılıveriyor. Batılıların düşünce biçiminden dolayı, bu bakımdan az çok olağanüstü

“olaylar”ın onlar üzerinde yapabileceği çekiciliğe karşı, özellikle onları uyarmak yerinde olur. “Yeni ruhçuluk” akımına ait (*néo-spiritualistes*) yanlılar büyük ölçüde buradan kaynaklanmaktadır; bu tehlikenin daha da ağırlaşacağını şimdiden haber vermek gerekiyor; çünkü bugünkü kargaşayı besleyen karanlık güçler orada en güçlü eylem araçlarından birini buluyor. Daha önce başka bir yerde hatırlattığımız, İncil’in haber verdiği çağla hemen hemen uyuşan bir çağdan, büyük olasılıkla pek o kadar uzak değiliz galiba: “Gün gelecek sahte İsbâlar ve sahte peygamberler türeyecek; bunlar, mümkün olsa, bizzat seçkinleri bile baştan çıkaracak kadar olağanüstü büyük ve şaşırtıcı şeyler yapacaklar.” “Seçkinler” (*élus*), zaten kelimenin de belirttiği gibi, gerçek anlamının bütünlüğü içinde anlaşılınca, “elit”e dahil olan kimselerdir. Nitekim, bu vesileyle bir kez daha söyleyelim ki, “din dışı” (*profane*) dünyada fevkalâde yanlış kullanılmasına rağmen, “elit” terimi üzerinde işte bu nedenle çok duruyoruz. Bu seçkin kişiler, ulaştıkları “iç tahakkuk/gerçekleşme” (*réalisation intérieure*) gereğince, artık baştan çıkarılamaz; ama henüz kendilerinde sadece bilgi imkânlarına sahip olup, “elit” olmak için sadece “çağrılmış” olan kişiler için durum aynı değildir. İşte bunun için İncil, “Çağrılanlar çok, ama seçilenler azdır.” (Matta 22: 14) demektedir. Gittikçe yoğunlaşacak ve artacak düzensiz gösterilerden dolayı ve yine, asıl görevleri başkalarına yol göstermek olduğu hâlde, bugün kendileri “kör kılavuz” durumuna düşen kişilerin gerçek bilgidен yoksun olmalarından dolayı, “iyiyi kötüden ayırt etme”nin ve din bilginlerinin “ruhların tefriki” dedikleri şeyi tam olarak gerçekleştirmenin özellikle güç olacağı bir çağa giriyoruz. Böyle benzeri durumlarda, diyalektik kurnazlıkların

herhangi bir yarar sağlayıp sağlamayacağı ve isterse en iyisi olsun, “felsefe”nin bu “cehennemî” güçlerin aşırı hiddetini durdurmaya gücünün yetip yetmeyeceği o zaman görülecektir. Burada da gene bir yanılsama var ki, kimi insanlar kendilerini bu yanılsamaya karşı korumalıdır; çünkü en uygun durumda bile, gerçek bilginin ancak gölgesi olan, basit bir felsefî bilginin her şeye çare olacağını ve çağdaş zihniyeti düzelterceğini düşünen, saf entelektüalitenin ne olduğunu bilmeyen çok insan var; tıpkı bizzat modern bilimde üstün hakikatlere yükselmenin bir yolunu bulacağını sanan insanlar olduğu gibi... Oysa modern bilim kesinlikle bu hakikatlerin inkârı üzerine kurulmuştur. İşte bütün bu yanılsamalar bu kadar sapıklığın temel nedenleridir. Pek çok çaba bu yüzden boşa gitmiştir. Böylece modern düşünceye tepki göstermeyi samimiyetle isteyenlerin çoğu güçsüzlüğe düşmüştür; çünkü temel ilkeleri nasıl bulacaklarını bilmediklerinden –ki temel ilkeler olmadan her tür eylem kesinlikle boşunadır–, kendileri için bir daha çıkmanın artık olanaksız olduğu çıkmazların içine sürükleniverdiler.

Bütün bu engelleri aşmayı ve her türlü maneviyata karşı olan çevrelerin düşmanlığını yenmeyi başaracak kişiler, kuşkusuz çok az sayıda olacaktır; ama bir kez daha tekrar edelim, önemli olan sayı değildir; çünkü biz burada, yasaları, maddenin yasalarından çok farklı olan bir alandayız. Öyleyse umutsuzluğa yer yoktur; ayrıca, modern dünya herhangi bir felâket içinde yok olmadan önce, gözle görülür önemli bir sonuca çıkacak hiçbir umut olmasaydı bile, gerçek gücü şimdiki çağın çok ötesine uzanan bir işe girişmemek için geçerli bir neden olamaz. Cesaretsizliğe boyun eğme duygusuna kapılanların, bu alanda yapılacak hiçbir şeyin zayı olmayacağını ve karga-

şa, yanlışlık ve karanlığın sadece görünüşte ve geçici olarak üstün gelebileceğini, kısmî ve geçici tüm dengesizliklerin büyük ve bütünsel dengeye katkıda bulunmak zorunda olduğunu, sonuç olarak Hakikat'in gücüne karşı hiçbir şeyin üstün gelemeyeceğini düşünmeleri gerekir. Onların şiarları, vaktiyle Batı'nın bazı inisiyatik (*initiatiqve*) kuruluşlarının benimsediği şu şiar olmalıdır: *Vincit omnia Veritas!* (*Hak her şeye galiptir!*)

DİZİN

A

- agnostisizm 95
ahlâk 119, 120, 156
 laik~ 120
 Stoacı ve Epikürcü~ 52
ahlâkçılık 119, 125, 156, 167,
 183
akıl-altı (infra-rationnelle) sezgi
 87, 115
akıl-üstü (supra-rationnelle) sez-
 gi 50, 87
aklî/entelektüel sezgi 91, 112
aklî sezgi (intuition intellectuel-
 le) 91
algılanabilen (duyulur) âlem 98,
 104, 107, 115, 116, 151,
 153, 155
Amerika 54, 62, 180
Anglo-Sakson deneyciliği 101,
 156

- Antikite 50, 51, 87, 92, 100
Antik uygarlık 51
Apollon Delfi kültü 49
Aristo 83, 93, 95, 137
aristokrasi 143
astrologlar 101
astroloji 99, 100, 106
astronomi 99
ateizm 151
Atlantis 65, 66
 ~geleneği 66
Atomcular 86
Avrupa 20, 21, 48, 49, 62, 122,
 173, 180, 183
 ~düşüncesi 122
 ~zulumü 184

B

- Babil tutsaklık dönemi 47

- Batı 7, 10, 12, 13, 14, 18, 19, 21, 22, 24, 27, 28, 31, 41, 42, 47, 49, 51, 55, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 73, 74, 77, 79, 80, 81, 82, 86, 93, 95, 101, 111, 112, 118, 119, 121, 122, 123, 132, 145, 159, 163, 164, 167, 168, 169, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 200, 203
- ~Antikitesi 64, 83
- ~bilimleri 57
- ~düşüncesi 63, 81, 126
- ~entelektüalitesi 181
- ~ geleneği 65, 68, 69, 118
- ~ istilâsı 159, 173, 176
- modern~ 18, 19, 26, 28, 63, 67, 81, 106, 153, 168, 179
- ~'nın savunulması 73
- ~uygarlığı 28, 32, 36, 52, 62, 63, 64, 73, 122, 149, 176, 181, 193
- Batıcılık 174
- bâtînî ekol (ésotérisme) 118
- Bergson 87, 157
- ~'un "sezgicilik"i 115
- Berkeley 150
- Bernard, Claude 13, 97
- beşerî hayvan 164
- bilgi 18, 28, 29, 65, 72, 82, 83, 87, 93, 95, 96, 103, 107, 112, 113, 116, 154, 156, 162, 189, 190, 193, 194, 200, 201
- gerçek~ 42, 51, 83, 85, 96, 114, 119, 127, 145, 201, 202
- istidlâlî~ 83
- metafiziksel~ 18, 19, 72, 87
- bilim 28, 53, 71, 93, 94, 96, 97, 101, 102, 106, 107, 151, 152, 157, 162
- gerçek~ 107
- kutsal~ 14, 28, 91, 103, 104, 106, 107, 190
- modern~ 18, 94, 95, 97, 99, 101, 102, 103, 107, 121, 151, 153, 155, 156, 159, 162, 202
- bilimcilik (scientisme) 152
- bilinçaltı 116, 119, 120
- bireycilik 28, 88, 108, 111, 113, 114, 115, 118, 125, 126, 141, 142, 143, 144
- bireysel akıl 118
- bireysellik 111
- Brâhman 80, 82
- Budizm 46, 47, 86
- bunalım 32, 33, 36, 55, 58
- büyük evren (bkz. makrokozmos) 100
- C
- cahiliye bilgisi 107
- Charlemagne 52
- cismânîlik (corporéité) 152
- Comte, Auguste 115
- Ç
- çember 105
- çevrim, -ler 55, 192, 193

Çin 45, 46, 178
 ~uygarlığı 62
 çokluk 57, 72, 83, 84, 86, 92,
 104, 105, 115, 121, 133,
 141, 142, 159

D

Défense de l'Occident 177
 demokrasi 136, 137, 142, 143,
 144
 demokratik düşünce 136, 143
 deneysel bilimler 98, 99
 deneysencilik 97, 98
 derin düşünme 12, 80, 82
 devrîsel yasalar 37
 devlet 142
 din dışı 44, 53, 70, 101, 103,
 107, 111, 125, 127, 145,
 151, 167, 179, 185, 189,
 201
 ~alan 106
 ~bilim 91, 103, 107, 125,
 190
 ~felsefe 50, 51, 53, 104,
 116
 ~görüş açısı 106, 111
 dinî düşünce 168
 dini savunma biçimi (apologé-
 tique) 127
 dinî tecrübe 120
 dinler tarihçileri 121
 Doğu 13, 14, 15, 18, 19, 22, 27,
 28, 31, 52, 57, 61, 62,
 63, 64, 67, 68, 69, 71,
 73, 74, 77, 79, 80, 81,
 82, 88, 92, 123, 159,
 164, 169, 173, 174, 175,
 176, 177, 178, 179, 180,

181, 182, 183, 194, 196,
 197
 ~düşüncesi 15, 17, 63
 ~geleneği 65
 ~uygarlıkları 62, 63, 73,
 100, 192
 Doğulular 149, 159, 160, 173,
 174, 182, 183
 Doğu ve Batı 13, 14, 19, 22, 27,
 28, 31, 61, 62, 64, 77
 ~ilişkileri 160
 ~karşıtlığı 62, 63
 duygusalcılık 119, 167
 duyularla algılanabilen düzen/
 âlem-i mahsûsât 154
 dünyanın sonu 34, 35, 36, 37,
 56, 164, 176
 düşünüş hareketi 43

E

elit 28, 29, 68, 73, 80, 122, 143,
 144, 145, 182, 192, 193,
 194, 201
 entelektüalite 19, 29, 52, 72,
 144, 156, 174, 179, 196
 entelektüel sezgi 87, 91, 107,
 112, 117
 eski fizik 94
 esprit 42
 eşitlik 133, 141, 144, 161
 eşitlikçiler 163
 eşitlikçilik (égalitarism) 161
 evrensel akış 86
 evrensellik 195
 evrensel muvâfakat 139
 evrimcilik 87, 115

F

fayda 98, 116
 felsefe 7, 49, 50, 70, 116, 119,
 125, 126, 153, 202
 felsefî pragmatizm 156
 felsefî spiritüalizm 153
 fizik 93, 94, 95

G

gelenek 10, 11, 64, 65, 66, 67,
 70, 88, 118, 122, 164,
 168, 192, 193
 aslî~ (tradition primordia-
 le) 193
 bağımlı gelenekler (traditions
 subordonnées) 193
 Batı~ 64, 65, 68, 69, 118,
 122, 193
 ~e dönüş 11, 65, 71
 ~in inkârı 117
 ~karşıtı 45, 62, 73, 77, 108,
 118, 120, 174, 176, 178
 ~ten kopma 117
 gelenekçilik 65, 181, 184
 geleneksel 8, 9, 21, 22, 24, 36,
 37, 44, 48, 50, 55, 56,
 61, 62, 63, 64, 65, 67,
 70, 74, 77, 88, 92, 93,
 98, 101, 102, 104, 105,
 106, 107, 111, 117, 119,
 121, 122, 123, 132, 142,
 145, 173, 189, 191, 192,
 195
 ~bilimler 46, 53, 92, 97,
 100, 101, 102, 103, 106,
 118, 125
 ~düşünce 9, 10, 11, 46, 62,
 64, 65, 68, 71, 72, 86,
 117, 118, 121, 122, 123,

124, 125, 174, 195
 ~felsefe 70
 ~ruh 53, 71, 176
 ~sanatlar 106
 gerçek (réalité) 8, 10, 12, 21,
 23, 26, 28, 35, 36, 43,
 45, 46, 48, 50, 52, 53,
 57, 64, 65, 67, 68, 69,
 70, 71, 72, 73, 74, 78,
 81, 82, 83, 85, 87, 88,
 91, 94, 95, 98, 99, 100,
 101, 102, 105, 106, 107,
 112, 113, 116, 117, 119,
 124, 125, 127, 128, 132,
 134, 135, 136, 141, 143,
 144, 145, 149, 150, 152,
 154, 155, 156, 158, 161,
 162, 165, 166, 167, 168,
 169, 174, 176, 177, 178,
 180, 181, 182, 184, 185,
 189, 194, 195, 197, 200,
 201, 202

Greko-Romen uygarlığı 53

H

hâdise hurâfesi 98
 hafıza (mémoire) 133
 hakikat (vérité) 21, 22, 25, 92,
 113, 114, 115, 116, 125,
 126, 157, 179
 hareketsiz muharrik güç 83
 harf şekilciliği 196
 Helenizm 52
 Helen uygarlığı 48
 Heraklit 86
 Hıristiyan 13, 25, 56, 120, 141,
 168, 169
 Hıristiyanlık 12, 25, 51, 52, 67,

68, 69, 70, 122, 161,
168, 178
gerçek~ 121
hikmet 29, 49, 50, 114
Hindistan 18, 46, 47, 55, 79, 80,
86, 102, 122
Hint 11, 15, 22, 41, 45, 82, 97,
105, 141, 178, 185
~düşüncesi 122
~geleneği 23, 43, 176
~uygarlığı 62
hiyerarşi 91, 128, 143
hümanitarizm (bkz. insaniyetçi-
lik) 160
hümanizm 54, 111
Hyperborean 64
~geleneği 66

İ

iç tahakkuk 201
idealizm 153, 167
ilerleme 23, 27, 32, 42, 87, 99,
103, 133, 160, 162, 164
ilke 42, 61, 82, 83, 118, 133,
141, 142, 143, 145, 196,
197
~ler bilgisi 72
~sel bilgi 83
~ye dönüş 43
~yokluğu 46, 83, 111, 137
ilk gelenek 64
ilk maneviyat 57
İncil 56, 58, 122, 128, 166, 201
individualisme (bkz. bireycilik)
88, 111
individualité (bkz. bireysellik)
111
insaniyetçilik 160

İsâ 9, 46, 121
İskenderiyeliler 50
İslâm uygarlığı 63
iş bölümü 157
İzafilik 86

J

James, William 120

K

kâhinlik sanatı (art divinatoire)
100
Kali-Yuga 28, 41, 44, 45, 55, 66,
84, 86, 174
kamuoyu yaratmak 138
kamuya oy hakkı 138
Kant 115, 153
Karanlıkçağ (bkz. Kali-Yuga) 28,
41
Kartezyen düalizmi 153
Kartezyen fiziği 150, 154
Kartezyenizm 117
kastlar 55, 132
Katolik Kilisesi 123, 195, 196,
198
Katolikler 123
Katoliklik 68, 118, 121, 122,
123, 169, 195, 198
Kelt
~düşüncesi 67
~geleneği 67
~halkları 48
~öğretileri 66
Keltizm 66, 67
Kilise 195, 198
kimya 99, 101
kolektif psikoloji 139

Konfüçyanizm 46
 kozmik tekerlek 105
 kozmoloji 100
 kriticizm 115
 Kşatriya 80, 82, 86
 kutsal alan 106
 Kutsal Kâse (Saint Graal) 67
 Kutsal kitaplar 47, 55, 121
 küçük evren (bkz. mikrokozmos)
 100

L

laisizm 55

M

maddecilik (matérialisme) 42,
 137, 140, 149, 150, 151,
 153, 155, 196, 200
 maddenin yasaları 166, 202
 maddî iktidar 80, 137
 maddileştirme 42, 56, 154, 177
 makineleşme 157
 makrokozmos 100
 manevî güçler 196
 manevî otorite 80, 137
 maneviyat (spiritualité) 20, 29,
 153, 167, 180, 196
 Manvantara 41, 45
 marifet (bkz. bilgi) 82, 83
 Massis, Henri 177, 178, 179,
 180, 181, 184
 matematik 11, 102
 materyalizm (bkz. maddecilik)
 137, 140, 149, 150, 151,
 153, 156, 200
 tarihsel~ 158
 teorik~ 156

matière 42
 Mazdeizm 46
 mekanikçilik 150, 154
 Mesih 34
 Mesihçilik 52
 metafizik 12, 13, 15, 42, 87, 92,
 95, 103, 112, 115
 sözde~ 112, 115
 Mısır 9, 12, 20, 45, 46
 mikrokozmos 100
 Misterler 48, 50, 56
 modernistler 174
 modernizm 123
 modern çağ 33, 44
 modern dünya 23, 32, 51,
 57, 112, 117, 145, 169,
 191, 202
 modern düşünce 45, 63, 73,
 119, 154, 168, 175, 200
 modern felsefe 116, 126
 modern istilâ 192
 modern kargaşa 173
 modern matematik 102
 modern uygarlık 27, 53, 54,
 57, 58, 71, 73, 74, 98,
 158, 161, 162, 165, 166,
 167, 175, 177, 189
 modern zihniyet 32, 136
 modernler 48, 50, 87, 101, 113
 mutlak doğru 97

N

natüralizm 115
 neo spiritüalizm 153

O

oluş felsefeleri 87, 115

Orfeusçuluk (Orphisme) 48
 Ortaçağ 7, 14, 15, 19, 48, 52,
 53, 54, 63, 67, 68, 80,
 87, 92, 100, 101, 103,
 106, 118, 161, 169, 195
 ~Batı uygarlığı 63
 ~"kozmozlojisi" 95
 ~uygarlığı 53
 Orta Doğu 62

Ö

ölçme 154
 öte dünya 152

P

Papalık 122
 Pisagor 49
 ~matematığı 102
 Pisagorculuk 48
 pozitivizm 95, 115
 pragmatistler 114
 pragmatizm 80, 116, 120, 156,
 157
 pratik maddecilik 151, 155
 Protestan 124
 ~ahlâkı 120
 ~düşüncesi 123
 Protestanlık 118, 119, 120, 121
 liberal~ 120
 psikoloji 101, 139
 putperestlik 52

R

rasyonalistler 107
 rasyonalizm (bkz. usçuluk) 114,
 115, 116

realite (bkz. gerçek) 154, 155
 Reform 53, 117
 Roma 48
 rölativizm 115
 Rönesans 53, 54, 111, 117
 ruhçuluk (spiritualisme) 42, 153
 Yeni~ 201

S

saf akıl 80, 87, 107
 saf zaman 87
 sağduyu 156
 sahte elitler 144
 sanayi 8, 157, 159
 Seçkinler 201
 sezgi 87, 91, 112, 115, 117
 sözde~ 87
 silahlı ulus 160
 simya 99, 100
 sözde dinler 120
 spiritizm 152
 spiritüalizm (bkz. ruhçuluk) 153

T

tabiat ilmi (bkz. fizik) 93
 Taoizm 46
 tevhid 84, 141
 tutuculuk (conservatisme) 181

U

ulusçuluk (nationalisme) 174
 usçuluk 88, 114, 119
 Uzak Doğu 62
 uzaklaşma 43
 uzmanlaşma 94, 100, 135, 157

V

vahy 70, 106, 120

Y

Yahudiler 47

Yakın Doğu 62

yeniden uyarlamalar 92

Yunanistan 48

Yunan, -lar 50, 51, 52, 55, 93,
104, 150, 184

~antikitesi 104

~felsefesi 86

Yunan-Latin klasisizmi 184

Yunan-Latin uygarlığı 52

Z

Zenon, Elealı 86

Zerdüşt 46

zuhûr 43, 44, 56, 57

